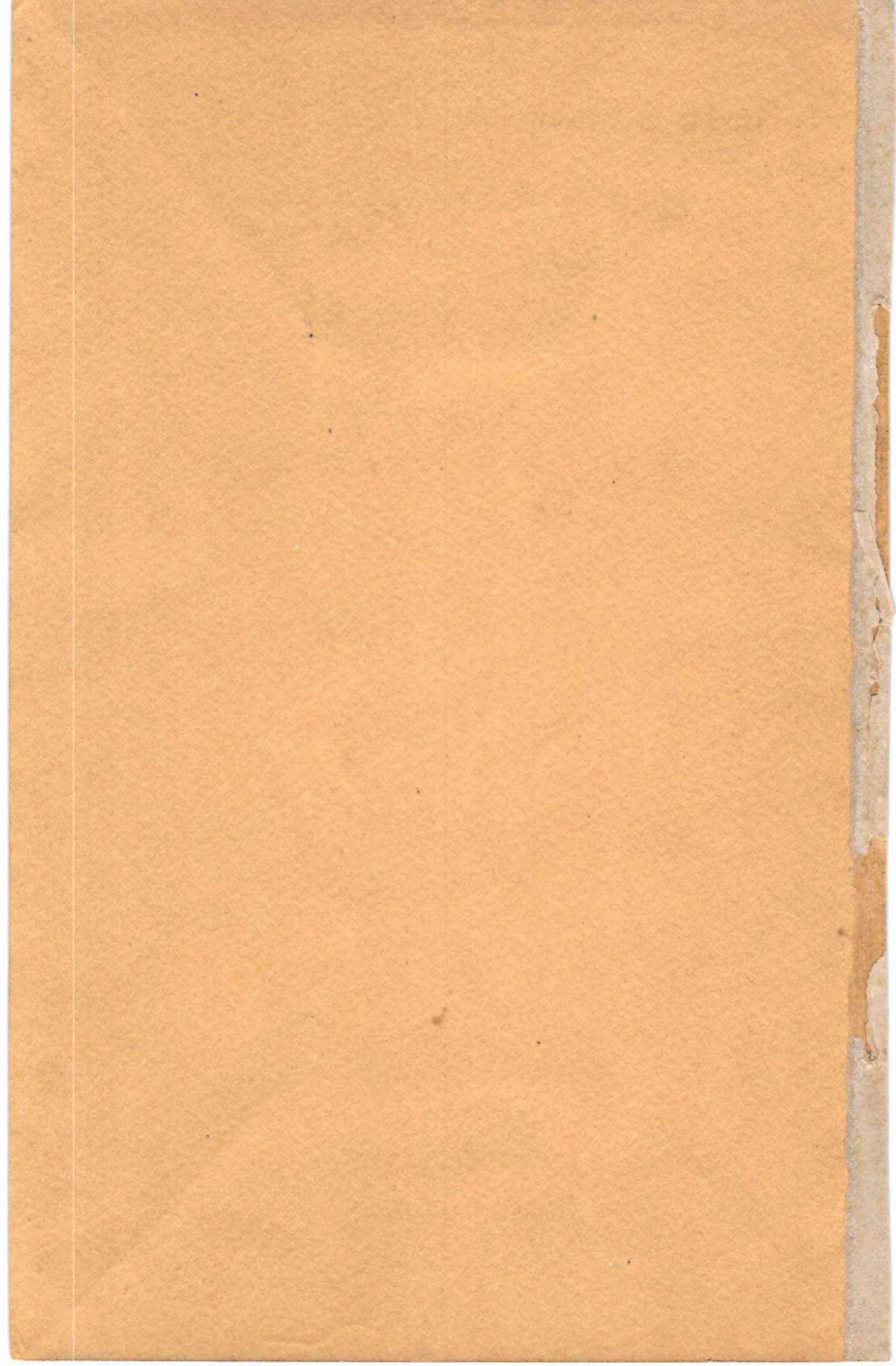

కొం ప సా రాకావాత్తల

1096

వాసదాత ప్రచురణ-2

క చ్చ పీ శ్రు తు లు

[కవితా సంకలనము]

మహాకవి

శ్రీ ఆదిభట్ట నారాయణదాసు

పరికల్పన

శ్రీ యస్వీ జోగారావు

ప్రకాశకులు

శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావు

శ్రీ తడవర్తి బసవయ్య

ప్రథమ ముద్రణ

అనంద శ్రావణి

[జూలై, 1974]

ప్రతులు : 1000

సర్వస్వామ్యములు : శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావుగారివి

ప్రాప్తిస్థానము

కర్రా ఈశ్వరరావు

B. Com. (Hons), B. L., F. C. A.
Manager, Leaf Stocks & Supply,
I. L. T. D. Company, Guntur.

వెల : 10 రూకలు

ముద్రణ

ప్రొ. రామకృష్ణమూర్తి

మేనేజింగ్ డైరెక్టర్

వెల్ కం ప్రెస్ ప్రయివేట్ లిమిటెడ్, గుంటూరు-2.

Adihhatta Narayanas
Principal,
Sri Vijayaranga Ganapateswara.
Vizianagaram.

“వాగ్దేశికృత సరస్వతి యెవ్వఁ దనిన మీ
దను నాచకకుఁ దొడవైన వాఁడు.” —యస్మి.

కవినమ్రాట్ కళాప్రపూర్ణ పద్మభూషణ

డాక్టర్ శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వాస్థానకవి

జ్ఞానపీఠ పురస్కారగ్రహీత

తొలి పలుకు

ఇది మహాకవి అదిభట్ట నారాయణదాసుగారు తదా తదా లిఖించిన బహు పద్యముల సంకలనము. ఇందు వారు వ్రాసిన హరికథలలోనివి చేసిన ఆంధ్రీకరణ ములలోనివి కొన్ని స్వతంత్రములు వారి బహుముఖప్రజ్ఞ యెట్టిదో ఆ సర్వప్రజ్ఞను ఈ పుస్తకములో నున్న బహువిషయములు చెప్పుచున్నవి. వట్టి గాయకు డైనచో లోకము విస్మరింపగలదు. ఒక శ్యాగరాజు, ఒక దీక్షితులు, ఒక శ్యామశాస్త్రి — అట్టివారి పేర్లు నిలువవచ్చును గాని తక్కినవారి పేర్లు నిలువవు. వారి పేర్లు నిలుచుటకు బహుకారములు గలవు.

సంగీతవిద్యయందు నారాయణదాసుగా రంతవారని ప్రసిద్ధి కావి వారి కృతుల వలె వీరి కృతులలో నెన్ని నిల్చునో తెలియదు. వీరు వట్టి గాయకు లైనచో మన మట్టి భయము పొందవచ్చును. వీ రెంత గాయకులో అంత మహాకవులు. కొన్నిచోట్ల గాయకులకంటె కవులయొక్క పేర్లు ఎక్కువగా నిలుచు ననిపించుచున్నది. అందు చేత వీరి రచన అన్నియు సంకలనము చేసి వారి ప్రతిభనుగూర్చి ప్రశంసించెడి గ్రంథము అన్నిచో నారాయణదాసుగారి పేరు మరి కొంత కాలము నిలువగల దన్న యాశతో వారి యభిమాను లీ కార్యమును చేయుట ప్రశంసనీయముగా నున్నది.

ఆయన తన గ్రంథమున ద్వారా లోకమున తెన్నియో హితములు చెప్పినాడు, సందేశము లిచ్చినాడు, జనుల బాగుపడుటకు మార్గములు చూపినాడు. కనుక నటు వంటివారి మహాగ్రంథములు లోకమునకు గూడ మహోపకారకము లగును. మన జాతి, మన దేశము, మన సారస్వతము, మన దేశభక్తి, మన తెనుగు భాష యందలి వలపు మిక్కుటముగా ప్రతిబింబింపజేయు ఆయన రచన లవశ్యము చదువ దగినవి.

சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்

சென்னை நகரில்

சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்

சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்

சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்
சென்னை நகரில்
பெரிய தெருவில்

Prof. S. V. JOGA RAO, M. A., Ph. D.

Head, Tel. Dept., A. U. P. G. Centre,

President, Guntur Dt. Writers' Coop. Society,

[Formerly Professor, Leningrad University]

సంపాదకీయము

ప్రరోచన :

ఒక పుంభావ సరస్వతి ఒక బహుముఖ సారస్వత ప్రపంచ విరించుదు విని పించిన కవితాకళా కల విపంచి ముఖ వికస్వర స్వరములను విని పరవళించిన యొక మహాభాగ్యకాలి మధురహృదయ స్పందనము లీ పలుకులు.

సంగీత సాహిత్యము లా మహామహాని యుచ్చాస నిశ్చాసములు, ధర్మ దేహము, భావము దేవుడు, రసజ్ఞత రూపము, బ్రదుకంతా యొక సుదీర్ఘ హరికథ, కృత ప్రతి హరికథాకాలక్షేపము నకల కలా నిక్షేపము, సరస్వతి పేరొలగము. ఎవడాయన : ఇంకెవడు! రసవజ్జీవిత మహేతిహాసుడు శ్రీ ఆదిభట్ట నారాయణదాసుడు. అన్నివిద్యల కాచార్యపీఠమైన ఆయనకు గురువు లేడందురు. లేకేమి! జగద్గురువైన భగవంతుని అంతేవాసియైన ఆయన కలవడడని కళ లేదు. సాధ్యముకాని విద్యలేదు.

దానభారతి :

జీవితము నొక కాలక్షేపముగా గాక ఒక కఠోర వ్యాసంగముగా ఒక కళాకేళిగా ఒక మహాతపస్సుగా ఒక మధురామథవముగా గడపిన మహాభాగు డతడు. అతని పండిన గుండెనుండి బాహిరిల్లిన దొక బహుముఖీన సాహిత్యము. అందు శ్రవ్య దృశ్య కావ్యములు గలవు. హరకథలు గలవు, హరికథలుగలవు శతకములు గలవు. వ్యాసములుగలవు. విమర్శలు గలవు. పద పద్య గద్యములు వేసిన వాలకము లనేకము గలవు. బహు భాషా వైదుష్య ఫలములు గలవు. కాని చిత్రము, అంతటి సారస్వత మహాస్రష్టకు అంతటి కవితాంతర్వృష్టకు హరికథా పితామహుడుగా మాత్రమే పేరు మిగిలినది. ఆది శంకరు డంత మహాకవియా, వివేకానందు డంత విశ్వకవియా కాని చివరికి ప్రవక్తలుగా మాత్రమే వారు లబ్ధి ప్రతిష్ఠులైరి. ఒక అన్నమయ్య, ఒక క్షేత్రయ్య, ఒక త్యాగయ్య - కవితా సరస్వతీ కళాస్థానము లంటిన సరసాగ్రేసర చక్రవర్తులయ్య పీను మిగిలిన వాగ్గేయకారులుగా మాత్రమే వాసికెక్కిరి. కవి చరిత్ర గ్రంథము లందు వారి పేరులు కానరావు. ఏల : వారి వారి ప్రధాన కర్మ

క్షేత్రములు వేరువేరు. అట్లే యైనది అదిభట్ల వారి సంగతి. కవిత కాదు వారి ప్రధాన కర్మ క్షేత్రము. హరికథ వారి జీవిత సర్వస్వము.

గ్రంథపరికల్పననముద్దేశము :

వారి 46 కృతులలో 14 హరికథలు (14 సంపుటములు - 21 కథలు). హరి దాసులు వల్లె వేసి కొనుటయే గాని వానికి సాహిత్య జగత్తున పతన పాతనములు లేవు. 13 అచ్చ తెలుగు కృతులు. ప్రాచీనములైన అచ్చ తెలుగు కృతులే తెలుగు వారి కచ్చివచ్చినవి కావు. ఒక యెనిమిది కృతులు కేవల సంస్కృత భాషా మఱి తములు. అన్యుల గీర్వాణమునకును హర్షించు అంధ్రులు తమ సంస్కృతము నెందు లకోగాని అంత సరకు సేయరు. మిగిలిన వానిలో సుమారేడు అనువాదములు. సంస్కృతము నుండి చేసిన తెనిగింపులను దాసుగారు అచ్చ తెలుగుననే వెలియింతు రది వారి శుభము. కాకున్న అదినుండి అనువాద సాహిత్యమున కలవాటు పడిన నునవారు కనీస మీకృతుల నైన కాతరు చేయకుందురా? ఆయా కారణములచే దాసుగారి సాహిత్యమునకు రావలసినంత పేరు ప్రతిష్ఠలు రాలేదు. కాని ఆ హరి కథలలో అపురూపమైన కమ్రకవితాగానముకదు. ఆ అచ్చ తెలుగు కృతులలో వెనుకటి కృతుల కంటెను వెక్కసమైన నియమ మున్నను అతిమాత్రమైన హృద్య మైన వైశద్య మున్నది. సర్వ పూర్వాంధ్ర ప్రౌఢ ప్రాబంధికుల గాఢపాక మగు సంస్కృతమునకు లేని చని యున్నది. ఆ సంస్కృత కృతులలో కింకుర్వాణ గీర్వాణములైన ప్రయోగవిశేషములు గలవు. కాళిదాస కళాకౌశలము గలదు. కాదంబరీ స్వాదుత్వము గలదు. పండిత శుందరిముల శ్లాఘా శిరః కంప సమర్థ సామగ్రి గలదు. ఆ అనువాదములు మూలము మారిమిని డక్కగొన్న వయ్యు స్వకంఠ కృతి ప్రతిపత్తిని గల్గి నట్లు కౌశల పేశలములై యున్నవి. ఆ యీ యోగ్యతల కన్నిటికిని తగిన తార్కాణగా ఇదిగో గ్రంథ మిక్కడనే యున్నది.

గ్రంథ స్వరూపము :

ఈ గ్రంథ మొక సంకలనము. దాసుగారి కవితా సుమారామ మధుకోశము. ఉవలబ్ధములగు వారి కృతులను సప్తధా విభాగించితిని — హరికథా సారణి, కావ్య సారణి, శతక సారణి, రూపక సారణి, ఆచ్చిక సారణి, సంస్కృత సారణి, అనువాద సారణి యవి. ఒక్కొక్క సారణియందు ఆ యా తరగతుల కృతులనుండి సందర్భ విరపేక్షముగా సరసార్థ వ్యక్తిగల చక్కని కవితాంశగల పద్యముల

కతివయముల నొక శతపుట పరిమిత సంపుటమునకు మాత్రము సరిపడు నట్లెన్నిక చేసి ప్రతిపాదిత విషయస్వభావమును బట్టి వ్యవదేశ మొనర్చితిని. దానుగారి కృతులనిండ భక్తిబంధురీతులు, సూక్తులును కోకొల్లలు. వానిని త్వరలో “భక్తి సుధ”, “సూక్తి సుధ” అను పేరున ప్రత్యేక కృతులుగ దానధారతి ప్రచురణముగ వెలయించు సంకల్పముతో వాని నెక్కువగ విందు గ్రహింపలేదు. అయితే గ్రంథాంతమున దానుగారి దౌహిత్రులు కీ. శే. ఉపాధ్యాయుల సూర్య నారాయణరావుగారు సేకరించిన సూక్తులందు కొన్నిటి నొక అనుబంధముగా చేర్చితిని. మరియొక అనుబంధమున జిజ్ఞాసువుల కోసము దానుగారి జీవితమందలి ముఖ్య సన్నివేశములను వారి జీవిత చరిత్రలను, స్వీయ చరిత్రను, నాటి వార్తా పత్రికలను ఆధారము చేసికొని కాలక్రమానుసృతిమైన యొక సట్టికగా రూపొందించితిని. మూడవ అనుబంధమున నారాయణరావు గ్రంథావళి గురించి అవసరమైన వింగడింపుల క్రింద ఆయా గ్రంథముల స్వరూప స్వభాసముల గురించిన స్థూల విశ్లేషము, ముద్రణ ప్రచురణాదికము గురించిన వివరములును గలవు. ముందు విషయసూచికలో గ్రంథస్థ సర్వ విషయములు యథోదాహృత క్రమముగ చూపబడి నప్పటికి చిహ్న నాల్గవ అనుబంధమున పాఠకుల సద్యశ్శీలన సౌకర్యార్థము అకారాది విషయానుబంధమునకే చేర్చబడినది. ఆయా విషయముల గురించిన ఆకరములు గ్రంథ శరీరమునందీ త్రితీయత్రోచితముగా ఉదాహరింపబడినవి. గ్రంథ శరీర గతిములు కావలసిన మరొకొన్ని యంశములు పరిస్తాత్పరిఃచ్ఛితములు అనుబంధము లకు ముందే “వశిష్ట” శీర్షిక క్రింద సమీకృతములు. ఇదీ గ్రంథము యొక్క స్వరూపము.

కవిత్వ పరమార్థము :

ఇక కవిలానుకీలన మించుక. శ్రావ్యమైన శబ్దమువ్వారా రమ్యమైన అర్థమును హృద్యమైన అనుమాతిగా పరిణమింప జేయుచది కవిత్వమని నే నెరిగిన సర్వ నిర్వచనముల సారాంశము శ్రావ్యమైన శబ్దము లనగా అనురూప శబ్దజాల పునః పునరావృత్తి యని కాదు. లేక కొంద రనుకొనునట్లు ఉచ్ఛారణ సులభములై చక్క శ్రవః పేయములైన వనియుగాదు. సందర్భ సుందరములై తదర్థశక్తి సందీపకములై యుటితి స్ఫురణగరణ పలువులై వీనులున్న మది కించునట్టివి. రమ్యమైన అర్థ మనగా రాకేందు లేఖకాదు, రాణిన రాణికాదు, రజనీ ప్రియసఖము రమణీ మణి ముఖము కాదు - కవి కనీకాపునీత మైన యొక నిష్ఠుర బుష్టరోగి కృముకుల సంకు

అకులాయము కాయము, ఒక ముష్టివాని ముదనస్థపు మొగము కూడ రసజ్ఞజనమనోజ్ఞములే యగును. అలౌకిక లక్షణమైన రసానుభవ రహస్య మదే. హృద్యమైన యనుభూతి యనగా ఉషస్సుషమాసుభగమైన యొక శుభ సమయమున ఉపరితల మరుణారుణ కుండలిత శిలామండలమై, శిఖరాంచలము సద్యోభ్యుదిత బాలబాను రోచి ర్వీచీ సముజ్జ్వలమై, హిమనిర్దురోప క్రమ రమణీయమై కన్నట్లు కాంచనగంగాశైల శృంగమును చూచినంత కలుగు సురుచిరానుభూతి కాదు ఆ మహిమాలయమైన హిమాలయ దృశ్యమున శశాంక శేఖరుని జటా విజంకము స్ఫురించవలె. ప్రియ వల్లభయొక్క సల్లలిత సంగీతము విన్నప్పుడు కాదు తదుపరి తదాయల్లక భరమున సున్నప్పుడు మనఃకర్ష కుహరమున ఆ మధురస్మృతి మారెలుగిచ్చునప్పు డదీ యనుభూతి. వరుసపెట్టి జిలేబీల నొక యద్దనేరు ఆరగించినప్పుడు కాదు అపూప విపణిలో అద్దముల ముందు అందమైన పల్లెరమునందు తీరుగా పేర్చబడిన పణ పేటల కెంపుల దవురుగల్గిల వలె సున్న వానిని నోరూర కన్నార గాంచినప్పు డదీ గుండియ గుత్తగొన్న యనుభూతి. ఆయా వస్త్రీంద్రియ సన్నికర్షము వలన అప్పటి కప్పు డేదో యొక లౌకికవాసనా వాసితమైన అనుభూతి ప్రతి పశువు శువు క్రిమి కీటకము గూడ పొందును. అనుభోక్త మానవుడే కానక్కర లేదు. సర్వ జ్ఞానేంద్రియములకును సాక్షిభూత మైనది మనస్సు. ఆ మనశ్శక్తి పండిన అదృష్ట వంతుడు మానవుడు. జన్మతః ప్రాప్త సంస్కారముతో, స్వయం కృషి ప్రతిష్ఠ పరిణతితో, ఆలోచనాశీలమైన మనస్సుతో, నైక భావ వ్యక్తీకరణ శక్తిమంతమైన వాక్కుతో పశుప్రపంచము నుండి తన సార్థక్యమును సార్థకముగ విరూపించుకొని ఏ విషయము నైన అత్యసాక్షికముగ అనుభవించ గలవాడు ఆవిష్కరించ గలవాడు మానవుడు. అందుచే అతడు పొందు అనుభూతి మండలో నొకడు పొందినట్లుండ గూడదు. మందిలో నొకడు పొందినట్లుండవలె. కేవల రుచిజీవి పశువు. అభిరుచి జీవి మానవుడు.

దాసుగారి కవితాశయములు :

పూర్వోక్త నిర్వచన పరమార్థమునకు లక్ష్య భూతమైన కవితాపదార్థము కావలసినంత గలదు దాసుగారి కృతులలో. ముందు కవి యన్నను కవిత్వమన్నను అయనకున్న ఆశయము లెట్టివో పరిశీలించము :

“కవి స్సాక్షాత్త్రయా మూర్తిః కావ్య మేతద్భరాచరమ్
న కశ్చి ద్వస్తుతో భేదః కార్యకారణయో స్తయోః”

అని వారి వర్కణ (చూ. కచ్చిపి-పుట 49). కావ్యము లోక మంతటిని లోగొనగలదనియు, కవి వేదమూర్తియైన భగవంతుని వంటి వాడనియు అనగా అత డొక మహాస్రష్టయనియు, కవికిని కావ్యమునకును గల యనుబంధ మనినాభావ మనియు అనగా కావ్య మతని అంతరంగ సంతాన మనియు భావము. అంతటి అకాశములో లోకబాంధవు డనిపించుకొన్న వాడెట్లు ఏతైక వ్యక్తిగా రాజించుచున్నాడో అట్లే లోకములో ప్రతిభావంతుడైన కవి యొక్కదే పరమ విశిష్టుడుగా పరిగణింపబడుననియు, చతుర్విధ పురుషార్థములకును కావ్యమే ఏతైక సాధన మనియు, సంగీతము పుష్పమైతే సాహిత్యము తత్పరాగ మనియు, అస్తికత యే ఫలమనియు తై వల్యమే తద్రస మనియు దాసుగారి యభిప్రాయము (చూ. పుట 49). మరియొకచో ఆయన సత్కవి యొక్క అంకర్యము నిట్లు సంభావించిరి - అతడు సర్వరసాత్ముడు, సర్వభూతమయుడు, పరవశ సుఖయోగుడు, చిత్ర సంకల్ప భోగుడు, దైవాదీన మనః ప్రవృత్తి గలవాడు గాక స్వతంత్ర రచనానిపుణుడు, దయార్థి చిత్తుడు, సత్య నిష్ఠుడు, కళాచణుడు అవి (చూ. పుట 79). కవి యన్నను, కావ్య మన్నను ఇంతటి సముదాత్త భావన చేసిన అంతర్వాణు లరుదు. సత్కవి లక్షణము లన్నియు ఆయన తనలోనికి తాను తొంగి చూచుకొని చేసిన నిర్దేశములే యని ఆయన నెరిగిన వారందరు గ్రహింపగలరు. సత్కవి తన కావ్య దర్శమున సర్వపార్థములను విశకలితముగా ప్రతిఫలింప జేయగలడు, అతని వలె లోక కల్యాణ కరణ మన్యుల కసావ్యము, ఎంత ప్రతిభను ప్రదర్శించి కై రీలా లిత్యము జ్ఞానవార ఎంత రసవంతముగా చెప్పినను "తారాశళాంకము" వంటి కావ్య మసత్కావ్యమే యగుననియు వారి ఆశయము (చూ. పుట 80). ఆశయముకాదు అచరణము. తమ పలుకృతులలో వర్ణనల రూపముగను, ఉపమాద్యలంకాముల రూపముగను, విషయగతముగా తగిన సందర్భములు వచ్చినప్పుడు సరేసరి, ఎన్ని లోకిక విషయములను వాని ప్రాణస్నాయువులను బట్టి పరిశీలించిరో చెప్పలేను. తమ హరికథాదీక కృతులలో భక్తిసుధలను సూక్తిసుధలను విజేపించుట కాదు దేశమంతయు తిరిగి తిరిగి ఊరూర వాడవాడల హరికథా కాలక్షేపములు సేయుచు నడుమ నడుమ సందర్భములు కల్పించుకొని భగవద్భక్తిని, దేశభక్తిని, సమాజ విమర్శను, భారతీయ భవ్యదర్శమును తన జన్మ కర్తవ్యముగ భావించి ప్రచారము చేసినారు దాసుగారు. 8-3-1933 న విశాఖపట్టణమున జరిగిన యొక మహాసభలో "శృంగార సర్వజ్ఞ" బిరుదు ప్రదానమున కర్హులైన దాసుగారు తమ కృతులందు

సరిలిత శృంగారమును సముచితముగ పోషించుటయేగాని తాదాశశాంకకారుని వలె నెక్కడను ఇంచుకంత మేర మీరిన వారు గారు.

సహజకవిత్వశాలి :

“సహజ కవిత్వశాలి” గురించి చెప్పుచు వారు - ఏ వేదబిములు లేక కావ్య దోషముల నుట్టగించి అనందోపదేశములు బహుకమునకు కలుగునట్లు జగద్ధితముగ కవిత చెప్పినది. “వింతపలెఁ బ్రాతఁ సంగతి నెల్లడించు” ననిరి (పుట 50). దాసుగా రెక్కువగా చెప్పినవి ప్రాతికథలే. కాని ఆ చెప్పుటలో ప్రతి ప్రత్న కథ యందు నొక సూత్ర సరిష్కారమును జూపిరి. అసలు కవితలో నున్న రహస్యమే అది :

“దృష్ట పూర్వా అపిహ్యర్థాః కావ్యే రస పరిగ్రహాత్
సర్వే నవా ఇవా భాంతి । మధుమాన ఇవ ద్రుమాః ॥

అని అలంకారిక వచనము. సహజకవిత్వశాలి యనుటలో వారి యుద్దేశము Poet by temperament - అనగా ‘I am a poet in spite of myself’ అని వక్కాణించిన ధైర్యము మహాకవి పంటి వాడని. అసలాయనయే ఆ సహజ కవిత్వ శాలి. ఏ విద్యా విషయమునను గురువు లేనట్లే ఆయనకు కవిత్వ గురువులును లేరు. ఆయనకు కళలకు భగవంతుడే గురువు, విజ్ఞతకు లోకమే గురువు, కవితకు హృదయమే గురువు. సహజ కవిత్వ మనగా నెట్లుండ వలెనో దాసుగా రెంత చక్కగా చెప్పిపో చూడుడు;

గీ॥ సాగి కమ్మెచ్చునన్ వచ్చు తీగ కరణి
సాలె పురుగు కడుపులోని నూలు వలెను
దబ్బునన్ దొర్లిపడు కొండదార మాడ్కి
సహజ కవిత బయల్పడి నన్నుతిఁ గను. (పుట 48)

ఆ యుపమ అనుపమములు. సత్య ప్రత్యయ స్థాపనాచార్యకములు. ఎట పట్టి చూచినను ఆయన కవిత్వ మలవోక చెప్పినట్లుండును. సహజత్వ ముట్టి పడుచుండును. వ్యాసపీతమువజ్జ బాసికపట్టు వేసికొని గంటముతో కవితాకలశంకికి గండక తైర పేయునట్లుండదు. స్నానశాలలో బిజయంబ్రపు తుంతవర్షని మేన త్రుళ్ళు లాడి నంతి బయల్పెడలు కూసరాగము పలెనుండును. బహుజన్మాంతరసాంద్ర సాస్కార బలమున ఆయన అలవోకగా చేసిన అపరస్పృహనము లుండును మధురిమలు

తొణికిస లాడుచుండును. ఆ సద్యము లా వదము లా కూడ్పు లా యూహలు
 ప్లాస్కునుండి కప్పులోపోసిన కాపీ ద్రవనవోష్టకవలె సద్యః స్వాద్యముగానుండును.
 సహజకవి - "బ్రతుకున సుంకం బెఱుగక - స్వతంత్ర రాజ్యంబు సేయు ప్రభువు
 వలె".... పతివ్రత వలె, సత్యవ్రతి వలె నిత్యసంతోషియని యొకచో వాక్రుచ్చిరి
 (పుట 53). అంత సహజకవిత్వశాలి కనుకనే ఆయన అంత సర్వతంత్ర స్వతంత్రు
 డాయెను.

1096

“ఎందుకో పెద్దలు పశిక ప్లేర్పటిచిరి
 యాట పాటలు గొల్వన కనువగునటు
 తెల్లముగ నున్న నలిగిన తెన్ను మాని
 త్రొక్కుఁ బెడత్రోవ నా వంటి నిక్కుఁ బోతు” (పుట 48)

అది పెద్దలు నడిచిన ఖుణ్ణ మార్గ మైనను తన కంత పడదని గడుసుగా సూచించిరి.
 “మురారే స్తుతీయః పంథాః” అన్నట్టి దిది. అయితే మురారి గురుకుల క్లిష్టుడు.
 కవితా జీవాతువులైన కావ్య హేతువులలో ప్రతిభ గణీయసి. అది కవితకు ప్రాణ
 సారము. ప్రతిభా సహకృతమైన సృష్టి నిత్య ప్రత్యగము. ఎప్పటికప్పుడేదో యొక
 నవ్యసిర్పక్ష తత్వబావ జీవరిక్షణము. అందుచే దాసుగారివలె ప్రతిభా సమగ్రు
 డైన కవి పూర్వకవి ప్రౌఢ మార్గములు తన కెంత నచ్చియున్నను తన పుంత తా
 నేర్పరుచు కొనును. జీవితమున మహాజన మార్గానుసరణ మవశ్య ముపాదేయమే
 గాని సాహిత్యమున ప్రతికవియు ఎవరి దారి వారు చూచుకొనుటమే మంచిది.
 ప్రతిభావంతులైన ప్రాచీన మహాకవు లందరు చేసినపని యదియే. లేకున్న
 కవిజగత్తున వారికొక వ్యక్తిత్వమే లేదు, విశిష్ట ప్రసక్తి యుండదు. దాసుగారి
 యూహ యదే.

ప్రాచీనకవి ప్రతిపత్తి :

అయితే తృణీకృత బ్రహ్మపురందరుడైన ఆయన దుర్విదగ్గులగు ప్రతి
 స్పర్థులకొక పెడసరపు కొర్రువలె గన్పింతురు గాని హద్దుమీరిన యహంకారము
 గాదు వారిది. ప్రాచీనుల మీదను పెద్దల మీదను గౌరవములేని గర్విష్టులుకారు.
 తన “జగజ్జ్యోతి” కి తాను వ్రాసికొన్న పద్య పీఠికలో—

“కావ్య రచనకు వాల్మీకి కావలయును

తగును వ్యాసుఁ డొకందె శాస్త్రంబుఁ దెలుప

శక్తి లేమి నెఱిగియు లజ్జ నొఱంగి
వేత్తవలె నటించెద విధిశమున."

అనియు, ఈ 'కచ్చపి' 50 వ పుటలో—

✓ "కాళిదాసుని రఘువంశ కావ్యముఁ గనుఁ
గొనియు, భవభూతి నాటకమును జదివియు
దాణు గద్య మరసియుఁ గవనము జెప్ప
వెఱవఁ దద్దిర నా వంటి వెఱ్ఱివాఁడు"

అనియు తన వినీతిని మనస్సాను వినిస్సుత మధురాభిరుచి ప్రవంతిగ ప్రకటించు
కొనిరి. ఇంకను పలుకృతుల పలుకావుల వారి కవిభావిరుచులు కొన్ని ప్రకటితము
లై వవి. ప్రహ్లాద చరిత్ర పీఠికలో—

"పూర్వ కవు లందరున్ గడు పూజ్యు లందు
భాగవతు లయి గో స్తనీ పాకముగను
గృతు లొనర్చు నధికుల సంస్కృతమున జయ
దేవుఁ దెనుఁగునఁ బోతనం దెరిసి యెంతు"

నని చెప్పుకొనిరి. మరికొన్ని తావులగూడ వీరిరువురను ప్రశంసించిరి. దాసుగారికి
వీరిపై నేదో ప్రత్యేకమైన మక్కువ యున్నదన్నమాట. దాని కింకేమి కారణమై
యుండును! ఆ యిరువురు నీయన వలెనే జీవనమునను కవనమువను పరమ భాగ
వతులు, ద్రాక్షపాక రిరంసువులు. అంతేగాక కడు పిన్నటనుండియు పోతన
భాగవత మీయనకు భావగతము పంచవర్ష దేశీయమైన ప్రాయమున భాగవత
పతన ప్రావీణ్యమునకు బహుమతి నందిరి. ఉపరి పోతనయు నీయనయు సహజ
పాండిత్యధురీణులు, అంత్యస్రాస ప్రవణులు, ప్రవీణులు. జయదేవుడు నీయనయు
మధుర సంగీత మధికాంతరంగులు. వెరసి మువ్వరును పరమభావుక పట్టభద్రులు.
ఈయన కించునట్టి మరియొక జగదేక మహాకవి గలడు. "షేక్స్పియరుని వంటి
కవి నభూతో న భవిష్యతి" అనియు, "తన కావ్య దర్పణంబున జగము నెల్లఁ
జూపిన మహాను భావుఁడు భారతీయులలో వ్యాసుఁడు, ఆంగ్లేయులలో షేక్స్పియరుని
నా యభి ప్రాయము" అనియు తన 'నవరస తరంగిణి' పీఠికలో ధంకా బజాయించి
చెప్పిరి. కాళిదాసు కంటెను షేక్స్పియరు నధికునిగా సంభావించిరి. దానికి కారణము
షేక్స్పియరు కవిజగచ్చు వగుటయేకాదు— "షేక్స్పియరుడు సహజ పండితుఁడు.
స్వతంత్ర కల్పనా చతురుఁడు, పరుల కట్టుపాట్లకు లొంగక యథేచ్ఛగాఁ గావ్యంబు

లొనర్చెను. మఱియుం బెక్కు శబ్దంబులను నిజేచ్ఛాను సారాథ్యంబుల వినియోగించెను. కాళిదాసుఁడు ప్రాచీన నిబంధనములకు లోబడి కృతు లొనర్చె." (చూ. శ్రీ నారాయణ దాస వ్యాసపీఠము - పుట 183). ఈయన కచ్చివచ్చిన గుణములే షేక్స్పియరులో నున్నవి. అందులకే ఈయన కంత నచ్చినా దాయన.

నదసత్కావ్యవివేచనము :

ఆ షేక్స్పియర్కాళిదాసుల రసపోషణ విషయమై తాము రచించిన బృహద్ద్రంథము 'నవరస తరంగిణి' పీఠికలో నదసత్కావ్యముల గురించి తెల్పుచు దాసుగారు - "మనసున కింపగు శబ్దార్థ సమూహము కావ్య మనఁదగినది. జనుల కే శబ్దార్థసమూహమువలన మనసున కుల్లాసము గలిగి సత్కర్మాచరణమున కుత్సాహము కల్గినో యట్టిది సత్కావ్యము. జనులకు భయ శోక జుగుప్స క్రోధ ములఁ బుట్టించి దుష్కర్మమునకుఁ బురికొల్పునది యనత్కావ్యము -" అనియు, అందులోనే కవిత్వ ముఖ్యలక్షణమును, ప్రయోజనమును విశదీకరించుచు - "రసము చెడనీయక యమకషష్టిగ చెప్పుట, సందర్భకుద్ధి గల పదప్రయోగము, స్వతంత్ర ముగ కథను గల్పించి యభూర్వ మగు నూహం దెల్పుట, అతుకుంచక పద్యము లల్లట, పండిత పామర రంజకముగ మృదుమధురోచిత శబ్దంబుల న్నొందు పరుచుటయు కవిత్వమున ముఖ్యంశములు. సర్వసాధారణానుభవమును యథోచితం బుగఁ దెల్పి జనుల హృదయంబుల కెల్ల రస ముప్పతిల్లం జేసి నీతి న్నోదించుటయే కవితకుండగు ప్రయోజనము" అని యుద్వా టించిరి. వేరొకచో - "భ్యాతిమీర మంచి కావ్యమున్ విరచించి కవి నాను తరించి లోకమున్ దరింపించు" ననిరి. తమ ప్రహ్లాదచరిత్ర పీఠికలో - అంధప్రాయమైన పూర్వ ప్రబంధాను కరణమును గర్హించిరి. ప్రౌఢకల్పనల పేర అనుసృత మగు క్లిష్టభావనా మార్గమును నిరసించిరి. అప్రసిద్ధములు అప్రయుక్తములు నగు పదముల ప్రయోగము నీశదించిరి. వైశద్య మనుపేర పేలవత్వము ప్రదర్శించుటను తేనిదిరి. (చూ. కచ్చిపి - పుట 18). లోకపు మానిసులలో తలచినట్లు చెప్పువారును, చెప్పినట్లు చేయువారును దుక్కిరి యరుదు. ఆ యరుదైన వారిలో మిగుల నరుదైనవారు భావికాంతఃకరణ శిరోమణి దాసుగారు. ఆయన ప్రకటించిన కవితాశయము లెల్ల ఆయనకవిత కవశ్యము చెల్లును.

ఒక మధురాశయము :

తమ దైన మరియొక మధురాశయమునే భంగ్యంతరముగ సారంగధర నాట కమున నిట్లు సూచించిరి :

సీ॥ చిలుకలపై జిలిజిలఁబాటు సెలయేటి

నీటిపై లకుముకి దాటు జూచి
నానాట నలవాటు బూని మెల్లనఁ జేర
వచ్చు జింకల కూర్మిసాటు జూచి
మడుఁగులఁ జెఱలాడి బెడిదపు బొడ్డులఁ
బొలియించు నేనుఁగుపోటు జూచి
దువ్వి ముద్దుగొనుచు బొడ్డులుల తోడ
నాటాడు చెంచెత నీటు జూచి

వర్ణనము పేయచున్ భూరి వనములందుఁ
బలురకంబుల పిట్టల పలుకులకును
స్వరము గట్టుచుఁ జెట్టుల పట్టలందు
పద్యములు వ్రాయు బాగ్యంబు పట్టు నెప్పుడు!"

అసలు దాసుగారి నింత నిసర్గ మధుర ప్రకృతిని, బహుళ కళా గురభిలాత్ముని జేసి నది వారి యభిజన మజ్ఞాడ నావరించిన సువర్ణముఖీ సజీవ ప్రోతస్వినీ పరమ రమణీయ పరిసర ప్రకృతి. ప్రకృతినవిత్రివి రసప్రసూవుగా భావించిన ఆ మహాను భావు దా తరంగిణీ సముత్తుంగ తరంగముల గముల గలగలలలో తీరస్థ వానీర నికుంజ కిక్కిరివి సంకుల కింకిరాత సమరకళా హళాహళి కలిత లలిత కల కూజి తములలో వినిపించిన సంగీత సరస్వతీ కచ్చపీఠుతులను కనిపించిన కవితా సరస్వతీ దరహాసములను తన కళాభిరుచి వికాసమునకు సంచకరువుగా గ్రహించెను.

దాస కవితా దర్శనము

కవిత్య మహత్త్వము :

దాసుగారి నిర్యాణానంతరము 20-1-1915 తేది ఆంధ్ర పత్రికలో శ్రీ చెళ్లపిళ్ల వెంకటకాశ్రిగారు - "గానమునందు వలెనే కవిత్యమందునుగూడ శ్రీ దాసుగారికి విశిష్ట స్థాన మీయక తప్పదు" అని వక్కాణించి యుండిరి. ఆ వైశిష్ట్య మెట్టిదియో యథావకాశముగ పరిశీలించెదము. ఏ కవితై నను అతని సాహితీసర్గమునకు ప్రధానము లైన యుపాధులు నాలుగు; ఊహకాలిత (Imagination), అనుశీలనము (Observation), విషయజ్ఞత (Information), అనుభవము (Experience). కవి

సామాన్యుడైతే అతడే విషయము నే యుసాది నాశ్రయించి ఆవిష్కరించుచున్నాడో తేలిపోవును. అదే మహాకవియైతే అతడు సర్వమును అనుభూతి సాక్షికముగనే ఆవిష్కరించినట్లుండును. అయితే మహాకవియును సామాన్యకవివలె సంఘోష జీవియే. ఇరువురి అనుభవ పరిణాహమునకు నొక అవధి యుండును. ఆతడెంత మహాకవియైనను తత్కావ్యగత సర్వవిషయములు నతని అనుభూతి పరిధిలోనివే యై యుండుట కవకాశములేదు. కాని యతడు ప్రతి విషయమును తన ప్రతిభాప్రకర్షమున మనశ్చక్షువు ముందు సాక్షాత్కరింపజేసికొని అంతస్సన్నిధి చేసికొని తా ననుభవించినట్లుగనే ఆవిష్కరించును. అందులకే సామాన్య కవుల వాక్కులు చెవికెక్కవు. మడికించవు. అందు పేలవత్వమే గాని మార్దవ ముండదు. కాఠిన్యమే గాని మృణత్వముండదు. మహాకవుల వాక్కులు సద్యోహృద్యములు సహృదయ నైవేద్యములు, శక్తిమంతములు, అర్థగంభీరములు, చిరస్మరణీయములు. లోకమున శృంగారమును పోషించిన కవులెందరు లేరు? అందులో నెందరు కాళిదాస భట్టదాన జయదేవామరుకుల చామరకు లాగలరు? అట్టి మహాకవులును కాక వట్టి సామాన్యులునుగాక మధ్యస్థముగా నురియొక కోవ కవులుగలరు - విగద్ధమాత్రులు. తరిచు మన మెప్పులకు పొత్తులైన కవులలో ముక్కాలు మువ్వీసము వీరే. సామాన్యకవుల చేతిలో ఇత్తడి యిత్తడియే, పుత్తడి పుత్తడియే; పిండలి పిండలియే పిప్పి పిప్పియే. అదే విదగ్ధుని చేతిలో నయితే నిరాకార కనకకలాక విపుణతమై నగిషీలు చెక్కుకొనును, నగల రూపము ధరించును. మహాకవి చేతిలో ఇత్తడి గూడ పుత్తడియగును. ఇదే భేదము. ఆ కోవకు జెందిన మహాకవులలో కోటికి పదగెత్తిన వాడు నారాయణదాసు. ఏమందురా? —

తరువోజు॥ తొల్లింటి వారు చదువుకొను బెల్ల

తోడివారలకుఁ బెంద్రోవ జూపుటకు,

మల్లి పుట్టెడు తెపుల్ మాన్పించు మంచి

మందిచ్చి విచ్చలుం బ్రతికించు కొలుకు. (కచ్చపి-పుట 49)

భారతీయుడైన మహాకవియే అనగలడి మాట.

“ధరణిం జీరటివేళ దవ్వు వెలుగున్ దర్శించు కందోయికి

న్నటి యే వస్తువులైనఁ దోచనటు నిన్ ద్యానించు నవ్వాని క

ద్దిర యీ లోకవికారముల్ మది రపంతేనిం గనన్రాపుగా

అరియంగాఁ దన జీవితంబున మహాత్మా! సూర్యనారాయణా!

(కచ్చపి - పుట 58)

అమరన్ బంగళనుండి దాని దగు చాయన్ వేటుసేయంగ శ
 క్యము కానట్టుల నిజగం బెడవరా దయ్యారె నిన్నుండి; చ
 క్రమునం గోణము రీతి నారయగ నీత్రైలోక్య మేపారి నా
 శము నీ యందునఁ జెందుచుండు పరమేశా! సూర్యనారాయణా!

(కచ్చపి - పుట 58)

ఆ ఊహలలో నున్నది మహత్వము. వాని నుచితోపమముగ విన్యసించుటలో
 నున్నది కవిత్వము.

ఊహవై భవము :

దాసుగారి సముదాత్తమైన ఊహవై భవ మాయన సర్వకృతులందును దర్శన
 విచ్చుచునే యుండును. ఆ వై భవ సాంద్రత నొక్కచో సందర్శింప వలెనన్న
 నిందలి సంస్కృత సారణియందలి 'తత్త్వదర్శనము', 'భక్త హృదయము', 'ఈ
 శ్వర తత్త్వము', 'అదర్శ పురజనులు' అను శీర్షికలు చూడదగును. అయితే తదవ
 గాహనకు లాదృశచక్షువు కావలసి వచ్చును. ఆ ముప్పదికి పైబడిన శ్లోకము లందు
 ఉదారోహరేకాక ప్రతి శ్లోపమునందును కవితా కల్యాణ కటాక్షము లైన ఒక అలం
 కారిమో, చమత్కారమో లేని శ్లోకమే లేదనవచ్చును. భావసంపద యందు ఆయన
 యెంత సంప్రదాయ విధేయుడో అంత సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు, అత్యుదయ
 భావుడు; ఎంత ప్రాచీనుడో అంత నవీనుడు. ఎంత పారమార్థిక చింతకుడో
 అంత ఐహిక లోకజ్ఞుడు. తన భక్త దృక్పథమును స్థాపించు కొరకు
 శాస్త్రములను, కర్మకాండను జపతపములను, ద్వైతాద్వైతములను, జ్ఞాన
 మార్గమును గూడ కాదనుటకు వెనుకాడలేదు. (చూ. కచ్చపి - పుట 58). క్రతు
 విరాసమును కంఠోక్తిగా చేసిన సందర్భమునకు కచ్చపి - పుటలు 59, 61 చూడుడు.
 పూర్వోక్త పుటలందే దాసుగారి కెంత సత్యదయా ప్రత్యయబుద్ధిగలదో తెలియ
 గలము. 'అదర్శ పురజనులు' అందికలో పరమ నవనాగరిక భావనను జూడగలము.
 ఆ సందర్భము లన్నిట ఆయన వ్యక్తిత్వము చక్కగా ప్రతిఫలించినది. కవి
 యొక్క సముదాత్త వ్యక్తిత్వము కళాత్మకముగ వ్యక్త మైనప్పుడే అక్కడ కవిత్వ
 ముండును, మహత్వ ముండును. ఆయన శతకము లన్నియు సార్థకముగ ఆయన
 వ్యక్తిత్వ వైశిష్ట్యము నభివ్యక్తమొనర్చినవి.

ఈ కచ్చపీశ్రుతులను బట్టి వారి విశిష్టోహలను, పట్టిపాభిప్రాయములను
 క్రమానుసార ము దాహరింతును. (పక్కనున్న యంకెలు ఈ గ్రంథమునందలి పుట

అను సూచించును). వారి యిష్ట మొక మతమునకు పరిమిత మైనది కాదు. సర్వ మత సామరస్యమును, సర్వ మానవ ప్రపంచ సౌభ్రాత్ర, సహజీవనములను కంఠోక్తిగా కోరుకొనిరి (1). పరిణామవాదమును విశ్వసించిరి. అయితే దానిని దళావతారములతో ముడిపెట్టిన వీరి ప్రజ్ఞ ప్రశంసనీయము (4-5). పరిణామవాద మునకట్టి సమన్వయము చేసిన వారితో వీరే మొదటివారు. ఇది గణేంద్రమోక్షణ హరికథలో. తద్రచన 1888 లో. సగుఱోపాసనను సమర్థించిరి. ఆ సమర్థనమును సార్థకము చేయుటకై వీరు ప్రతిపాదించిన ఔపమ్య మపురూపమైనది (6). ప్రబోధ వేళ దాసుగారొక ఉత్తమాచార్యులు. ధర్మదేవతాంశ వారి నావహించును. (9-11, 16-21). లోకము యొక్క నాస్తిత్వము గురించి చెప్పునపుడు వారి కై వాదమును గనుడు :-

కం॥ కలిమి గల వాని - లేమిన్

గలవాడెటు రాశ్రయించి కలిమిఁ దెలుపునో

తెలియుఁడు లేని జగం దిది

యొలయన్ సర్వేకు నొద్ద నున్నటు లోఁచున్ (15).

గీ॥ కలదనిన లేదు, లేదన్నఁ గలదు జగము

సభమునందునఁ గన్నడు నల్పమాడ్కి (24)

ఏ రూపమునను కడకు యజ్ఞరూపమునను పరుహింస పనికిరాదని వారి దృఢ విశ్వాసము (30, 31, 36, 38). విద్య గురించి యొక విశిష్ట దృక్పథమును ప్రదర్శించిరి (42, 37). తన కాలేజీ అధ్యాపకుల యెడ ఆయన ప్రకటించిన గురుభక్తి అత్య ఘోరము (62-63). వీరి దేశభక్తి అనుపమానము (37, 44, 52). వీరి స్వరాజ్య కాంక్షకు, అదర్శస్వరాజ్య భావనకు అంకర్లాపిగా నడచిన తారక రావ్య మంతయు తార్కాణయే. కళాకౌశలము గూర్చి వీరి యూహ లపురూపములు.

“అటపాటలు మప్పుట కలవికాదు

ముక్కు నెవులట్లు మేనితోఁ బుట్ట వలయు”

నందుకు. పెద్ద లేర్పరిచిన పడికట్లు మీకుటకు తాను తెగించితినని తెల్పిరి. భగవత్ప్రసక్తి లేని కళాస్థితిని నిరసించిరి. పరోపకారమే దాని పరమ ప్రయోజన మని యుద్ఘాటించిరి (46-49). వారి మహాభక్త హృదయమును పరాభావుల దిలకించి పురికించవచ్చును కాని యొక ప్రత్యేకతకై 57-59, 60, 61, 72-78 పుటలు పరిశీ లింప దగును. అయీ సందర్భములందెల్ల భావమున నుదాత్తత యున్నది, భాష

యందు వైశద్య మున్నది, ఏదో యొక రూపమున కవిత్వపు కళాయ ప్రత్యక్ష మగు చునే యున్నది.

దాసుగారి సర్వసారస్వతమును పరిశీలించ నక్కర లేకయే వారి 'మేఘబంతి' యను చాటు ప్రబంధమును, ఈ కచ్చపీఠుతులను జూచిన చాలు వారి యూహ పరిధిలోనికి రాజాలని వస్తువుగాని, వారి వాక్కుచే చైతన్యచకచ్చకీతముగాని భావముగాని యుండటో దనిపించును. అంతర్ద్దృష్టయైన కవి యూహ కగమ్యమైన దేముండును : "కవిః క్రాంతద్యౌః" అని కదా అర్హోక్తి.

వర్ణనా వైదగ్యము :

"నా నృషిః కవి రిత్యుక్త మృషిశ్చ కిం దర్శనాత్
విచిత్ర భావ ధర్మాంశ తత్త్వ ప్రఖ్యాత దర్శనమ్ ॥
న తత్త్వ దర్శనాదేవ శాస్త్రేషు పఠితః కవిః
దర్శనా ద్వర్ణనా చ్ఛాద రూఢా లోకే కవిశ్రుతిః॥"

అని కావ్యకౌతుక కర్త తౌతథట్టు నెలవిచ్చినాడు. అనగా ఋషి కానివాడు కవి కాలేడు. దర్శనమువలన ఋషి వ ముప్పును. చిత్రచిత్రభావములను, ధర్మ సూక్ష్మ ములను గ్రహింపగల ప్రజ్ఞయే దర్శనము. తత్త్వదర్శనము కవి లక్షణములలో ముఖ్యమైనదని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నను అది వర్ణనా సహకృత మైనప్పుడే కవి శ్రుతి లోకనిరూఢిని పొందుచున్నది. అందులకే—

"తథాహి దర్శనే స్వచ్ఛే విత్యే ప్యాదికవే ర్మునేః
నోదితా కవితా లోకే యావజ్జాతా నవర్ణనా॥"

అదికవి వాల్మీకి యెంత అంతర్ద్దృష్ట యైనను ఆయన వర్ణనానిష్ఠుడగు నంతకు కవిత లోకమున అవిర్భవింపలేదు. మన అదిభట్టు ఎంతటి ద్రష్టయో ఉపరి నిరూపించితిని. ఆ ఋషికల్పడు "వర్ణనా నిపుణః కవిః" అను అభాణకమున కెంతవట్టు లక్ష్య భూతుడో పరిశీలంతము. వర్ణన యనగా రసభావ ప్రాంగణ రంగవల్లిక. దాసుగారు హరికథ చెప్పుచున్నప్పుడు సరేసరి అదియొక సద్యోహృద్య రసానుభవ సమారాధన. ఆ సంతర్పణములం దెన్ని వర్ణనా వ్యంజనముల నెంత యొడుపుగా వడ్డింతురో చెప్ప నలవిరాదు. కనీస మనుస్యూత కథాసూత్రముగల ఆయన కృతులను పఠించినను పఠిత యొకపాటి భావుకుడై నచాలు ఆ వర్ణనలవల్ల నగు కిట్టుబడి పడవేలు. ప్రకృత మీ 'కచ్చపీ' యందలి వర్ణనలు కథాతంతువునుండి దూసిన విడిపూసలు. విడిపూసలేగాని విలువకు మణిపూసలు.

ఉదా॥ 1. చూ. పుట 2-కృత్తివర్ణన. పోతనగారి పంక్తి యొరవడిగ నురవడించిన
యా వర్ణన జయానకరసభావ సముద్దీపకముగ నున్నది.

2. చూ. పుట 3-చంద్రోదయము :

“ప్రౌద్ధ పండుటాకు పోలిక రాలె, గెం
జాయ చివురు లెత్తె, గోయిల లనఁ
జెలఁగి కవినె చీకటులు, పూచె జక్కలు
పై ని చందమామ పండు తోచె.”

ఫలతరూపమ మగు నిట్టి యపురూపమైన చంద్రోదయ వర్ణన అంత పండువెన్నెల
కాసిన మన ప్రబంధసీమలం దెందును నాకు కానరాలేదు. పరిశిష్టము పుట 3లో
గల చంద్రోదయ వర్ణన ప్రబంధ సాధారణభోరణి నున్నది. 34వ పుట-చంద్రాస్త
మయ వర్ణన యందు భంగ్యంతర వస్తువ్యంగ్య మున్నది.

3. చూ. పుట 3-సరోవరవర్ణన. తిక్కనవలె సమాసప్రచుర రచన విషయ
మున పిసినారి యాయన. కాని పోతనను వలచి పెద్దనను తలచి యీ పద్యము పద్య
మంతటి నేకసమాసధాటిగా నడిపించెను.

4. చూ. పుటలు 11, 12, 40, 41, 66, పరిశిష్టము 15, 16- ఈ పుటలం
దెనిమిది పద్యములందు వేసవి వేళలు చక్కని నైవిధ్యముతో స్వభావోక్తి సుభగ
ముగా వర్ణితములై నవి. అందొక మచ్చుతునక :

“ఔర : గారడి సూర్యుండ ! అబ్బరంబు
కద బ్రదుకువలె నీ కరకౌశలంబు
అల్ప భౌమంబులన్ జూపి యధిక దివ్య
ములను గన్పట్టనీయక మోసపుచ్చు.”

ఇందు—నీ కిరణ ప్రసరణ నైపుణ మాశ్చర్యకర మవి ప్రకృతార్థము. కాని హస్త
లాఘవ విద్య అద్భుతావహము గద అను నర్థాంతర చమత్కారము గూడ గమ్య
మానము. అద్భుతత్వ విషయమై బ్రదుకుతోడి సామ్యము హృదయంగమము.
పద్యాంతమున అల్పములై న అభిభౌతిక విషయములను ప్రకటించి అంతకంటె జీవికి
పరమ ప్రాప్త్యములై న దివ్యముల గోచరింపనీయవను నుదాత్త గభీరమైన యూహ
మృదంగ వాద్యమునకు ముక్తాయంపువలె నున్నది.

5. గ్రీష్మర్తు వర్ణనమునే కాదు కదమ ఋతువులను గూడ అలంకార చాడవులుగా మలచిరి దాసుగారు. వసంతవర్ణన స్వభావోక్తి సురభిశముగ నున్నది (పుట 34). తొలకరి వర్ణనలో (పుట 41) చక్కని యుపమలు సందర్శించినవి. “దూది పింజెల లాగు దొడ్డమబ్బుల నేకి కరువలి పలుపులుగా నొనర్చె” నట! మెఱుపుతో పుట్టిన యురుము వెండిచలుకును బోరగిలబడ వేసినట్లున్నదట! పెను గాలి సవ్వడి వానకాళ్లు అను తీగెలను దిగించి యాటవ వడిలో నీణ వాయించు నెఱ బాణగాణయొక్క పోటవలె నున్నదట. ఈ ధౌవమ్యము దాసుగారి అనుభవపు టనుగు బిడ్డ. అర్జ్యోవర్ణన (పుట 53-54) యందున్న పద్యములన్నిట ఉపమకును స్వభావోక్తివి పోటి పెట్టి యొక గొప్ప వినోదప్రదర్శన గావించిరి. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఋతువర్ణన బాహోటముగా పలుగురు నడిచిన బాట. ఆ బాటలో క్రొత్తగా చిరు పచ్చికయు మొలకెత్తుట కష్టము. కాని ఆ బాట యందును దాసుగారి ఊహల యల్లికలు నవమల్లిక వల్లికలు. “న కావ్యార్థ విరామోఽస్తి యది స్యాత్ప్రతిభా గుణః”

6. పుట 7 - “జలధులు రోమకూపములు, శల్యము లద్రులు....” ఇత్యాది విరాడ్రూపవర్ణనమున ఆ మహా మహోఽమూర్తి స్వరూపచిత్రణము “అలఁతి యలఁతి తునియలఁ గాహళ సందించిన విధమున” నున్నది. సువర్ణదుర్గామహాదేవి యొక్క విశ్వరూప నిరూపణము నందు (పుట 32) అలంకారవిస్ఫురణము మరీ అందగించినది.

7. పురవర్ణనలో రకరకముల చమత్కారములకు దాసుగారి చాటుప్రబంధము— “మేలుబంతి”ని చూడదగును. అందు 21 పుటలలో 34 నగరముల ప్రశంస గలదు. అందుండి యిందొక త్రిపురముల వర్ణన గ్రహింపబడినది (44-46). చతుర్భాషాసీసమున సాగిన పీఠికా పురవర్ణన లోగడ కడు ప్రసిద్ధమైనది. ప్రలోభ పడి పలు పత్రిక లా పద్యమును ప్రకటించుకొన్నవి. నీలగిరి వర్ణనలో నింకొక చమత్కార మున్నది :

“వేసవి యెందైనఁ బ్రియమగుచుండు ని
ల్లలి చూపుల పొలయల్క మాడ్కి
హితమయ్యెడు సకాల హిమపాతమయ్యు వి
వాహ మందలి యుపవాస మట్లు”

ఇట్టి అలంకార చమత్కారము లందలి సార మెరుంగుటకు కొంతైన నొంటబట్టిన

యనుభవ ముండవలె. మైసూరు పువ్వర్జన మొక సంస్కృత దండకమున కంద
గల సమానములతో కడు చక్కగా సాగినది.

8. సౌందర్యము, అనురాగము, వాని అశ్రుబంధువు శృంగారరసము - ఈ
మూటికిని దగ్గరి చుట్టము దాసుగారి హృదయము. అనుభవ సిద్ధులైన రసికులు వారు.
“శృంగార సర్వజ్ఞ” సార్థక బిరుద ప్రతిగ్రహీతలు. ఆ విషయములందు వారి చూపు
దేగ చూపు. పలుకు పావురా పలుకు. జగన్మోహిని సౌందర్య ప్రస్తావమును (పుట 18)
తానుగా జేసినప్పు డాయన ప్రకటించిన అభిరుచి యెట్టిదో పరికింపుడు - “చిరుగుంట
కల్గిన చెక్కిలి”, ‘ముక్కు ప్రక్క మొదలు మోని మూలవఱకు పొల్పారు వంక’,
‘హోయలుగఁ బల్పారు నొకవంకఁ గనుపర్చు పిన్న నవ్వు’, ‘నడుమఁ జక్కని
నొక్కు తొడరిన గడ్డము పొలుపు’ - ఇవీ ఆయన కించునట్టి సోయగపు వాయ
నములు. ఆ యభిరుచి జీవితమున బహువారములు బహుభంగుల సుందర ముఖార
విందములను బహిరంగముగా చూచుట మాత్రగాదు అంతరంగపు మెత్తని పొత్తి
శ్లలో భావన చేసిన రసిక రాధికా ప్రియునిది గాని సామాన్యునిది గాదు. జగన్మోహి
నితో శివుని పలుకులుగా నున్న సీస పద్యమున (పరిశిష్టము - 1) వారిరువారికి చెల్లవ
మున గల పోలిక చమత్కార చారువుగా విహసింప బడినది. అంతేకాదు.
జగన్మోహిని సంబుద్ధులు నాల్గపాదాంతము లందును - సారంగ గమన, సారంగ
నయన, సారంగ చితుర, సారంగ పాణి అని యున్నవి. ఆయన యెట్లును సారంగ
ధరుడు గదా. అంత సారంగోపమ యైన యామెతో - “నీవు నాకు దక్కుటయే
యుచిత” మని శివుని భావన వ్యజ్యమాన మగుచున్నది. సావిత్రిచరిత్రమున సత్య
వంతుని సౌందర్యము ‘పుంసాం మోహన రూపః” అను తీరున మనోహరముగ
వర్ణితము (కచ్చపి పుట 33, 34). సావిత్రి సత్యవంతులకు తొలిచూపులో వలపు
తొలకరించిన విధము మనోజ్ఞ వర్ణనావసధము :

“సలిలిత పాదాంబుజాతంబు లందునఁ

గొదమ తుమ్మెద కవగూడునట్లు

భాసుర నిమ్మనాభీ సరోవరమున

గండు బేడిన జోడు కలియు భంగి....”

ఇత్యాదిగ సాగిన వర్ణనమున వారి ఆపాదమస్తక పరస్పరాకర్షణ చిత్రణము కవి
సమయ కలితముగ క్రమసమీర్థముగ అలంకార చతురస్రముగ నున్నది. సీత

సౌందర్య చగ్గనమున— “కుండ్రని చెక్కిలిపైఁ జిలునొక్కు సొగసు’ను వారు
మరచిపోలేదుగాని యింకొక సొగసై న లక్షణమును దల్పించిరి.

“కొప్పు విలువఁబడి విప్పినన్ నీలి గ

జల మలారము పోల్కిఁ జెలఁగు నేం”

.....

తరుణికి తలిదండ్రులు పెట్టని సొమ్ముఁ దమ్మిల్లము. రసిక పురుషుని చప్పున
నాకర్షించు రమణీమణి యాస్తిలో నదియొక ముఖ్యాంశము. అందులకే “లేశసంపద”
యని దానికొక పెద్దపేరు. మదనయుధ పూజామందిర మది. కామినీ కాముకుల
రతి కౌతుకము పరాకాష్ఠ నందినప్పుడు పరస్పర లేశస్పర్శ సౌఖ్యానుభవ మొక
సంభోగరహస్యము. అందుచే కబరీ ప్రళంస లేక కాంతావర్ణన మపర్యాప్త మగును.
ఈ రసజగద్రహస్యము లెవ్వయు దాసుగారికి తెలియనివి కావు. అందును విప్పిన
కొప్పునకు వారి నీలిగాజల మలారము పోలిక అశ్రుతపూర్వము. రాముని
చూడ్కుల చెలిమిఁ దోడ్కొని యేగు చేదవలగు’ అమె చూపు లిరుల నీనుచున్నవట!
అనగా నీలమేఘశ్యాము దగు నతని నా చూపులు సర్వాంగీణ పరిష్కంగము చేసి
మందాక్ష మధురోహదోహలము లైన వని వ్యంగ్యము. (చూ. పుటలు 11,12).
ఆ సీతారాముల పరముగా వర్ణితములైన నవవధూవర చేష్టలలో గల్చిసిద్ధితి యెల్లగ
ఉల్లమునుండి పెల్లుబుకుచున్న వల్లమాలిన మక్కువ చిత్రింపబడిన వైనము
మనోజ్ఞము (పుట 26). దాసుదారు తమ మిత్రులు సోమంచి భీమశంకరంగారి
శృంగార సంగీతము నతి చమత్కారముగా నాలపించిరి. (51-52) ఆ పద్యము
లేదును నొక మధుర హృదయ విసంచికపై పలికిన మహిళాను రాగ శుభశ్రుతులు.
శంకరంగారి వలపుకత్తై వక్షోజమునట తమ భారమును భరించు నడుముపై అనుకంప
మాని దాని ప్రకంపనమునకు కారణభూతము లైనవట. శంకరంగా రూర కొందురా ;
తగిన శాస్తి చేసిరి. వానికి నలక్షత దంతక్షత మర్దనాదిక వివిధ శిక్షలు వేసిరి. ఇట్టి
వర్ణనలు చేసిన దాసుగారు మాత్రము తమ ప్రాయశు ప్రాప్త్యమున అట్టి పారు
పత్తెము లమలు జరిపి యుండరా !

అలంకారసంపద :

మామూలు మాటయొక్క కవితాజగత్ప్రవేశమునకు కవాటము నోసరించునది
అలంకారము. అయితే ఆ అలంకారము రసోసస్కారకము, ప్రకృతార్థసుబోధకము,
చమత్కారజనకము అయితేనేగాని కవితాసరస్వతి దానిని పూర్తిగా కటాక్షించదు.

ఇంచుమించుగ దాసుగారి ప్రతిపద్యము చదువరి పెండ్లికొడుకునకు సారంకార కన్యా దానమే. అం దలంకారముల వై విభ్యము గలదుగాని దాసుగా రుపమకు తాళిగట్టిరి. అది యొక శైలూషి యని అప్పయదీక్షితులవారు నెలవిచ్చిరి. దాసుగారు దానిచేత వేయించిన వారికములు ఆదించిన ఆటలు చూచినచో చట్టున కాళిదాసు జ్ఞప్తికి తగిలి నను అతడు తెలుగువాడు కాదులే అని యటించి— “ఉపమా అదిభట్టస్య” అన్నదే మాట అని యనుకొందుము. ప్రతి యూరకవియు నుపమలు వాడు వాడేకదా మరి యీతనిదేమి ప్రత్యేకత ? అనిపించును. పదిమంది దిస్టి తగిలిన పడుచుపిల్ల యొక్క వితో కన్ను గిరిపిన దన్నచో అది వాని యొక్కటి యోగ్యతకాదా మరి. అన రీ యుపమ అలంకార ప్రపంచమున పరమ ప్రాచీనమైనది. ఋగ్వేదమునందును దానికి రూఢములమైన స్థితియున్నది. ఆదికవి కడ సాష్టాంగపడిన దామె. భరతాచార్యుని పరిగణనమునందును దానిదే అగ్రశాంబూలము. అంతేగాక అప్పయదీక్షితుల వారి వక్కణ ప్రకార మది సర్వాలంకార బీజభూతమైనది. అందుచేతనే అలంకారము లలో దానికంత ప్రాముఖ్యము. తద్విన్యాసమున నిరుపమానమైన నిపుణత ప్రద ర్శించు శక్తి సిద్ధించుటకు కాళిదాసత్వమే నిమిత్తము కానక్కరలేదు నారాయణదాస త్వము వలనను అది సిద్ధింపగలదు. నిపుణతతో బాటు దానవాఙ్మయమున ఉపమ కధిక ప్రాచుర్యమును గలదు.

ఉదా॥ 1. భగవంతుని కొంత (పుట 27) :

సీ. వలయరేఖకుఁ బోలె వళమె తెల్పంగ నీ
కాది మధ్యాంతము లప్రమేయ ।
ఎల్ల జగంబుల కీవె యాదారము
లెక్కల కన్నింటి కొక్కటి వలె
పెరుగవు తరుగవు విభజింపఁబడవు శూ
న్యాంకము వలె నకలంకచరిత ।

.....

ఏవంవిధ గణితోపమాన మపూర్వము. ఆ యుపమలకు దగినట్లా సంబుద్ధులు సాధి ప్రాయములు.

2. కుంభకర్ణుడు (పుట 28)

సీ. సంజతెంజాయచే నంజనాచల మటు
కావి దుస్తుల నీలకాయ మమర

ఇరుగడ మేరుశిఖర మినచంద్రుల

వలెఁ దల కుండలంబులు వెలుంగ

క్రొమ్మెఱుంగులతోడి క్రొక్కారు మబ్బట్లు

తారహారముల నెద విలసిల్లి

.....

‘ఘంటా మాఘు’ని కై వాడమును దలపించుచున్న వీ యుపమలు.

3. రిప్లేక్టరుంబోలె రెట్టి జేయును నై జ

మగు తెల్వి దీపంబునంటి విద్య (42)

‘దీప శిఖా కాళిదాసు’ చూపునకు దీటుగా నున్నదీ పంక్తి.

4. వల్లంబువంకఁ బ్రవర్తించె నీ ర్విశే

ష్యము జాడఁ జను విశేషణము భంగి....

ఇత్యాదిగా సాగిన ప్రావృద్వర్ణనమున వ్యాకరణశాస్త్ర మర్యాదా సంవాదియైన యుపమ దాసుగారి శాస్త్రరాసిక్యమునకు గుర్తు (పుట 53).

5. పానగోష్ఠి నెమ్మివలెఁ గొన్ని కాల్యలు

వాన కురియు నంతవఱకుఁ దోచి

పంకశేషము లయి యింతెడన్; మఱికొన్ని

మన్నునపుడు సుజనమైతిఁ బోలు.

దాసుగారి దెంత లోకజ్ఞత ! వట్టి లోకజ్ఞతయేనా; ఏమైన అనుభవముగూడ నున్నదా; యన్నచో పిన్నట అప్పుడప్పుడు భంగును, బ్రాందీని సేవించినట్లు వారే స్వీయచరిత్రలో వ్రాసుకొనిరి. వానికి చిన్నగురువు, పెద్దగురువు అని ముద్దుపేర్లు. వారి కెప్పుడైన నుండిన ఈ గురువులే, మరి వేర విద్యాగురువులు లేరు. ఆ ఉపమేయోపమముల అనుబంధ మర్థనారీశ్వరము.

6. పుట 55-56లో అలకనారాయణ గణపతి ప్రభువు తెన్నిసుక్రీడను, పప్పు వెంకన్నగారి పాటను వర్ణించు పట్టునను, 57వ పుటలో శోకహత లోకము గురించి యున్న పద్యములందును అనుపదమున కవి పొదిగిన యుపమలను పరికించితిమేని అవర్ణ్యవిషయముల అంతరస్పాయువుల యెడను శారు సారించు సునిశిత పరిశీలన ఉమమైన చూపును గుర్తింపగలము.

7. శ్రీహరి కథామృతములో నాకచో మాయావృత్తుడైన మూఢ మానవుని అద్దములోని తన నీడతో తను పోరు పిచ్చుకితో సుపమించుట చతురముగా నున్నది. (కచ్చపి - పుట 77) :-

స్వచ్ఛాయాం దర్శితే పశ్యన్ । యద్యతే చటకో యథా
మాయాయాం స్వం వీక్షమాణః । తథా మూఢో విముహ్యతి ॥

‘చత్రభారవి’ని మరపించుచున్న దీ పోలిక. దాసుగారి యుపమలు కొన్ని ఉపరి వర్ణనా వైదగ్ధ్య ప్రకరణమునను ప్రసక్తములైనవి. ఎప్పట్ను జూచినను వారి యుపమ లెక్కడనుండియో తెచ్చిపెట్టుకొన్న ఎరపుసొమ్ములవలెగాక స్వీయస్థిరాస్తి యైన లోకజ్ఞత నుండి తీసి వాడుకొనుచున్నట్లుండును.

ఉపమ దాసుగారి కుంపుడుకత్తెయైతే స్వభావోక్తి సహధర్మచారిణి. ఉన్న దున్నట్లు చెప్పిన స్వభావోక్తి యగునేమోకాని అది అలంకారముగాదు. అందులకే “స్వభావోక్తి రసౌచారు యథావద్వస్తు వర్ణనమ్” అన్నారు విద్యానాథులైన పెద్దలు. స్వభావోక్తిని విన్యసించుటకు మిక్కిలి లోకాలోకన జ్ఞానము, అందు చాతుర్యము విక్షేపించుటకు సౌందర్యతృప్తి కావలె. ఇందులకు లక్ష్యములుగ దాసుగారి యీ పద్య ములను గమనింపదగును :

“అత్తైన నల్లాడనీక దిగ్బంధన

ముగ గాలి చెమ్మటం బొదవె నుక్క....

“ఉడుకెత్తి పాదులన్ ముడిగిన నీడలు

చల్లగఁ దూర్పున సాగుచుండె.... (పుట 11)

ఇంకను నవవహూవరచేష్టలు (పుటలు 25-26), ఆమని (34), శ్మశానము (39), శివుని ముసలి వాలకము (పరిశిష్టము-3), తాటకాగమనము (23) మున్నగు సంద ర్భములు చూడదగును.

మూర్తపదార్థమునేగాక అమూర్తమైన వట్టి భావమునుగూడ గ్రహించు శక్తి ఛాయాగ్రాహక యంత్రమున కున్నచో దాసుగారి శృతుల ననేక ఛాయాచిత్రములతో అచ్చువేయవచ్చును. చిత్రకారుడైతే మాత్రము దాసుగారి భావముల నాశ్రయించి కృతకృత్యుడు కాగలడు.

దాస కవితాలంకారములలో తృతీయ స్థానము రూపకముది. వైదేహీ దాశ రతుల వనవాస రాజభోగము (26), సుపర్ణ దుర్గ విశ్వరూపము (32), విజయ

లక్ష్మీ వివాహము (15) వారి రూపక వైఖణీలకు తగిన తార్కాణము. ఉపమ వేసిన వేరొక వాలకమే గదా రూపకము. ఉపమా నిరూపణమున నిపుణుడైన కవి రూపక నిపుణు డగుటలో వాళ్చర్య మేముండును ? ఉపమేయమునకు తగిన తూకములో నుండవలె నుపమ. ప్రబంధకవుల నరు కెక్కువగా ప్రాచీన కవి సమయముల పాతరనుండి తీసినది. దాసుగాడిది మన మనుగడ పరిధిలోనిది. మన కనునిత్య పరిచిత మైనది.

కడమ యలంకారములకు దాన వాఙ్మయమున విరళ ప్రచారము. హరికథలలో వచనములందు కాదంటరి గద్యలోవలె శ్లేష, విరోధాభాసము మున్నగు వాని కెక్కువ వినియోగము గలదు. ప్రకృతము 'కచ్చపి' నుండి మరి కొన్నిటి నుదాహరింతును :-

సీ॥ కందున్న పున్నమ చందురుఁ గాదంటి
మో వీని మోమున కుపమ యేది ?
అబ్బము ల్వాడు నటన్న విక్కందోయి
కగు నెచ్చట విదర్శనాతిశయము ?
ఏన్లు తొండమ్ము రిస్సి పంక లన వీని
హస్తమ్ములకును దృష్టాంత మున్నె ?
మరి యనంగుం డగు మరుని కితని తోడ
సకియరో సుంతైన సమ మదెట్లు ?

ఇందు ప్రతి పాదాంతమునను సందర్భ సహజముగా పేర్కొనబడ్డ యుపమాదు లలంకారవాచకములు. తత్తదలంకారములకు వర్ణ్యముపట్ల నిరవకాశ మనుచున్నాడు కవి. అందుచే అనన్వయ స్ఫూర్తి గలదు కాని యది వాచ్యముగా లేదు. ద్వనిత మైనది. ఇదో సాగసు. ఇంచుమించిట్టిదే జగన్నోహినీ మూర్తి చిత్రణ పద్యము (19). అర్థాంతర న్యాస విన్యాసము తత్ర తత్ర సందర్భోచితముగా నున్నది.

ఉదా॥ 1. విఘ్నేశ్వర ప్రార్థన (2) :-

కోరికల కడ్డు దగిలెడు వారిలోన
గొప్పవాడవు గాన నిన్ గొల్వవలసె
అడ్డు దగిలెడువాఁ దెక్కుడైన యవు
వేడుకొన కేమి చేయుదు విఘ్ననాథ !

ఇందలి హృదయంగమ చమత్కారము గమనార్హము.

2. దేశభక్తి ప్రబోధము (52) :-

మనదు శక్తి యొకమత్యముఁ బొందక
యలఁతి పగతునై న నడచు పెట్టు :
లెన్నునందుఁ బడక రెండు జాముల యెంద
కడఁగి దూదినై నఁ గల్పుఁ గలదె :

1096

ఇది యొక విధముగా ప్రతి వస్తువను ప్రతివత్తినిగూడ గల్గియున్నది. 51 వ పుట
యందలి—“అమిత విజృంభణంబు లబలా తగునా సుజనా? తెప్పుడున్” అను
పద్యమున అర్థాంతర న్యాయము హేతుత్పేక్షతో చెల్లని చేసినది. హేతుత్పేక్ష
కింకొక చక్కని లక్ష్యము :

విశ్వేశ్వరాభిషేకాయ । సతి భాగీరథీ జలే

కాశ్యాం కో మాం వాంఛతీతి । నారితేలో నజాయతే ॥ (77)

సాగర తీరమున కైదామడలు పైబడిన ప్రదేశములందు కొబ్బరి మొలకెత్తదు.
దక్షిణ దేశమునందేగాని యుత్తరదేశమున అది యుండదు. అందుకే దానికి
‘తెంగాయ’ అనిపేరు. కాశీనగరమున కొబ్బరికాయ లేక పోవుటకు కారణ మట
విశ్వేశ్వరాభిషేకార్థము గంగాజల ముండుట చేతనే నట!

ఉల్లేఖము గూడ దాసుగారి వాక్కున సముత్పల్ల మైనది :

ఉదా ॥ 1. మహాజాధరోష్ఠ ప్రవారేఽలికల్పా

పురద్విద్ధనుః కాననేఽగ్ని చృటాదా

సకృత్కృశికాంఘ్రి స్థితాఽంభోజ తుల్యా

చకాప్తే న్మ తే దృక్ ప్రభో రామచంద్రః ॥ (74)

ఇట నుల్లేఖము అర్థికోపమా వీజభూతమైనది.

2. సౌధ స్యాగ్రేఽరుంధతీవ । మధ్యే సౌదామనీ యథా

అధస్తాత్ పాంచాలితేవ । కాశ్యాం భాతి కులాంగనా ॥ (77)

కాశీలో కులాంగన మేడచివర నున్నప్పుడు కనీ కనిపించనట్లుండును. నడుమ మెరు
పట్లు తోచును. దిగువ నున్నప్పు డొక బొమ్మవలె నుండునట. ఆ సామ్యములం
దామె పాతివ్రత్యమహిమ, వపుర్వర్చస్విత, సారంకార వివిధాంగ సౌష్ఠవము ధ్వనిత
ములు. ఆ కులాంగనా తేజః స్ఫూర్తికి భిన్నస్థల కాలావస్థ లభ్యంతరములు కా

వనియు కవి హృదయము. శ్లేష దాసుగారి కంత రుచించదు గాని వారి శ్లేష మన కించక పోదు.

ఉదా॥ చక్రక్రమణ కరత్వా త్కుదృష్టిభి ర్దూరం వర్జమానత్వాత్
 క్రుత్యంత భేదనత్వాత్ మళక ! త్వమేవ మాధవం మన్యే (52).

మళకమునకు మాధవోపమ ! కవి కన్ను గురించి, లేఖని గురించి షేక్స్పియరు చెప్పిన మాటలు గుర్తుకు వచ్చును. (చూ. Midsummer Night's Dream — Act V., Sc. i)

“నీ జడన్ జూచినన్ జిలువతేడు స్ఫురించె”

ఇత్యాది పద్యములో (పరిశిష్టము-పుట 1) స్మరణాలంకారము గలదు.

బలం రోదనం బాలకానా” మితి త్వం
 విదన్ మాం నమాశ్వాస యాతీవ మూఢమ్....,
 తులాయాం సమం దర్శరాం స్తోమయేచ్ఛేత్....

ఇత్యాది శ్లోకములలోను (74, 75),

“పాముం జావదు కట్టయున్ విరుగ దన్ వార్తాను సారంబుగా”

ఇత్యాది పద్యమునందును లోకోక్త్యలంకారమును గుర్తింపగలము.

అపూర్వ భావ సంపన్నులైన దాసుగారికి శబ్దాలంకారము నెడ మమకారము గానరాదు. అయితే యెందులకోగాని “యమక పుష్టిగ చెప్పుట” నొక కవితా ముఖ్యాంశముగ పేర్కొనిరి. ఆ పద్ధతి వారి హరికథలందరి మంజరులందును కీర్తనలందును గలదు. అందలి వచన రచనలందు కడమ శబ్దాలంకారము లెడనెడ గలవు. హరికథలు నభ కుద్దిష్టములు. శబ్దాలంకారములు సద్య స్సంభారంజన సమర్థములు. వారి పద్యరచనయం దవి సకృత్పఠితములు. అం దెక్కువగా దోచునది పోతనగారి యొరవడిని బడిన అంత్యానుప్రసాస. మొదటి నాల్గు సారణులందు గల 186 పద్యములలో సుమారు ముప్పదింటి నీ లక్షణము గలదు. ఎక్కడను కక్కుర్తి కనిపించదు. ఉపరి అర్థస్ఫూర్తి కతిమాత్ర దోహదము చేసినదది. ఉదా॥ పుట 61 :-

ధనమా రాదు, దురాశ పోదు, పరశ త్వజ్ఞానమా లేదు, కృ
 ష్ణనియందా మది నిల్వఁబోదు, సుమకాణు న్నోర్వగరాదు, వి
 న్నైనయన్ లోకములోన వాదు, విరహం విజ్ఞుండఁగానీదు, పా
 వన వంశంబు స్వతంత్ర మీదు చెలియా ! వంధల్ తుదల్మట్టునే ?

కోరిక తీరదాయె, నిను గొట్టునఁ జూడఁగ దూరమాయె, నీ
నాటికి భారమాయె, మునుపాణుని వైరము ఘోరమాయె, నీ
నేడవు నేరమాయె, మఱి నింపలు నాటులు నూలులాయె, నా
పేటన రోషమాయెఁగద భీత మృగాక్షి : యిఁకేమి వ్రాయుదున్.

ఇందు తిరుపతి వేంకటకవుల కావీ స్ఫురించినది.* స్తుత్య మృత్యుంజయము” ఐంది
కలో (21-28) ఎనిమిది పద్యములందును అంశ్యానుప్రసాన పకర్భందుగా పది దాని
స్తోత్రదర్శమున కుత్కర్ష కల్పించినది.

శై లీలాలిత్యము :

శైలి యనగా శాబ్దిక చంద కాండవము కాదు, సమాస వ్యాయామ వైయా
త్యముకాదు. రసభావనః ప్రభులగు తగిన రచనా విన్యాసము. అటుగానిచో అది
శైలికాదు. దోరణి. సహృదయ పాఠకులకు చవిగొల్పి వానిని సద్యః స్వాద్యము
చేయుట శైలియొక్క పరమ ప్రయోజనము. కావ్యజగత్తున నైకవివ శైలీ మార్గ
ములను కనుగొందుము. అ శైలీ వైవిధ్యమున కాయా కవుల శక్తిత్వము కారణ
మనుకొనుట పొరపాటు. దారిదారి వ్యక్తిత్వము లందులకు ప్రధాన నిమిత్తములు.
ఒకని శైలియందలి జీవలక్షణము జటిలత యగును. ఒకనియందు ప్రౌఢి యగును.
వేరొకనిది లాలిత్యము. ఇంకొకనిది పేలవత. దాసుగారి శైలియొక్క స్వభావజీవ
లక్షణము లాలిత్యము. లలితకళానిత వ్యక్తిత్వము, లలితాదేవీ భవ్యభక్తిత్వము
గల వారి కది తగియున్నది. లాలిత్య మనగా సర్వతః ప్రసన్నత. ప్రసాదగుణము
మహాకవిత్వ లక్షణములలో నొకటి. అదికావ్యమైన రామాయణము రచనా రామ
జీయకములోని రహస్యమదే. కాళిదాసాదుల కవితాకళాకీలక మదే. మురారిభట్ల
ప్రభులు వచ్చి స్వకీయ గీర్వాణముతో సార్వజనీన గీర్వాణ కావ్యశైలిని మరి

* “ధనమా పోవును, మానమా చెడును....” (శ్రవణానందము) రచన 1897.

“జేనవి దగ్గరాయె, మిము వీరుచుకన్ మన సొగ్గదాయె....” (ఆత్మకూరు
సంస్థానమునకు మొదటిసారి ఆ 1897 లోనే వెల్లినప్పుడు చెప్పినది.) చూ.
జాతకచర్య - పుటలు 100-101. దాసుగారి పద్యములు రెండును ఆయన
నీలూరు వెల్లినప్పుడు సోమంచి భీమశంకరరాజు గారి వేళకు నుద్దేశించి చెప్పినవి.
దాసుగారది తన 24 వ సం॥ముని స్వీయ చరిత్రలో స్పష్టముగ చెప్పిరి.
వారి జననము 1864. అందుచే ఆ సన్నివేశకాలము 1888.

యొక మార్గమును పట్టించిరిగాని అతఃపూర్వము లలితమార్గమే దానికి స్వతస్సిద్ధమైనది. వాల్మీకిలోగాని కాళిదాసులోగాని సుదీర్ఘ సమాసము లేన్ని చూపగలము ? శబ్దాలంకారముల నెన్ని యేరగలము ? స్వభాసతః దాసుగారి దా మహాకవుల మార్గమే. అయితే దౌర్భాగ్యవశమున గీర్వాణ గిరాంధురంధరులు, శబ్దజాల జాంగలి కులునైన మన ప్రౌఢ ప్రాచీనాధిక గంధ గజేంద్రమణిల పాండిత్య వీర విహారముల పరితముగా జటిలపద పటాబోపము, సుదీర్ఘ సమాసముల సాముగరిదీలు గల బంధమున కలవాటు పడిపోయి మన సాహిత్యద్రష్టలు చాలమంది తాదృశబంధము తతంగమున్నదానినే ప్రౌఢకావ్య మనుకొనుటయు, లేని దానిని కాదనుకొనుటయు జరుగుచున్నది. తన్నై నమః సాతవరాజ్మభాయ.

పోతన మీది ప్రీతిచే అనుప్రాసములు, సమాసములు మున్నగు వాని విషయమున ఆ పోకడలు కొన్ని పోకపోలేదు దాసుగారు.

ఉదా॥ 1. కృత్తి యొక్క ఆవిర్భూతి (2) :-

అభ్రంలిహదత్ర విభ్రమాత్ర భ్రమ
కృన్నీల దీర్ఘ శరీర మమర
ప్రళయ కాలానల ప్రథను జక్రీకృతే
క్షణముల రౌద్ర మక్షయము గాఁగ
త్రైలోక్య కలశనోత్సాహ సూచక మన
వక్త్ర త్రయోగ్రత వాసికెక్క
బట్టుబర్పర కేశ పాశారుణ ప్రభా
కాల సంధ్యారాగ కాంతి దనర

.....

ఇందు ప్రథమ పాదము యథాతథముగ పోతనగారిది. మిగిలినవి దాసుగారివి. పోతన గారి పోలిక కొంత వచ్చినది.

2. నరసింహావతారము (16) :-

గంభీర భీకర గర్జారవంజున
బ్రహ్మాండభాండ కర్పరము వగుల
చటుల సటాచృటా చలన సంజాత ప్ర
చండ వాతాహతిన్ గొండ లెగయ

కాలానలాభీల కీలాభ జిహ్వ ప్ర
 భావశిన్ జగమెల్ల జేవురింప
 తరుజేందు భాసుర దంష్ట్ర నఖచ్ఛాయ
 లలమి దిక్కులకు వెన్నెలలు గాయ

.....

3. వక్రవిక్రమము (పరిశిష్టము- పుట 2) :-

పీ॥ భూరి భూత్కార సంభూత గంభీర గుం
 భద్వానమున శైలపంక్తి వడక

.....

ఇందును పోతనత పొటమరింపక పోలేడు.

4. సరోవర వర్ణన (6) :-

చ॥ చనిచని కాంచె నుల్లసిత చాచుపయోదహ సన్నరంద ఖా
 దన మన మత్త బంధర వితాన రస ప్రతిమాన గాన మా
 ననియెంతోరు భంగ పటునాద మృదంగ రవానురూరి చ
 క్రనివహరావతాళ రవరమ్య వికాల సరః ప్రధానమున్.

5. వీరాలాపము (38) :-

ప్రగ్ధర ॥ కఠిన జ్యామోష మాళామన కరటి మటాకర్ణముల్ వ్రక్కలింపన్
 పితర ప్రోద్భూత దావాన్ని నివీడ పరరాజ్ఞీరసాగాః గాల్పన్
 జతరీ భూతాని నూత్నోష్ణ రుధిర మదిరోన్మత్త భూతంబు లార్వన్
 వితకుల్ స్తోత్రంప నన్మద్విజయ యశము దిగ్విత్తులన్ వెల్లవైతున్.

6. స్తుత్యమృత్యుంజయము (21) :-

కా॥ గౌరీచిత్త సరోజ భృంగ ! త్రిజగత్కల్యాణదాపాంగా ! సం
 సారద్వాంత పతంగ ! మూర్ధ విచరిత్స్వర్గాపగా భంగ ! కే
 యూరప్రాప్త భుజంగ : మర్దిత బిరోగ్రోద్ధండ మాతంగ : తా
 రారాబ్రుజ్వలితో త్రమాంగ : లలితార్థ స్వాంగ : మృత్యుంజయా :

ఈ మూడు పద్యము లందును దాసుగారి శబ్ద ప్రభుత్వ, సమాసగ్రహణ కౌశలములతో
 పాటు పెద్దనాది ప్రబంధకవి లనేకుల పోలిక కన్పట్టును. అసలు దాసుగారి కీ పద్ధతి

సనేమిరా సహజమైనదికాదు. అయితే ఎంత వద్దనుకొన్నను కడు సిస్నుటనుండి భాగవత ప్రాణి కాపునను, కా ననేక భాగవత కథలను హరికథలుగా రూపొందించిన వాడు కాపునను దాసుగారి కా ధోరణి యొక్కొకపుడు నెట్టుకొని వచ్చుచుండును. అది కాదాచిత్కము. ఆసలు ధోరణి యిది :

✓ మ॥ స్మృతి పూర్వాన్య సర్వోఽ, మున్నత భవాశ్లిష్టంబు, నాజానులం
దిత కాహాద్వయ, ముబ్బ నిర్మల శిరోపిష్టంబు, సత్యామృతం
చిత వాక్పూర, ముఖండవక్ష, మరుజస్పితంబు శిష్యా శ్రో
వుత మంచున్ గురు చంద్రశేఖర మహామూర్తిన్ బ్రకంశించెదన్ (43)

విక్రచ్చిగా చెప్పవలయు నన్నచో వినియకాదు దాసుగారి ధోరణి. సంగీతమున ఆయన బాణీ తెట్టొక ప్రత్యేకత యున్నదో అట్లే సాహిత్యమునను నున్నది. ఆ బాణీ ఆయనవలె తెలుగును పలచిన తిక్కన ఫక్కికి కొంత యిరుగు పొరుగుగా నుండును. తిక్కనగారి వలెనే యాయనయు సాహిత్యముగ సమాసము నాశ్రయింపక ఉడుమువలె నొక యొడుపును బట్టుకొని చెప్పదలచిన భావమెల్ల చేపదేరునట్లు రచింతురు.

ఉదా॥ హనుమద్వి క్రమము (28) :-

సీ॥ ఉదికితి వేని సప్తార్వ రోకంబులు
గిరగిర సుడివడి తిరుగకున్నె
త్రొక్కితి వేని యధోభువనము లెల్ల
దట్టముగా నట్టగట్టకున్నె
ఉదికితివేని మహోదదు లన్నియుం
జిలుతుంపురై మింటఁ జెదరకున్నె
గ్రుద్దితివేని మేరుధరాధరంబైన
మఱి తుమురై మచ్చ నూయ కున్నె
సత్య సంకల్పఁడవు మనోజవుఁడ వీవు
కామ రూపి వస్రతిహత గతివి నీవు
నీ మహత్వ మొకింతయు న్ని వెఱుఁగవు
గాని హనుమంత ! నీవు సాక్షాచ్చివుఁడవు.

ఇందొక చిక్కిని నిమిషతో నూడిన యొడుపు గలదు. ఆ యొడుపు చిక్కిని యర్థ స్ఫూర్తికి ముడిపు గట్టిపడి. చిక్కి హనుమ ద్వక్రమ పరాజయ్య పుస్తావాచక శబ్ద

ములే సంస్కృతములు గాని కడమ వన్నియు తేట తెలుగు మాటలే. ఉదాహృత పూర్వములైన - "ధనమా రాదు, దురాశపోదు....", 'కోరిక తీరదాయె, విసుగీబుసఁ జూడఁగ దూరమాయె...." ఇత్యాది పద్యములు నిట్టివే. భీష్మ ప్రతిజ్ఞ, భీష్మ సంగ్రామము (సరిశిష్టము - 6,7 పుటలు) సీసపద్యములు నిట్టివే. ఇదే అసలు గాను గారి బాణి. లోకములో అందరి కవితలలోను శైలి యుండదు. లోకము చేసుకొన్న పుణ్యమును బట్టి కొందరి కుండును. అందరికిని వ్యక్తిత్వ ముండునా? పదిమందిలో లోబ్బుండ్రు నిర్గుణ పరబ్రహ్మలుండురు. దాసుగాను సగుణ పరబ్రహ్మయే. వట్టి కన్నుతో చదువుకొనువారి కొక్కొక్కపుడు వారిశైలి తేలిపోయినట్లు గ్రహించును. అది పద్యముగానీ గద్యముగానీ సంగీతానుపగు దాసుగాను తదుచ్ఛారణ కూపిరి పోయుదురు. ఆయన హరికథలందు గద్య చదువు నొడుపు విన్నవారు మరచిపోలేరు. ఒకపాటి సంగీత శ్వాసగల మనసుతో చదివినచో వారి పద్యములందు హృద్యమైన శైలి సర్వత్ర గోచరించును. గద్య శైలి యందును వారి వ్యక్తిత్వ ముద్రను గాంచగలము. (చూ. వ్యాస పీఠము). అందు కాదంటరీ మర్యాదలు మరికొన్ని గలవు. గీర్వాణమునందును దానవాణి వార్మికి వ్యాస కాళిదాస భర్తృహరి ప్రభృతుల అసలు భావపటువు లైన సకలహృదయుల అపేక్ష వాగాలింత మైన లాఠిత్యము దక్క గొన్నది.

ఉదాహృత శ్లోకములు పరిశీలింపుడు.

భాషానుషమ :

ఒక సభవ యైన సంస్కృతాంధ్ర కళాకావాద్యక్షరాణికి క్రొత్తల్లుడు ఆమె కాంగ్లము రాదనియేకాక తెలుగున బాబు వ్రాసిన తెగ మురిసిపోవునని యెంచి అసలు తల్లిరపు చెత్తుగడయే పగడగా నుండవలెనని "గంగా భాగీరథీ సమానురాలైన లత్తికామణికి" అని ప్రారంభించెనట. అది చూచుకొన్న యామె మిక్కిలి వెక్కసం పడి కుక్కకాటుకు చెప్పుదెబ్బ కొట్టవలె నని తలపోసి అల్లువానికి తగిన తాదృశములైన పురుషసంబుద్ధులు తన యుభయభాషా పాండిత్య పరిణాహమున నెచ్చటంగనక విసుగెత్తి చివరకు - "నేను గంగాభాగీరథీ సమానురాలను కాను కాని మీ భాషాయోష అట్లున్నది" అని రెండుముక్కలు గీతి పారవైచెను. అంతట "నేను కేవలము పవిత్రతాగౌరవము నుద్దేశించి యట్లు వ్రాసితని. కాని మీ సమాచారము నాకు సంతోషోత్సృజ్యములను కలిగించినది" అని తిరుగు బహిలో ఆమెకు గమభాసమువచ్చినది. అట్లున్నది మన తెనుగుయొక్క స్థితి. సంస్కృత సాహచర్యము

లేనిచో అది వట్టి ముండమోపి తెలుగు. ఆ కత్తీ యున్నచో నదే మనకు పరమ పావన మైన తెనుగు. ఇదీ వరుస. అల్లువాని యర్థమును తన కావ్యభాష యందు సార్థకము చేయ సంకల్పించిరి దాసుగారు. వెనుకటి 'సంస్కృత ప్రాకృత సమేతరం బయిన భాష అచ్చ యనంబు' నేమోగాని 'అచ్చా' యనిపించుకో లేదాయె; దానికితో డీయన తద్భవములను గూడ పరిహరించి కేవల దేశ్యాంధ్రమునందే దానికి 'నాటు తెలుగు', 'సీమపలుకు' అనుపేర్లు పెట్టి అందు పలు కృతులను, ఒక ఆపూర్వ నిఘంటువును వెలయించిరి. (నివరముల కిందలి 3వ అనుబంధము చూడనగును).

“మొలక రేతదనము, దలిరుల నవకంబు,
మొగ్గ సోగడ్డము, పువ్వు తావి
తేనె తీయదనము, తెనుగునకే గాక
పరుష సంస్కృతాఖ్య భాషకేది?” (62)

అవి తెనుగు యొక్క సౌబగు చెప్పుట గాక సంస్కృతమునకే యొక పెటకము పెట్టిరి. చరమపాదమున “మోట లాతి నాటు మాటకేది?” అవియు మరియొకచో పాఠాంతరమును వెలయించిరి. తెలుగన్న యింత మమకారము తిక్కన్నకును లేదేమో! అసలు చాలమంది అచ్చతెలుగు కవులను అందు కావ్యము వ్రాసినలుగురినీ మెప్పించుట యొక గొప్పగా భావించిన వారే కాని వారి యందును ఇంత వల్లమాలిన మక్కువ గలవారు. దరేమో! పాల్కూరికి సోమనాథుడొకడు “తెలుగు మాట లనంగవలదు వేదముల కొలదియగాఁ జూడుఁ” డన్నాడు గాని —

“త్రిలింగ భూరేవ భూమిః । త్రిలింగనర ఏవ నా
త్రిలింగ భాషైవ భాషా । నాత్ర కార్యా విచారణా॥

అవి యన్న దాసుగారి యంత అంధ్రాభిమానము జూపిన వాడు గాడు. అస లట్టివా డుండదేమో! అయితే చిత్రము. అంత కఠోర నియమ నిగళమును కోరి తగుల్పు కొన్నారా దాసుగారు, అయినా అందు రచన అతిహేళగా అవలీలగా చేయుదురు.

ఉదా॥ కోరిక (70) :-

“తెల్లముగా నచ్చ తెలుగుతోఁ జెప్పు
మేల బల్మిన్ జేయు నెగ్గెటింగియును
మానిసి : నా యరమర తీర్పు మన్న!”

అని అర్జునుడు కృష్ణుని తనకు సందేహానివృత్తి అచ్చతెలుగులో నేయుమని అడిగె
నట ! అహా దాసుగారి మమకారము !

“అనఁ బిన్న నవ్వన ననె నల్లవేల్పు—
కడముట్టె వెట్టి రోకలిఁ దలఁ జుట్టు
మనునట్టు అడిగెదో యవ్వాయి ! నీకుఁ
జెని పట్టలేదు నా చెప్పిన మాట
మఱువకు సరిగ నీమది నిట్టుకొనుము.

1096

కోరికె తచ్చ నీకుఁ బగవా దెవండు ;
నీరూపు కోరిక, నీకు నీ వెదిరి
అర్థముఁగను పిచ్చుకటు తమకమున
నీ నీడతోడనే నీవు పోరెదవు.”

ఇందులో అచ్చతెలుగు వానికేగాదు చచ్చ తెలుగువానికిని అర్థముగాని మాట యే
మున్నది ? మరియొక చిత్రము. అవసరముపడి యొక్కకోవకు చెందిన పలుకు
లెత్తుకొనిరా వట్టిక లేకరువు పెట్టగల దిట్ట ఆయన.

ఉదా॥ సీ. కుడియడ్డు, పర్వడి, కుమ్మరింపు, పణము,
చాంగణ, చాళియ, చలికి, చేద....

ఇట్లు పద్యమంతట నలాదిది మల్లబంధ విశేషములను పేర్కొనిరి.

సీ. ఈ వెట్టిపాటుఁ, డీ యెంచన్న, ముసలి, యం
బేద, పిసాళి, యవిటి, చెనంటి....

ఇట్లు నాల్గు పాదముల విటువంటి యోగ్యతా వాచకములను ముప్పదింటిని పేర్కొ
నిరి. ఎంత బరువైన భావమునైన అనాయాసముగ వ్యక్తముసేయు శక్తి తమకును
తమ తెనుగునకును ఉన్నవారిలో ఎన్నికై నవారు తిక్కనయు నీయనయు. తెలుగు
జాతీయములు లోకోక్తులు గుప్పించుట యందును ఇద్దరును సిద్ధహస్తులు. అంతేకాక
వీ రిరువురు సంస్కృత ప్రచురముగా నమానగుంభన గంభీరముగా రచన చేయ
జాలియు “చెల్లియుండియు సైరణ చేయు నతడు” అన్నట్లుగా తెలుగు దనమును
వలచినవారు. వీరి మిశ్రభాషా పద్యము లందును తెలుగు పాలే అధికము*. దాసు
గారు ‘నపరసతరంగిణి’ యందు పేక్కియరును మిశ్రభాషయం దనువదించిరి. కాళి
దాసును అచ్చతెలుగు జేసిరి. అది వారి నియమము. భాషాంతరీకరణమున మాతృకా
భాషాశబ్దములు దొరలిన అది యనువాద మెట్లగునని వారి పృచ్ఛ. వారు చాటువులం

దెడనెడ లెన్పు, రిష్టెత్తరు మున్నగు అంగ్ల శబ్దములను వాడుటకును వెనుదీయలేదు. మిగిలిన అన్యదేశ్యములు సరేసరి, వానికి కొంత వినియోగ మెక్కువ. పీఠికాపురవర్జన మొక చతుర్భాషాసీసమున వ్రాసిరి (పుట 44-45. సంస్కృతము, సారశీకము, అంగ్లము, తెలుగు). వారు అరబ్బీ పర్షియను భాషలందును మహా పండితులు. ఉమరుఖైయాము రుబాయతును పారశీక మూలమునుండి అనువదించిరి. ఆంధ్రీ కరణము, సంస్కృతీ కరణము ప్రత్యేకముగా జేసిరి. సంస్కృతమున తారకమసు నొక కావ్యమును. శ్రీహరికథామృత మనుపేర మూడు హరికథలను, రామచంద్ర, కాశీ శతకములను రచించియుండిరి. అచ్చటచ్చట సంస్కృతమునకు కొంత తెలుగు వారికము పైచినను వైయాకరణైక వేద్యములైన ప్రౌఢ ప్రయోగములు చేసి ప్రాచ్య పాశ్చాత్య పండిత ప్రకాండుల ప్రశంసల నందుకొనిరి. ఇందలి “సంస్కృత సారణి” యందు కొన్ని మచ్చు తునుకలను జూడదగును. అంగ్లమున మహా విద్వాంసుడీయన. తన 24 వ యేటనుండియే షేక్స్పియరు అనువాదమునకు పూను కొనినట్లు స్వీయచరిత్రలో చెప్పిరి. అనేక హరికథలలో అలవోకగా అశువుగా నథ్కుల అభ్యర్థన మీదను, స్వయముగను షేక్స్పియరు ప్రభృతుల పద్యముల ననువ దించుట వీరి కొక పరిపాటిగ నుండినట్లు నాటి వార్తా పత్రికల వలన తెలిసికొంటిని. అంగ్లమున చిన్నచిన్న గ్రంథపీఠికలు, సంస్కృత శ్లోకానువాదములు తప్ప వేరే రచన లెవ్వయు నున్నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు. ఏ భాషయందు రచన చేసినను మృదు మధురముగ నాపణించుట వీరి తీరు. “కృతిని నిమంటువు వెతికి ముదురు కాటి । ముంజెవలెన్ జేయు” మూర్ఖులను, “ప్రౌఢకల్పన లని పన్ని తనకుఁదానె । యర్థం బెఱుఁగలేని వృద్ధులను, “తేట తెల్లంబని తెన్ను బాసకు బట్ట । తెరచి చూపించెడి” దేదెలను ఎలుగెత్తి గల్గించిరి.

చంద్రస్సౌందర్యము :

ప్రపంచమున సర్వే సర్వత్ర కవిత్వము చందోమయ భారతి నాశ్రయించియే అనిష్కృతమైనది. చందమే కవిత కాదుగాని, అది దీని బహిరాకృతియేగాని దానికిని దీనికిని గల అనుబంధ మతి సనాతనము, సహజము, సమీచీనము, సమంజసము నైనది. చందస్సు కవితయొక్క బహిరాకృతి మాత్రమే కాదు. ఒక్కొక్కపుడు దాని

* తెలుగు భాషగురించి దాసుగారి కున్న అవగాహన మద్భుతమైనది. తత్పరిశీల నార్థము వారి “సీనుపల్కావహి” పీఠికను, వ్యాసపీఠమును జూడదగును.

అంతరంగ సంగీతము నాలాపించు ఉత్తమ పరికరముకూడ కాగలదు. సంగీత సాహిత్యములు రెంటిను అచ్చమైన సరస్వతీ స్తనంధయుడైన దాసుగారు ఛందస్సును వలచుట సహజము. వారి కృతులు ముక్కలు ముప్పీసము ఛందోఘటితములే. వారికి స్వస్థాన వేషభాషాభిమాన మతివేలముగ నున్నట్లే దేశిచ్ఛందస్సులందే మక్కువ యెక్కువ. ఈ 'కల్పపి' యందుగల 312 పద్యములందును సంస్కృత శ్లోకములు-89, వృత్తములు-13, దండకము-1, లయగ్రాహి-1. మిగిలిన వన్నియు దేశిచ్ఛందస్సులే. సీసములు-93, గీతపద్యములు (తేటగీతులు+అటవెలదులు)-78, కందములు-32, ఓవదలు-8, మంజరులు-8, తరువోజలు-2, మధ్యాక్కర-1, రగద-1.

పలు విధముల ఛందస్సులకు లక్ష్యము యదాహృత పూర్వములు. మిగిలిన వాన కొన్నిటి నుదాహరింతును :-

లయగ్రాహి

చారుగతి నొద్దునకుఁ జేరుకొని వృక్షముల
ఘోరముగ లాగి జలపూరమున గంతున్
దోరమగు తొండమున నీరమును బీల్చుచు గ
భీర వినదంబు పయిమీఱ నెగ జిమ్మున్
సారస రజంబున శరీర మొగిఁ బూయఁబడ
భూరి కనకావలము తీరున వెలుంగున్
భోరున మునింగి పయి మీఱు తనచేత నొక
నీరజముఁ బట్టి పొలు పారఁగ నటించున్.

ఇది గజేంద్ర మోక్షణము హరికథలోనిది. మదద్విరద స్వైర విహారమును వర్ణించు నట్టిది. నీటిని చూచిన యేనుగునకు నీలుగెక్కువ. అప్పటి దాని విలాసచేష్టా విశేష ములలో అస లది యేపని చేసినను అందొక ధ్వని వినిగుంభన ముండును. సప్త స్వరములలో నిషాదస్వరమునకు నిదానము గజ ఘంకృతియేకదా. ఆ చేష్టలన్నియు దాని కతి సహజములు. ఏ అబ్జమువంటి అపురూపపు వస్తువో లభించిన అది యిటు నటు సవిలాసముగా నూగులాడుటయు దాసుగా రెట జూచిరోగాని అదియు చాల సహజమైన సన్నివేశము. అందొక లయబద్ధత యుండును. ప్రకృతి ప్రత్యణువున చిటుకు మన్న చీమలో చ. లిపిల్ల శ్వాసలో సంగీతమును దర్శించు లయబ్రహ్మ

దాసుగా రీ సన్నివేశమునకు దగినట్లు లయగ్రాహిని స్వీకరించుటయు ఆ సన్నివేశమున గల లయహాయిని తన పలుకుబడిలో పట్టుకొనుటయు ప్రశంసావహము.

ర గ డ

జుడుత నూతను బడిన నుడివిని పొలుపు చెడి పరుగిడు జనకు వలె,
గడగి తత్తరపాటుతో, గనుకడల వెడవెడపాటుతో, దన
యొడలి చెమటల నీటుతో నెద నుబ్బు గుబ్బుల పోటుతో, గడు
నడరు పెడవిని గాటుతో టీరాడు పై పలెవాటుతో మయి
గడను గుంకుమ తేటుతో వెనుకడను గీల్లడ వేటుతో ముడి
వదెడు భూషణకోటితో, గొనవంగు చిటికెన గోటితో మొల
సడలు కనకపు శాటితో వెన్నెడు చక్కని బోటితో వెలు
వడియె, గేలి గృహంబు వెన్నుడు భక్తరక్షణ లోలుడై.

ఇదియు గజేంద్ర మోక్షణము లోనిదే, అసలు పుట్టము లోనిది. 'సిరికిం
జెప్పడు, శంఖ చక్రయుగముం జేదోయి సంధింపడు....'—అను పద్యము.
ఆ సన్నివేశమునే వెన్నుని వేసమును మరించుక మార్చి అతని గజప్రాణావ
నోత్సాహ గమన సంరంభమునకు దగిన గతి విశేషము గల రగడను
స్వీకరించి, ఏ ఛందస్సును గ్రహించినను చేతగాకున్న నడక చెడగొట్టుటకు
కవులకు గల మహావకాశమును జారవిడిచి, ఆ నడక కనురూపములైన
పగడైన పలుకులతో, బిందుర నిక్షిప్తమైన భావసౌందర్యమును నందుకీత మొనర్చు
అంత్యాను ప్రాసలతో సహృదయ హృదయావర్జకముగా నడిపించిరి దాసుగారు.
ఆ యీ ఉదాహరణములను గాని అసలు గ్రంథములోనియే పద్యమును గాని యెంత
పరికించి చూచినా తిక్కనగారి కవితలో వలె నెక్కడను కనీసము యతి ప్రాస
లందును అడుకులు కనిపించవు. అదుకుంచకూడ దన్నది దాసుగారి శాసనము.
తిక్కనకు వలె నీయనకును పదమధ్యయతి ఆశ్రమ సాధ్యము. సంపన్నులు స్వవ్య
సనార్థము కర్చునేయునట్లు భావముపై నిఘా వేసి కరబదరము లగు శబ్దముల
విచ్ఛిన్నమున ఆలవోకగా ప్రయోగించుచు అనాయాసముగా వ్రాసుకొని పోవుటయే
వారి వంతు. సందర్భమున కనువైన ఛందస్సు నెన్నుకొనుటలోను వీరిద్దరు సిద్ధ
హస్తులు. భీమ సేనుని భీషణరోషమును చిత్రించు పట్టున శార్దూలమునో స్రగ్ధరనో
యెన్నుకొనును తిక్కన. అట్టిచో సమాసమును పరిధించుటయు ఆయన తీరు.
సత్యవంతుని వీరాలాపమును (36) దాసుగా రొక స్రగ్ధరలో సమాసాట్టిహాసము

తోనే గాక క్లిష్ట ప్రాసతోను నడిపించిరి. భీముని క్రోధాతిరేకము నొకచో తిక్కనగారు - "నేలయు వింగియుఁ దాళముల్ గా జేసి, యేపునరేఁగి వాయించి యాడ" అని సీసమునను సమాస రహితముగను చిత్రించి యందు జీవకళ పొదిగిరి. దాసుగారును తాదృశానేక సందర్భములందు సీసమునకు వన్నె దెచ్చిరి.

చూ. 1. నరసింహావిర్భావము (15) :-

సీ॥ గంభీర భీకర గర్జారవంజున
బ్రహ్మాండ భాండ కర్పరము వగుల....

2. నక్రవిక్రమము (పరిశిష్టము-పుట 2) :-

సీ॥ భూరి భూత్కార సంభూత గంభీర గుం
భద్రానమున శైలపంక్తి వడక....

అయితే యిందు సమాసములును, శబ్దాలంకారములును గలవు. అట్లు రేకుండగను ఆ సందర్భములకు సీసము నియోగించ వచ్చునని నిరూపించిరి.

చూ. 1. భీష్మ ప్రతిజ్ఞ (పరిశిష్టము-పుట 4) :-

సీ॥ రాలనీ చుక్కలు, కూలనీ కులగిరు,
లిలఁ గ్రుంకనీ, వార్ధు లింకిపోవి
అకస్మికముగ సూర్యాచంద్రముల్ గతుల్
దప్పనీ, జగమెల్ల తల్లడిలవి....

2. భీష్మ సంగ్రామము (పరిశిష్టము-పుట 7) :-

సీ॥ విరిగెడు నరదము లొరిగెడు గుఱ్ఱముల్,
తెగిపడు సిదములు, తెల్ల కరులు....

ఇటు భందమునకును శైలికిని గల మధుర బాంధవమును దర్శింపగలము. ఫలాని సందర్భమునకు ఫలాని భంద మను వియమము సామాన్యకవులకు. విదగ్ధు లే సందర్భమున ఏ భందము నెత్తుకొన్నను తమ శైలీ ప్రాగల్భ్యముతో దానికి మొలాము వేయుదురు.

"మొందటి దినములలోపల : కందమునకు సోమయాజి ఘను గెందుడు." శ్రీనాథుని సీస ముందురు. నన్నయ మత్తేభ ముందురు. వేమని అటవెలది యందురు. అడిభట్లవారి దేమనవలెనో నాకు దోధపడలేదు.

నాకుజూడ భక్తియందును పృథ్వీశ్వరమునందును దాసుగారియందు పోతనత్వ మెక్కువగా ప్రతీయమానమైనను భాషయందును శైలియందును ఛందస్సునందును తిక్కనతనమే యెక్కువ యనిపించును. ఆ మూటి లక్షణముల నా భీష్మ సంగ్రామ పద్య మచ్చముగా తిక్కనగారి దనిపించును.

అనువాదప్రజ్ఞ :

ఈ సరసోక్తి కావ్య మొకఁ డిమ్ముల సంస్కృతభాష నచ్చుగాఁ జేసిన నట్ల వీఁడు మఱి చేయుట యేటిది యెఱుఁగఁ జెప్పఁగా జేసి యనాదరం బురక చేయకుఁదీ- విలుకాఁడు తూటగా నేసిన నందె పాట మఱి యేసిన వానిద సూటి గావునన్.

అని కొఱవి గోపరాజకవి అనువాదయితృ కౌశల ప్రకృతి నెప్పుడో చేసియుండెను. అర్థవంతమైన మాట యది. గురి నేర్పరిచినవాడు మొదటి విలుకాదే కావి గురిచూచి యేసిన రెండవ వానిదే సూటి. అనువాదకరణమున స్వతంత్ర రచనలో నుండు వెసులుబాటుండదు. అందుచే అనువాదమున నెగ్గినవాడు పెద్ద నేర్పరి క్రిందనే రెక్క.

దాసుగారు భాషాదేవి భక్తులలో అగ్రగణ్యుడు. పట్టగోచులు పెట్టిన పూట నుండి వరుసగా సంస్కృతాంధ్రములు, ఆంగ్లము, అంగ్లేయ, పర్షియను భాషలలో వ్యాసంగము సేయుచు అందు విశేషప్రజ్ఞ నార్జించిరి. సంస్కృతాంగ్ల పారశీకముల నుండి కొన్ని అనువాదములు చేసిరి. అందు ముఖ్యమైనవి :

1. సంస్కృతము నుండి తెలుగునకు- ఋక్సంగ్రహము, కాళిదాస వాఙ్మయము.
2. ప్రాకృతము నుండి తెలుగునకు- కాళిదాస కవిత.
3. ఆంగ్లమునుండి తెలుగునకు- షేక్స్పియరు వాఙ్మయము, ఫిట్స్ గెరాల్డు పద్యాలు.
(ఉమరుకై యాము రుబాయతు అనువాదము)
4. ఆంగ్లమునుండి సంస్కృతమునకు- డిబో
5. పారశీకమునుండి తెలుగునకు- ఉమరు కై యాము రుబాయతు.
6. పారశీకమునుండి సంస్కృతమునకు- డిబో
7. సంస్కృతమునుండి ఆంగ్లమునకు- కాళిదాస శ్లోకములు.

(కౌద్ది-కొన్ని 'మేలుబంతి'లో ఉదాహృతములు).

అయా గ్రంథముల గురించి వివరములకు అనుబంధము-3 చూడదగును.

ఇక వారి అనువాద విధానము గురించి కించిత్రమాలోచనము :-

1. సంస్కృతము ననువదించు పట్టున ఆచ్యతెలుగునే ఉపయోగింతు రది వారి శపథము. భాషాంతరీకరణమున మూలభాషాశబ్దములను ముట్టగూడ దన్నది వారి నియమము. ఋక్కుల ననువదించునపుడు వానిని స్వరపరిచి వీణపై వాయించి చూచుకొని వాని గీతి ధర్మమునకు దగినట్లు మంజుల నెక్కువగా వాడిరి. ఆ వైదిక సంస్కృతము లౌకిక సంస్కృత విద్వాంసులకే కొంత వింతగా నుండునేమో గాని దాసుగారి నాటతెలుగు మాత్రము ప్రౌఢాంధ్ర ప్రబంధ భాషావల్లభులకును, సామాన్యులకు సరేసరి, సులభ గ్రాహ్యముగా నున్నది. (చూ. పుట 100) లౌకిక సంస్కృతానువాదమున మరీ లాఘవమును జూపిరి దాసుగారు. “యదాలోకే సూక్ష్మం వ్రజతి....” అను అంత పెద్ద భాకులంతల శ్లోకము (13) :-

కం. చిన్నది పెద్దదిగా, విడి

యున్నది కలిసిపటు, వంక నురునది సరిగాఁ

జెన్నారు దవులఁ జెంగటఁ

గన్నులఁ బడ దెద్ది తేరు కడువడిఁ బోవన్.

అను చిన్న పద్యముగా అవతరించిన దనువాదమున. అయినను మూలభావ మూచ ముట్టుగా పచ్చినది. అటనున్న పదములన్నియు చిన్న చిన్నవి. సమాసముల అట్ట హాసము లేదు. పద్యపు నడక నల్లేరుపై బండి. అర్థాపగతి కరతలామలకము. “వేదాంతేషు” అను శబ్దసంపుటికి ‘ప్రాఁ జదువుల కొనల’ అని అర్థము నాశ్రయించి యనువాదము. ‘భక్తియోగ’ మనుటకు “బత్తిజోగ” మని తద్భవ రూపకల్పన. “కుసుమ ప్రసూతి” అను దానికి “పువ్వు సమర్త” అని మనోజ్ఞమైన మార్పు. కాళినాసుని యౌవన నిర్వచనములు:- “రాగబంధ ప్రవాలమ్”, “విరిసిత పద హాద్యం” అనువానికి ‘తగులు తలిచు’, ‘హాయిలు తొలిచెడి’ అను పదబంధము అనువాదము సంజ్ఞ సన్వర్ధ మొసర్చినవి. అనువాదము నందలి యీ క్రింది పదములు తెనుగు నుడికారము వికారమును స్ఫురింపజేయుచున్నవి : వామన-మఱుగుజ్జ, పరా బృథ-పెడమొగము, అతర్కితోపపన్నం-కోరనట్టి కోర్కె, లక్ష్మిం తనోలి. మొలుగునిను. శరీరం-బొలది, అర్కః-జగము కన్ను, ప్రతిబోధవశ్యః-నెలు జాణల, పరితాపం-నలవంత. అయా పద్య సందర్భములు పరిశీలించినచో పీని సార్థ కర మురింత మెచ్చుగొల్పును.

ఈ మూలాను వాదములను నిదానముగా చిత్తగింపుడు :

మూ॥ అనాఘ్రూతం పుష్పం⁴, కిసలయ మలూనం కరదృహై³,
రనావిద్ధం రత్న², మృదు నవ మనాస్వాదిత రసమ్¹,
అబంధం పుణ్యానాం పరి మివచ తద్రూప మనఘం
నజానే తోక్తారం కమిహ సముపస్థాస్యతి విధిః ॥

అను॥ క్రోలని క్రొత్త తేనె¹, మొన గ్రుచ్చని మానికె², గోతునాటులన్
దాలచనట్టి లేఁ జివు ³, తావి గొనంబడ నట్టి పూపునుం⁴,
బోలిన దాని సోయగము ముందిటి నోముల మేటి పంటగాఁ -
బోలును దాని నేలాకకుఁ బుట్టిన యాతని దెంత పున్నెమో !

అనువాదమున ఆ చక్కని పదబంధముల పౌండిక, అతుకులు లేని యతి ప్రాసలు, అనువాదమయ్య సహజత్వ ముట్టిపడుచున్న శైలీలాలిత్యము, అతని దెంత పున్నెమో అను జాతీయోచిత్యము మున్నగు సంశయముల మాట యటుండ దాసుగా రా మూల శ్లోకమున నొక ధ్వని విశేషమును కనిపెట్టి దానికి సహజమగునట్లు అనువాదమున క్రమము మార్చిరి. అనువాదమున గల క్రమమునుబట్టి ఆ నాల్గు మాటలకు అర్థాంత రముల నే నిట్లుహించితిని. 1. చుంబనము (అదరామృత పానము), 2. దంత షతము, 3. నఖషతము, 4. అస లనుభవము (సంతోగము). పరిజామక్రమ రమణీయమైన పద్ధతి యదే మరి ఆ దాసును మించిపోయినా దీ దాసు.

2. ప్రాకృత శ్లోకానువాదమును నాటు తెలుగుననే సంస్కృతానువాదము సాగినట్లే సాగినది. ఎచ్చునకుమాత్ర మొక్క సందర్భమును చేర్చితిని (పుట 80).

3. అంగ్లమునుండి చేసిన అనువాదమున 'నవరసతరంగిణి' యందు షేక్స్పియరు రచనకు మిత్రభాషయు, 'ఉమరుత్తై యాము రుజాయతు'న ఫిట్జ్ గెరాల్డు రచనకు నాటు తెలుగును వినియుక్తములు. రుజాయతునకు ప్రత్యేకముగా సంస్కృతానువాదముగూడ వెలయించియుండట వలన దాసుగా రట్లు చేసియుందురు. వారు గైర్వాణి నెంత కటాక్షించిరో అంగ్లి నెంత మచ్చిక చేసుకొనిరి. ఏ పద్యమని యుదాహరింతును ! అటనట కొన్ని పంక్తు లేరి చూపుదును.

షేక్స్పియరు నుండి :-

- a. That ever death should let life bear his name
Where life hath no more interest but to breathe ?

ఊపిరి తీయచే యొక పనియైన
బాపురే చావేల బ్రతు కనరాదు :

- b. That man that hath a tongue, I say, is no man,
If with his tongue he cannot win a Woman.

మాటాడువాఁ దెల్ల మగవాఁడు కాఁడు
మాటలచేతఁ జామల గెల్వకున్న.

- c. Lovers, to bed; 't is almost fairy time.

వలపు నూల్కొను మీరల్ పడుకొందు సెజ్జలం
దిప్పుడు గంధర్వవేళ పొనరుచునుండెన్.

- d. Love is a smoke made with the fume of sighs.

వల పనఁగ వెచ్చనూర్పులఁ గలిగిన పొగ.

- e. So' lust, though to a radiant angel linked,
will sate itself in a celestial bed
And prey on garbage.

దివ్యమూర్తిని గలిసియున్ దృప్తి పడక
గుహ్య చాపల్య మెంగిలి కూళ్లు గుడుచు.

ఇది మిశ్రభాషానువాదమైనను తెలుగువై పే ములు సూపినది. fairy time అనుటకు- 'గంధర్వవేళ', prey on garbage అనుటకు- 'ఎంగిలికూళ్లు గుడుచు' అనునవి గదనరి పలుకుబడులు.

ఫిట్ గెరాల్డు నుండి :-

- a. The Bird of Time has but a little way
To flutter-an the Bird is on the Wing.

ఊపిరి పులు గెగిరిన నీ కది దొరకదు.

- b. Oh Thou who didst with pitfall and with gin
Beset the Road I was to wander in.

నీవే కలుగులఁ ద్రవ్వితీ
నీవే వల పన్నినాఁడ వే జను త్రోవన్.

అ ఊపిరి పులుగు, కలుగులు ద్రవ్వట, వలపన్నుట-ఇట్లొకటా రెండా ఎక్కడ.

వట్టిచూచినను దాసుగారి రచనలో తేనెవంటి తెనుగుదనము జాలువారుచుండును. దాసుగారిలో తెనుగుదన మున్న దనుట ఉదాహరణలో ఉప్పున్న దనుట.

4. అంగ్లమునుండి సంస్కృతమునకు (87-81) :-

a. షేక్ — To guild refin'd gold.....

అను. స్వర్ణే హేమ విలేపనం, సమధికే రక్తోత్పలే రంజనం,
చాంపేయ ప్రసవే సుగంధకలనం, హైమోపలే స్నేహనం,
దేవేంద్రస్య శరాసనే సముదిలే వర్ణాతర ప్రాపణం
దీపే నార్కరుచి ప్రదీపన మతివ్యర్థ మృహసాస్పదమ్ ॥

ఇది భర్తృహరి భవభూతి ప్రభృతుల భవ్యకవితావేకుల రచనా విన్యాసమును దల వించుచున్నది.

b. షేక్ — It seems she hangs upon the cheek of night
Like a rich jewel in an Ethiop's ear.

అను. రాత్రౌ కాశీశ్రవణ విచల ద్రత్న హాషేన భాతి.

c. షేక్ — So, Shows a snowy dove trooping with crows
as yonder lady O'er her fellows shows.

అను. వాయసౌఘే చరతి వరటావ తృణీ మండలే.

ఈ రెండుదాహరణములందును అనువాదమున సంక్షిప్తత కన్పించును. Ethiop's ear అనుటకు- కాశీశ్రవణము, Snowy dove అనుటకు వరటామన వాతావరణము నకు సన్నిహితముగ నున్నవి. ఫిట్ట్ గెరాడ్స్ పద్యానువాదము నందును ఈ లాఘవము కన్పట్టును (చూ. 88-98).

పాఠశీకమునుండి జరిగిన సంస్కృతాంధ్రముల అనువాదము గురించి నే నేమియు చెప్పజాలను. సంస్కృతము నుండి అంగ్లీకరణమునకు లక్ష్యము లీ గ్రంథమున లేవు. 'మేలుబంతి'లో గలవు.

అనువాద మెప్పుడును "అహో మూలచ్చేదీ తవ పాండిత్య" మ్మనునట్లు నేలవిడిచిన సాము కారాదు. అట్లని మూలమునకు చిత్తము దిత్తై మనుచు అయిన దానికి కానిదానికిని మక్కికి మక్కిగా నుండగూడదు. అనువాదభాషయొక్క స్వభావ జీవలక్షణమునకు తగినట్లు తజ్జాతీయత వాతావరణమునకు తగినట్లు సహజత్వమును గలిగి యుండవలె. స్వతంత్రత పేరిట మూలాతిరేక సాహసము తగదు.

అనుసరణ పేరిట మూలవిధేయ సాధ్వసము వలదు. ఈ అనువాద ధర్మముల కను గలముగనే యున్నది దానుగారి కృషి. స్వతంత్రకృతి ప్రచేత యైననాదు అనువాద యిత యైనచో ఆత దెదిరి కౌశలమును గుర్తింపగలదు, తన కౌశలము దాచుకొన లేదు, ఆ అనువాదము రాజించును అని నిరూపించినా రాయన.

ఆ మహాకవికి రసికాబ్జరవికి నా జోహారు.

*

*

*

సుమారు రెండేండ్ల క్రిందట ఈ గ్రంథమును సంకల్పించి రూపొందించితిని. ఇద్దరు పెద్దల ధర్మమా యని యిప్పటికి వారి అర్థభాగ్యము లభించి జాకామ్య మీదేరి దీనికి మోక్షము వచ్చినది. 'తడవర్తి' యింటి పేరుగాని అడిగినదే తడవుగా తడవు సేయక ముందుకు వచ్చిన రసజ్ఞశేఖరులు శ్రీ బసవయ్యగారు. "దాసభారతీ భార ధూర్వహులలో నే నొకడను" అని సగర్వముగా చెప్పుకో గలిగిన ఈశ్వరరావు గారు అన్న మాట యందు మాత్రము యింటి పేరు నిజబెట్టకొని వెన్న పూసవంటి మనసుతో నా వెన్ను తట్టి బసవయ్యగారితో జట్టుకట్టి యీ ప్రచురణ భారము నిర్వహించిరి. ఆ ప్రమిత్రులు, సహృదయ చక్రవర్తులు ఆ యిరువురకును నా కృతజ్ఞతా కుసుమాంజలి.

ముద్రణమున ఎవరి యేమరుపాటు వల్ల నైతేనేమి కొలది దోషములు లేక పోలేదు. ఆయిగే ఏమంత దారుణము లైనవి కావు. శ్వరలో దీనికి ద్వితీయ ముద్రణ భాగ్యము లభించునను ఆశగలదు. అప్పుడవి సిగ్గుగింతును.

ఈ గ్రంథ ముద్రణము నుచితముగా ప్రారంభించిన శ్రీ ఉషశ్రీ ప్రింటర్సు వారికిని, మధ్యలో ఆదుకొని, అచిరకాలమున దీని నింత సర్వాంగసుందరముగా తీర్చి దిద్దిన సహృదయులు వెల్కం ప్రెస్ మేనేజింగు డై రెక్టరు శ్రీ పి. రామకృష్ణమూర్తి గారికిని, ముద్రణ విద్యాధురంధరులు శ్రీ యస్. పాండురంగరావు గారికిని నా సౌహార్ద సాధువాదములు.

*

*

*

'నాయని నాల్గు మోము లవునా యెటు ముద్దిదె ?' దంచు నల్వ యా ప్యాయముగా హాసింపఁగ, 'అనంతముఖన్ నను నెట్లు ముద్దిడం బోయదొ ?' యంచుఁ జెల్వ నగ- "ముద్దిదెదన్ గను' మంచు నల్వ నా రాయణదాసు గాఁగఁ ద్రవనందు సరస్వతికిన్ నమస్కృతుల్.

— యస్వీ జోగారావు

ఈ యథిలమ్మునందుఁ బర

మేశ్వరుఁ డెట్టులు నిండియుండెన్

యా యథిలమ్ము వచ్చి తన

యంతన నుండెన యాదిభట్ట నా

రాయణదాసులో హరిక

థాకృతి భారతి సర్వశిల్ప వి

ద్యాయుతి సంస్కృతాంధ్రముల

యాకృతియై పెఱమూర్తులై మఱన్.

— మహాకవి విశ్వనాథ

విషయ సూచిక

I హరికథా సారణి

	పుట
1. సర్వమత సామరస్యము	1
2. కృత్తి	2
3. సంప్రార్థనము	2
4. పరిణామము	4
5. సగుణోపాసన	5
6. సూర్యాస్తమయము	5
7. చంద్రోదయము	6
8. సరోవరము	6
9. విపన్నద్విపము	6
10. వికాద్రూపము	7
11. హరివెంటన్ సిరి	8
12. ఆత్మజ్ఞత	8
13. సంగోరుగౌరు	9
14. ప్రబోధము	9
15. వేసవివేళలు	11
16. పూర్వకవులు	13
17. ఆధునిక కవులు	13
18. ప్రహ్లాద పాత్ర	14
19. సదసత్సంగయము	14
20. వరసింహావతారము	15
21. కర్తవ్యబోధ	16
22. భవనిరాసము	17
23. కర్మము	18
24. భక్తలక్షణము	19
25. మూర్తి చిత్రణము	19

	పుట
26. అభ్యుదయాభాసము	20
27. మనుషుల పోకిళ్లు	20
28. స్తుత్య మృత్యుంజయము	21
29. రాకాసి	23
30. తత్త్వము	24
31. ప్రభాతము	24
32. నవవధూవరచేష్టలు	25
33. వనవాస రాజభోగము	26
34. కష్టసుఖములు	27
35. భగవంతుని కొలత	27
36. రామభక్తి	27
37. హనుమద్విక్రమాము	28
38. కుంభకర్ణుడు	28
39. అరుణకిరణము	29
40. శోకహతలోకము	29
41. క్రతునిరాసము	30
42. ఉత్తమములు	31
43. విశ్వరూపిణి	32
44. పుంసాం మోహనరూపః	33
45. ఆచుని	34
46. భూత భూతేశతత్త్వము	35
47. విజయలక్ష్మి వివాహము	35
48. వీరాలాపము	36
49. తొలిచూపులో వలపు	36
50. విద్యాగర్వము	37
51. ధనలోభదంభము	37
52. భరతఖండము	37
53. మాంసాశన నిరాసము	38
54. సత్యదౌర్గత్యము	38

55. శ్మశానము	పుట 39
56. పౌషతోషము	39

II కావ్య సా రణి

57. నిదామవేశ	40
58. గారడీ సూర్యుడు	40
59. వేనవి వేకువ	41
60. తొలకరి	41
61. విద్య	42
62. గురుకోకము	42
63. దేశదుర్దశ	44
64. త్రిలింగము	44
65. పురవర్ణన	44
66. కళాకౌశలము	46
67. కవి	49
68. శృంగార సంగీతము	50
69. మళక మాధవము	52
70. దేశభక్తి ప్రబోధము	52
71. కఱవు	52
72. అర్థోవర్ణన	53
73. తెన్నిస్ క్రిడ	55
74. తిరువళ్ళూరు రాజాయిపాట	55
75. పప్పు వెంకన్నగారి పాట	55

III శతక సా రణి

76. సూర్యనమస్కారములు	57
77. నత్యవ్రతి	58
78. హృదయ వివేదనము	60
79. శహోదర బౌహర్దము	61

IV రూపక సారణి

80. తెనుగుతీవి	62
81. బలవా వింద్రియగ్రామః	62
82. జగత్తు-భగవంతుడు	62
83. చిత్రాంగిమేడ	63
84. కులకాంత	63
85. చంద్రుని మొగము	64
86. మేలిముసుగు	64
87. దైవోపహతుడు	64
88. ఋతాన్యతనైఖరి	65
89. కళాఖరూరిక	65
90. వేసవి	66

V ఆచ్ఛిక సారణి

91. తెలుగు తెలివి	67
92. రెంట్రాగుడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!	68
93. కోరిక	70

VI సంస్కృత సారణి

94. తత్త్వదర్శనము	72
95. తత్త్వహృదయము	74
96. కాశీపురి	76
97. ఈశ్వరతత్త్వము	78
98. ఆదర్శ పురజనులు	79
99. సుకవి	79

VII అనువాద సారణి

	పుట
100. పేక్చియరు సౌగసులు	80
101. కాళిదాసు సౌగసులు	89
102. కర్తవ్య వర్తమానము	96
103. జీవాత్మ	97
104. విదివ్రాత	98
105. విదివంచితుడు	99
106. ఇంద్రసూక్తము	100
107. నదీసూక్తము	100
108. కలిశలలిత	101

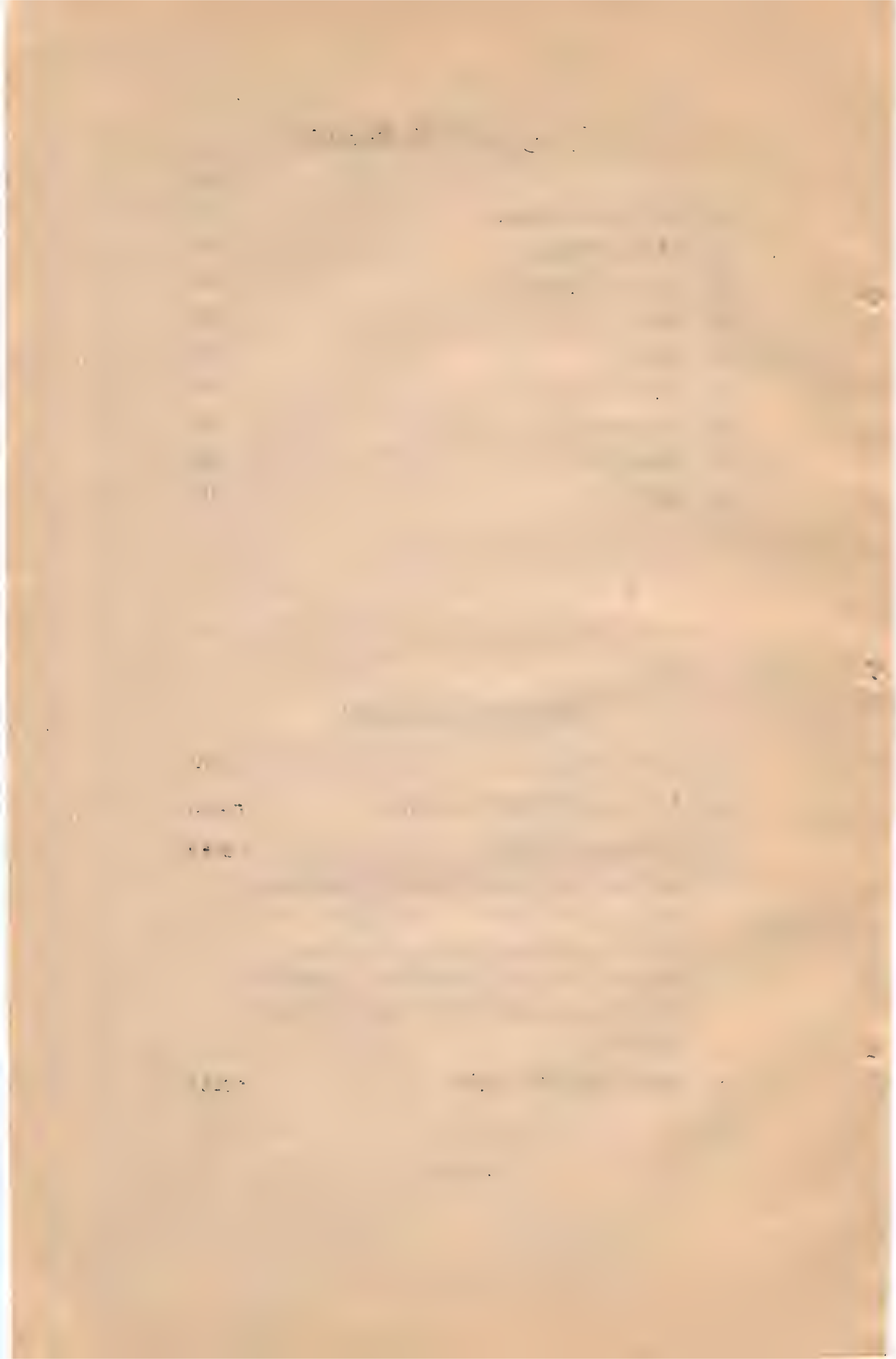
*

*

*

అనుబంధములు

౧. దాసుగారి సూక్తులు	౧-౮
౨. శ్రీ నారాయణదాస జీవిత పంచాంగము	౯-౧౨
౩. నారాయణదాస గ్రంథావళి	౧౩-౩౩
<p>హరికథలు - అచ్చ తెలుగు కృతులు - ప్రబంధములు శతకములు - రూపకములు - గద్య కృతులు - అను నాదములు - సంస్కృత కృతులు - ఆముద్రితములు - అలబ్ధములు - అకారాది గ్రంథ సూచిక - దానభారతి ప్రచురణములు - దాన సాహితీ జీవిత సమీక్షా గ్రంథములు.</p>	
౪. అకారాది విషయానుక్రమణిక	౩౪-౩౫

I హరికథా సారణి

౧. అంబరీష చరిత్రము

—o—o—o—

1. సర్వమత సామరస్యము :

సీ॥ అధికారణ మెన్నరాదు కావున స్వభా
వము లోకమని చెప్పు బౌద్ధమతము
జగ మబద్ధము బ్రహ్మ సత్యం బటంచు నెం
తయు బోధపర్చు నద్వైతమతము
సగుణుఁడీశుఁడు ప్రపంచము వాని యిచ్చాని
భూతి యంచు గణించు ద్వైతమతము
ఇహమె నిక్కము పరంబెల్లఁ గల్గయటంచుఁ
దెల్లముసేయు నా స్థికమతంబు

ఇన్నిమతములలో సారమెంచియెంచి
దయయు నిర్మోహము నృక్తి ధర్మబుద్ధి
నాల్గిటిన్గ్రమముగఁ బొంది నయము మీఱ
జయము మన మందవలయు నో సభ్యులార :

చం॥ మహిఁగడు నై కమత్యమున మానవులందఱు, నొక్కరీతిగా
సహనము సర్వభూతదయ సత్యము జ్ఞానముఁగల్గియొందొరుల్
రహి ననుకూలదృష్టులి ననారతము ననుగొంచు సౌఖ్యమీ
యిహమునఁ బొందుచుంట నిక నేఁ బరికించెడి భాగ్యమెన్నఁదో :

2. కృత్తి :

సీ॥ అభ్రంలిహదభ్ర విభ్రమాభ్ర భ్రమ
 కృన్నీల దీర్ఘ శరీర మమరః
 బ్రహ్మకాలానల ప్రభను జక్రీకృతే
 క్షణముల రౌద్ర మక్షయముగొంగః
 దైర్ఘ్యోక్య కబళనోత్పాహ సూచకఘన
 వక్రత్రయోగ్రత వాసికెక్క
 బర్పు బర్పరకేశ పాశారుణప్రభా
 కాల సంధ్యారాగ కాంతిదనరః

గ్రకచ కఠిన కరాళ దంష్ట్రలు వెలుంగః
 బదయుగోద్ధృత పాంసువు ల్బదలుగప్ప
 నేలఁబదముల నింగిని నిద్రతలల
 నత్తిగొనిఁబెచ్చె గృత్తి తా మిత్తి పగిది.

౨. గజేంద్ర మోక్షణము

—o—o—o—

3. సంప్రార్థనము :

గీ॥ అన్నిటికిఁ దుద మొదలయి యున్నవాఁడః
 పలుతెలుంగుల నొకఁడవై పరగువాఁడః
 దొరికి దొరకని యట్టులఁ దిరుగువాఁడః
 నేను నీవాఁడఁజుమ్ము నాలోనివాఁడః

గీ॥ కోరికల కడ్డుదగిలెడు వారిలోన
 గొప్పవాఁడవుగాన నిన్నొల్వవలసె

అద్దుదగిలెడు వాఁదెక్కుదై నయపు
వేడుకొనకేమి చేయుడు విఘ్ననాథ!

గీ॥ నాకు మూగి న తి లేకుండఁజేసిన
యమ్మ ! నీ దయారసమ్ముఁ బల్లి
నాదుమాట మెత్తనగఁ దీయగాఁ దేట
గా నొనర్చి నన్ను గావరాదె.

సీసార్థము॥ తెలుకలియెద్దు కన్నుల గంఠ కట్టఁగఁ
బడి గాన్తునకుఁ బూన్పఁబడి యొకింత
యును దారితోచక యుండియు నెంతయు
మునికోలచే దండిఁబొడువఁగఁబడి
చుట్టిన త్రోవనే చుట్టెడు తీరున
మనమును ఘనమోహమునను గ్రుడ్డి
వారలమై విధివశమున సంసార
మందు పూన్పఁగఁబడి ముందలగతి

తెలియకున్నను గాలంబువలనఁ బోట్లు
వదసి చర్విత చర్వణ వ రనంబు
సలుపుచున్నార మిట్టి యజ్ఞానదళను
బొందకుండగఁ నీకుండు
బ్రోచుఁగాన వేడుఁదీ
నీచరతులగాని-నిత్యసంవదనూని
కాచమక్కరగాని-గడుసుతనములూని
యోచనం బికనేల గతి-జూచుకొననిది వేళ తడ
వాచరించుటమేల భవ-మోచనంబగుఁ జాల॥ యీకుండు ॥

4. పరిణామము :

కాంభోజి-సీసమాలిక
 పరిపూర్ణుడగు పరబ్రహ్మ సర్వప్రపం
 చాకారుడై తనయందు దానె
 యవతరించు యథేచ్ఛ నడఁగు, నీ జగమెల్ల
 నతనికి నాటపట్టయి చెరింగు,
 నొకటి సున్నను గూడియున్నప్పు పదిగతు
 లందు పోలిక మాయనొంది యతఁడు
 తొలుతను బదివేషములఁ జూపు, నవ్వాని
 జాడల జంగమ సంఖ్యపెరుగుఁ,
 గేవల జలచర జీవులలోఁ జేప
 పదివేషములలోన మొదటిమచ్చు,
 దీని రెక్కల జాడనాని పైకెగిరెడు
 పక్షిలు బుట్టె నాపైని, నాల్గి
 కాళ్ళతో భూజల గతులందు తాబేలు
 రెండవరకముగా నుండు, దీని
 వలె పంచనఖములఁ బరగు నడవి పంది
 మూడవయది, దీని మొదలు చేసి
 తోకలుగల మృగలోక మంతటిలోన
 సింహము నాల్గవ చెల్వ, తోక
 గలుగక చేతులు గాళ్ళేర్పడగఁ బొట్టి
 యగు మేను గల్గి మాటాడగలుగు
 మనుజుఁ దైదవ తీరు, మటివానికన్న రై
 ర్యంబు కొంతయు బుద్ధి నలరునట్టి
 మనుజుఁ డాటవపోల్కి, జనలోకపాలన
 దక్షుడై యుత్తమోత్తముఁడుగాఁగ
 నెగడు భూభర్త యేడగువేష మదియె వృ

ద్దికి మేర యంతతోఁ దీసివేత,
క్రమముగా సృష్టికిఁ గలుగు నెన్నిదియవ
వేషము మత్తున వెలయుచుండు,

1096

తొమ్మిదవరూపు వికృత వేషమ్ము, మఱియుఁ
బదియవది మృగశీలతోఁ బరఁగుఁ, దుదకు
భూమిచరములు జలముల మున్ను, సృష్టి
యెల్లయును దెగు, మిగులు సర్వేశుఁ దొకఁడు.

5. సగుణోపాసన :

ద్విపద॥ పతి దూర దేశంబు పట్టినయపుడు
సతి వాని చిత్రంబు సరగునఁదెచ్చి
కనుఁగొని యుప్పొంగుఁ గన్నీరు నించుఁ
గొనియాడు మనవి గైకొనుమని వేడు
నతిభక్తి గొల్చు నాథాయనిపిల్చు
బ్రతిమాలు పదముల పైఁబడి సోలుఁ
దన గతిఁగని పొక్కు ధైర్యంబు చక్కు
తనదు సొమ్ములఁదీయు ధర్మంబు సేయుఁ
బెనిమిటి చరితంబు వినిపించువారిఁ
గని గారవించు సత్కథల నాలించు
నటువలె మనము నిత్యంబు సర్వేశుఁ
బటమున భావించి బ్రతుకుట మంచి.

6. సూర్యాస్తమయము :

గీ॥ తన్ను వెంటఁ దగులుచున్నట్టి కోడె చీఁ
కటుల కెదిరి నిల్చు కడిమిలెక

పశ్చిమాబ్దియందుఁబడి దాఁగె సూర్యుండు
కాల మొక్కరీతి గడుపఁగలమె.

7. చంద్రోదయము :

గీ॥ ప్రొద్దు పండుటకు పోలిక రాలెఁ, గెం
జాయ చివురులె తెఁ, గోయిల లనఁ
జెలఁగి కవిసెఁ జీఁకటులుఁ, బూచెఁ జుక్కలు,
పైని జందమామ పండుదోఁచె.

8. సరోవరము :

చ॥ చనిచని కాంచె నుల్లసిత చారుషయోరుహసన్మరందభా
దనమదమ తబంభర వితానరవ ప్రతిమానగానమా
ననియమితోరు భంగపటునాద మృదంగ రవానుకూల చ
క్రనివహరావతాళ రవరమ్య వికాల సరః ప్రధానమున్.

9. విపన్న ద్విపము :

ద్విపద॥ సరసులోపల వెయ్యి సంవత్సరములు
సరిగాను మకరితో నల్పెఁదాఁబోరు
అంతకంతకు నక్రమధిక సత్వమున
వింతసొంపున హెచ్చి వేఁ దనుఁ బట్ట
బహులపక్షపు విదు పగిదిఁ గన్నట్టి
యహమర్థమగు తరి నలరు మానవుని
నీడపోల్కిని డింది నీటునుదప్పి
వాడిక్షీణించె నా వనగబ మపుడు

కాలకింకరుచేతఁ గష్టాత్ముఁగిది
జాలరి వలఁబడ్డ యుషము చందమునఁ
జెలఁగి సంసారంపుఁ టిక్కునఁబడుచుఁ
బొలుపుమాలిన జ్ఞాని పోల్కిని మఱియు
నప్పులలో మును నలఁతి చందమున
నప్పులలో ముని హస్తీంద్రుఁడవుదు
చెడుగు నక్రమువల్లఁ జేడ్చడి కనుల
బుడి బుడి కన్నీరు వొడవఁజింతించె.

మ॥ ధరణీమండలమెల్ల నేలినను విద్యాసాగరుండై నఁద
త్వరమాధ్యక్షుఁడనై న నెవ్వఁడయినన్ బ్రారబ్ధముల్ దప్పునా
యెఱుఁగన్వచ్చెను నాకుఁజూడ మును నింద్రద్యుమ్న భూపాలుఁ డన్
గురుశాపంబున నింతవచ్చె నని యా కుంభీంద్రుఁ డూహింపఁచున్.

10. విరాడ్రూపము :

మధ్యాక్కర॥ ఆతఁడిట్లు నిర్గుణ బ్రహ్మాంగమాత్మలో నలరుచుండ
స్తుతిఁజేసి యంతతోఁ దుష్టిఁబొంద కాతురతనుబొంది
చతురత్వమాని సర్వేశు నంతటన్ సగుణునిజేసి
యతిభక్తితోడ వర్ణించె సంతసంబతిశయిల్లంగ

చ॥ జలదులు రోమకూపములు, శల్యము లద్రులు, సూర్యచంద్రు ల
క్షులు, పవనంబు లూరువులు, శుక్లము వర్షము, మిన్ను శీర్ష, మి
య్యల జఘనంబు, మేను జగమెల్లయునై వెలుగొందు నేవిభుం
డలఘుఁ డనంతుఁడవ్యయుఁ డనాది గురుండగు వానిఁ గొల్పెదన్॥

11. హరివెంటన్సిరి :

గీ॥ కావిపావడ జీరాడ కాంచి వీడ
కౌను జవ్వాడ నారదమౌని పాడ
మేచకముతోడఁ దొల్కరి మెరుపుజాడ
నేగుదెంచెను లక్ష్మి సర్వేశునీడ.

3. గౌరప్ప పెండ్లి

12. ఆత్మజ్ఞాన :

సీ॥ మురికి కాయక మిది-మూనాళ్ళ ముచ్చట
గలిలోని యిలాయి కరణిఁగదలు
తలఁచినట్టులరాదు-తగువానివలె మెలఁ
గినఁ దప్పఁగడువ దీ-గిడ్డబ్రతుకు
తనతోడివారల-నానెట్టులెనఁ గుం
దింపక మేల్పొంపు-పెంపుకాదు
ఓరిమిక చొప్పుడ-దోరిమి కుదురదు
మెలఁతువ న్వంతయే-మిగులుఁదువకు

అనుచు నెఱిగిన గొప్పవా-రనయము నిను
వేడి చావని పుట్టని వెరపుఁ గనిరి
తొల్లి, యీనాటి కల్లరీం-ద్రెల్ల నిన్ను
మఱచి రెంటికిఁజెడి పిల్క-మారుచుండ్రు.

13. సంగోరు గౌరు :

సీ॥ ఎడమవై పాడుది-కుడి తట్టు మగవాడు
 నడుబొంది నిరువుర-బెడగుదోష
 నిటు కప్పు గొప్ప కొ-ప్పటు మినువాక పొ
 త్తుకడాగు పప్పె వెం-డ్రుకల కొందె
 యీత్రేవ బిగిరె క-యా కెలకునఁ బాప
 పేరిటఁగ చ్చటఁబెరుగు దోలు
 రెంట త్రాగుదు తిండి-పెంటితే రీవల
 నా చక్కి క్రొవ్వొడి-యాలబోతు
 పిన్నజాబిలి మూడవ-కన్ను నింగి
 నేల లేరెదు నేరుపు-నిండు తన్ని
 యెదురెఱుంగక మఱి మఱి-బ్రతుకువేడ్క
 గౌరు ముక్కంటులకు వంతు-గాఁ జెరింగు.

మ॥ ఇటుముక్కంటియు మెట్టుపట్టి, కవమై నింపారు చెల్వంబుతో
 నెటు రెండేనియుఁ దాముకాని దినుసే దీలేని యల్లెల ము
 చ్చటల న్మచ్చికఁదోచు చాడు మగయోజ న్నొల్పునవ్వారి బా
 సటయై కోరని కోర్కులిచ్చెదరు పెల్పు న్వేల్పు కన్నకులై.

౪. జానకి శపథము

14. ప్రబోధము :

సీ॥ పెద్దలమాటలఁ బెడచెవిబెట్టకు
 కార్పణ్యమున నహంకారపదకు
 మెట్ట వేదాంతము పట్టి యంతయు మిథ
 యని ధర్మభంగముగ నడవకుము

దేవాలయములందు దీర్ఘసేవలను మా
 హాత్యుంబు లేదని యార్వఁబోకు
 విపరీతబుద్ధివై స్వీయకులాచార
 ముల మాని పరమతములను గొనకు
 ప్రాణులం జంపనొల్ల కెబ్బంగినైన
 మారొనర్చకు మే యపకారికైన
 నొరుల గొప్పకు నుల్కుకు మో హృదయమ
 సర్వము నిష్ఠామయమని శాంతిబొందు.

సీ॥ తెలియని సుఖదుఃఖములు బొంది కొన్నాళ్ళు
 పొత్తిళ్ళలోఁబడి పొరలినావు
 తరిదండ్రులకుఁ దప్ప వెలిలోక మెఱుఁగక
 తప్పటదుంగులఁ దారినావు
 కొన్నాళ్ళు పిమ్మటం గోతిచేష్టలు గల్గి
 దుడుకుదనంబునఁ ద్రుక్కినావు
 అటుపయిఁ గొన్నాళ్ళు లడియాసవలపునఁ
 గడు మోసక తైలం దడవినావు
 ఇప్పు డెఱిఁగియు నెఱుఁగక గొప్పకొఱకు
 వ్యర్థ నంసారమున దేవులాడెవీవు
 ధరణి నీమీద నేమి కాఁదలఁచి నావొ
 చాలు నితినైన దెందమా శాంతిబొందు.

సీ॥ ధనము కావలసిన దంభము ల్మోసము
 లేవ లిచ్చకములు సేయవలయు
 కామ సంత్సృప్తికై కాంతలకున్ లొంగి
 కాని గడ్డెలను గలువవలయు

స్వకుటుంబ వృద్ధితై వ్యయము ప్రయాసంబుఁ
 బడి యాత్మ సౌఖ్యంబు వదలవలయు
 పేరొందుటకుఁ బెద్ద వేషంబులం బెక్కు
 దేశంబులం దిమ్మదిరుగవలయు
 అల దిగంతపురేఖ యట్టులను మదికిఁ
 జేరువై తోచి సంతృప్తి దూరమగును
 దుఃఖమే మిగిలియుండును దుదకు మనకు
 గాన నిహ భోగముల పయిఁ గాంక్ష తగదు.

15 వేసవి వేళలు :

సీ॥ అత్తెన నల్లాడనీక దిగ్బంధన
 ముగ గాలి చెమ్మటం బొదవె నుక్క
 మిన్నంటి చెల్వై మెలపుతోడుత గ్రద్ద
 చాలుగ నిరుప్రక్కఁ జొచ్చె రెక్క
 ముంగాళ్ళతోఁ జెట్టుమొదట గాతన్ ద్రవ్వ
 కుదురుగఁ బడుకొనె గుంటనక్క
 యెండమావులఁ గాంచు చెంతయు దప్పితో
 వాడి పరువువెట్టె లేడిబక్క
 యొడకు యడుకెత్తి తుమ్మెద యడిగె నద్దు
 రగులుకొను నగ్గికిం గనరాదు హద్దు
 అడవిపందికి బురదనీ రయ్యె ముద్దు
 వెలసెఁ బనిరద్దు నిడువేసవి నడుప్రొద్దు

సీ॥ ఉడుకెత్తి పాదుల న్ముడిగిన నీడలు
 చల్లగఁ దూర్పున సాగుచుండె

వడదాకి తొర్రల నడగిన పిట్టలు
 ముదముగఁ బైటను మ్రోగుచుండె
 కడు నెండవేడిమి న్నాగిన గాడ్చు సో
 యిగ మంచుకొండకై యేగుచుండె
 కొండను దిగి మేతకొరకు బెబ్బలు లుమ్మి
 రిగఁ బల్లములఁ జెలరేగుచుండె
 పాములకుఁ బుట్టలోనుండి పడగఘోచ్యె
 మడుపు నెడఁబాసి యేనుంగు లడఁబఁజొచ్చె
 ప్రొద్దు పడమటకు న్నాల్చి ముద్దువచ్చె
 నెగడి జానకి వాలుకన్నుగవ విచ్చె.

సీ॥ ఎల్లపిల్లలు గూళ్ళకెక్కగ గుడ్ల గూ
 బలు బుష్పపక్షిలుం బయలుదాసె
 వై దేహి దుర్లవస్థ పరికింపలేనట్లు
 భిన్నుడై సూర్యుండు కన్నుమూపె
 పసపుఁ గుంకుమము నాకసమున సంజయ
 న్నేరానపెద్దమ యారఁబోసె
 అంచెలుగా నక్క లరచుచు దెసలందు
 ధరణిజ కస్తంబు నెఱుకజేసె
 చీకటిముసుంగునన్ భూమి చింతఁబండె
 చుక్కలు న్నితకై మింటఁ బొక్కుచుండెఁ
 బొదలి దవుదివ్వెలుగఁ గొండపోళ్ళు మండె
 బనకజకు నప్పు డష్టమశనియు నిండె.

౧౬. ప్రహ్లాద చరిత్రము

—o—o—o—

16. పూర్వకవులు :

గీ॥ పూర్వకవు లందరున్ గడు పూజ్యు లందు
భాగవతులయి గోస్తనీ పాకముగను
గృతులొనర్చు నదికుల సంస్కృతమున జయ
దేవుఁ దెనుఁగునఁ బోతనం దెలిసి యెంతు.

17. ఆధునిక కవులు :

సీ॥ పూర్వప్రబంధము పోల్కికై చచ్చిన
యీగ నంటించెడు హీనుఁ దొకడు
ప్రౌఢకల్పన లని పన్ని తనకుఁదానె
యర్థం బెఱుఁగలేని వ్యర్థు దొకఁడు
కృతిని నిఘంటువు వెతకి ముదురుతాఁటి
ముంజె వలె నేయు మూర్ఖు దొకఁడు
తేటతెల్లంబని తెనుదాసకు బట్ట
తెరచి చూపించెడి దేజె యొకఁడు

కలివశంబున శారద కలుషయయ్యెఁ
బిదపకాలంబునఁ దలంపు పిచ్చియయ్యె
అచ్చు చవకయ్యె మూఢులు మెచ్చుటయ్యె
సహస్ర యెందుకు కవులై రి యాధునికులు.

18. ప్రహ్లాదపాత్ర నీలచిత్రణము :

సీ॥ ఇతరుల మనము నొప్పించఁ దే కరుణావి
 శిష్టుఁడు తన కంత చెల్లియైనఁ
 జోద్యమునకునయ్యుఁ జూడఁ దే ధృతిశాలి
 పరకాంతఁ దానెంత నరసుఁడైన
 నభిలషనంబుల కడకువఁ జూపు నే
 విజ్ఞాని తా దొరబిడ్డఁడైనఁ
 దెలియనియట్టులఁ దిరుగు నే తత్వవి
 స్ఫూర్తి తా నర్వజ్ఞమూర్తియైన
 వ్యసనముల కెదుర్చుక్క, సత్యంపుమొక్క
 యందపుఁ దుడిమెట్టు, తెలివి కాటపట్టు
 జ్ఞానభాగవతాగ్రణి, దానవమణి
 యజ్ఞానకు న్నక్తి సున్న ప్రహ్లాదు నెన్న.

19. సదసత్సంశయము :

సీ॥ హరియన నెవఁడని యందురేని యతందె
 ముఖ్యకారణ మన్ని భూతములకు
 ఆకాశమట్టుల నంతట నిండియుఁ
 దా నెద్దియుం గాక తనరుచుండు
 కల్లను నిక్కంబు గావించు నాతండు
 సున్నకు విలువను బన్నునట్లు
 అతనికి వేఱైన దదియె శూన్యము దాని
 నే మాయ యని మన మెఱుఁగవలయు
 పెక్కులేల యెల్ల వేదాంత సారంబు
 తేటతెల్లముగను దెలియపర్తు

ఎద్ది కలదొ యదియె యాశ్వరతత్వంబు
ఎద్ది లేదొ యదియె యా జగంబు

కం॥ కలిమిగలవాని లేమిన్

గలవాఁ డెటు లాశ్రయించి కలిమిఁ దెలుపునో
తెలియుఁడు లేని జగం బిది
యొలయ న్నర్వేళ నొద్ద నున్నటు తోఁచున్.

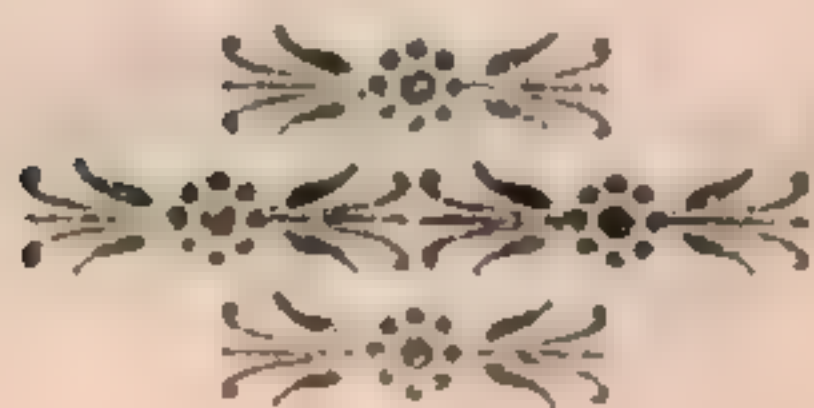
1096

20. నరసింహావతారము :

సీ॥ గంభీర భీకర గర్భావంబున

బ్రహ్మాండభాండ కర్పరము వగుల
చటుల నటాచ్చటా చలన సంజాత ప్ర
చండ వాతాహతిన్ గొండ లెగయ
కాలానలాభీల కీలాభ జిహ్వ ప్ర
భావశిన్ జగమెల్లఁ జేపురింప
తరుణేందు భాసుర దంష్ట్రనఖచ్ఛాయ
లలమి దిక్కులకు వెన్నెలలుగాయ

కరము లురమును శిరము సింగంబుమాడ్కి
నాభికిన్ గ్రిందిభాగము నరునిపోల్కి
నలర నరసింహారూపున నవతరించె
నాశ్రితపరాయణుండు నారాయణుండు.

౬. భీష్మ చరిత్రము

21. కర్తవ్యబోధ :

సీ॥ పసుల బన్నమునఁ జంపఁగనేల నాకలి
 గొన్న భూతమ్ముల కన్న మిడుఁడు
 నోరునొవ్వఁగ వేదపారాయణము లేల
 నందఱిమోల సత్యము వలుకుఁడు
 తీర్థయాత్రల డస్సి తిరుగులాడఁగనేల
 నార్తులకెల్ల సహాయపడుఁడు
 సన్యాసిభిక్ష నెంచఁగనేల మనతోటి
 పాటివారలకునై పాటుపడుఁడు

ఎందుకిక వేయిమాట లీ యిలను సర్వ
 జనుల కుపకారముగ నడువని మనుజుఁడు
 జపతపంబులు నిష్ఠలు సలుపుచెల్ల
 బూడిదంబోయు పన్నీటి పోల్కిగాదె.

సీ॥ బ్రతికియున్నంతకు స్వర్గనరకముల
 సంగతిఁ దెలియ నసాధ్యముగద
 తరలినవారలు పరలోకవార్తలఁ
 జెప్పిరా మనతోడ నెప్పుడైన
 మర్దుల నోళ్ళలో మలయు వేదములకుఁ
 గనఁగన నొక ముక్కుమొనయుఁ గలదె

దీపమాతీనయట్లు తెవ్వి శూన్యంబగు
 దేహంతములయందుఁ దెల్లముగను
 మనకు గగనారవింద వర్ణనము లేల
 యిహమునందున స్వమతాభివృద్ధి మీఱ
 నెల్ల రన్యోన్యమైతికి హేతువైన
 ధర్మవర్తన మెపుడైనఁ దప్పఁజనదు.

గీ॥ చెలఁగి తలిదండ్రుల యభీష్టములను దీర్చు
 పుత్రులకు నిశ్చయంబుగఁ బొందరాని
 పదవులుందునె ధరణిలోపల సమస్త
 జనులకుం బితృభక్తి రసాయనంబు.

గీ॥ చెల్లునని పెద్దలమని తోఁచిన విధమునఁ
 జెలఁగి సంసారులకు బాధ నలుపరాదు
 నీతిమాలిన యపుడు మన్నింపఁదగదు
 గురులనైన మరెట్టి భూసురులనైన.

గీ॥ తమకు లాభ మెదియుఁ దలపోయ కెంతయుఁ
 బరులకొఱకు పాటుపడుచునున్న
 పిన్నవారికైనఁ బెద్దలకైనను
 మంచిచెడ్డ దెలుప మనసె సాక్షి.

22. భవనిరాసము :

సీ॥ తల్లిగర్భమునం దొదవినట్టి కష్టము,
 పొత్తిళ్ళ లోపలఁ బొరలుబాధ,

పసితనంబున నన్యవశతచే నిబ్బింది,
 యౌవనంబునఁ గామయాతనయును,
 వార్ధక్యమున వ్యాధివలన వేదనఁజ్ఞుత్పి
 పాసల నంటినపట్ల నిడుమ,
 సతత మంతర్పహిశ్శత్రుజనిత పీడ,
 తాపత్రయంబునఁ దగులుచింత
 బ్రతుకు నిఖిలం బిదియె సుఖభాన మకట
 దుఃఖపూరిత మటుగాన దురితదూరః
 వాసుదేవఃముకుందఃయీ భవము మఱలఁ
 జెందనీయక నన్ను రక్షించు కృష్ణః

23. కర్మము :

సీ॥ పాతాళగంగ నుపాయంచునం బై కి
 రప్పించవచ్చు యంత్రములచేత
 మెలపున జీవనదులఁ గాల్వలం దీసి
 నీరు వలయుచోట్ల నింపవచ్చు
 పర్వతములఁ గల బలు నీటిధారల
 నెప్పట్టులకునై నఁ ద్రిప్పవచ్చు
 వేయేల మఱికొన్ని వెరవులఁ గోరిన
 వేళ వాన న్గురిపించవచ్చు

కర్మమునఁ గానిదెద్దియుఁ గానరాదు
 కర్మమే దై వతము టగత్కారణంబు
 కర్మవశమున స్వర్గాధికార మందు
 వాని కిటు లంచమిచ్చుట వటి వెఱి.

24. భక్తలక్షణము :

సీ॥ నీవె సర్వంబని నిశ్చయించినవాఁడు
 భవరోగ మంటఁదో పద్మవాభ !
 త్వద్దివ్య నామామృతము గ్రోలువాఁ దీహ
 భోగంబు లొల్లఁదో భోగిశయన!
 నీ పదాంబుజ భక్తినిరతుఁడో వాఁ డన్య
 కర్మము లే్యెయఁదో జ్ఞానరూప!
 నీదు దాసులతోడ నే న మందినవాఁడు
 పరుల సేవించఁదో పరమపురుష!
 నీవలన బ్రతుకున్ గాంచు నేను నిన్ను
 మోసపుచ్చఁగఁ బూనితి మూఢుఁడ నయి
 అక్కటా! గ్రుడ్డు పిల్లను వెక్కిరించు
 నట్లు మాధవ! గోనింద! హరి! ముకుంద!

1096

25. మూర్తి చిత్రణము :

సీ॥ చిరుగుంట కల్గిన చెక్కిలితోడుత
 నద్దిరాయద్ద మెట్లగును సాటి
 ముక్కుప్రక్క మొదలు మోవి మూలవరకుఁ
 బొల్పారు వంక కే పోల్కిగలదు
 హోయలుఁగఁ బల్చలు నొకవైపు గన్నర్పు
 పిన్ననవ్వున కెటు వెన్నెల యెన
 నడుమ చక్కనినొక్కు తొడరిన గడ్డము
 పొలుపున కెద్దానిఁ బోల్పవచ్చు
 భగిరఃమాత్రైకవేద్య స్వభావమహిమ
 నుసమ లుత్పేక్షలుం దమ యాహఁ బన్ని

తప్పబల్కట గాక సత్యమునఁ దరమె
యజునకై నను మఱి వాని యబ్బకై న.

2. మార్కండేయ చరిత్ర

26. అభ్యుదయాభాసము :

సీ॥ జనులార మన పిన్నతనమున మనకుఁ గ
లిగిన హాయి, యప్పటి మన యవస్థఁ
గనుగొంటిరే నాఁడు కనులకుఁ జీమప్రా
కుట సైత మెంతయో గొప్ప చోద్య
ముగద యెంతటి యాకలి గొనియైనం జప్ప
టులు విన్నయంత నేడ్చు దొలఁగుఁగద
నేడు మోదముపేయ నేరవెవ్వియు మన
చూపులకై నను శ్రుతులకై న
నక్కటా! యీడుతోడుత నాసపురుగు
పెరిగి చెలరేగి నంతుష్టి జెరచుచుండె
జ్ఞాన మేపారె నజ్ఞాన మనుచుఁ
జెప్పుకొనుటకు లోలోన సిగ్గుపుట్టె.

27. మనుషుల పోకిళ్లు :

గీ॥ ఎఱచీరఁ జూచి వెట్టియెనలు బెట్టి
పరుగులిడుచు నార్చు బట్టెఁబోలి
ప్రతిభఁ గాంచి యొర్చు ప్రాజ్ఞత లేమిఁ బై
కుబ్బి శక్తిహీను లుల్కఱుచుండ్రు.

గీ॥ పాలకులు తనకిచ్చు జీవనముకన్న
రెండురెట్టులు గుట్టపుబండికొఱకు,
సానిపాపకు, మఱియు సీసాలకొఱకు
నిచ్చు నుద్యోగి కప్పెచ్చువచ్చునెట్లు?

సీ॥ ఒకచోట సాధులఁ ద్రికమకలం బెట్టి
బాధించి మను న్యాయవాదిజనము
నొకచోట రాజులయొద్ద నిచ్చకములఁ
బిల్కుచు నెగడు విద్యతులమ్ము
నొకచోట లంచము లొడిసి మ్రింగుచు దంభ
మొయ్యనఁ జూపు నుద్యోగిగణము
నొక్కచో వెలిసేత లెక్కించుకొనుచు రూ
కలఁ దీయు పీఠాధికారిజలము

లక్కటా వీరలే యిపు డవనియందు
సకలజన సూత్రధారులై సాగుచుండ్రు
మారికిన్వలె వీరికి మనుజులెల్ల
వడకుచుందురు కలికాల వశముచేత.

ఉ॥ అప్పెగవేయకుండ మరి యర్థము దొంగిలకుండ శత్రువు
ల్పొప్పడకుండ పాలకులు జూచినఁగాని సమస్తసౌభ్యము
ల్పప్పునఁ బారఁద్రోలి యవశంబయి వచ్చెడు చావుదయ్యము
న్పొప్పగఁజాలినట్టి చతురుం దొకఁడైనఁ గనంగవచ్చెనే?

28. స్తుత్యమృత్యుంజయము :

శా॥ గోరీచి త్త సరోజభృంగః త్రిజగత్కళ్యాణదాపాంగః స
సారధ్వంతసతంగః మూర్ధవిచలత్స్వర్గాపగాభంగః కే

యూరప్రాస్తభుజంగమర్దితబలోగ్రోద్దండమాతంగతా
రారాట్ప్రజ్వలితోత్తమాంగలలితార్థస్వాంగమృత్యుంజయా:

మ॥ చటులాంభోధిగభీరభాషవిచలత్స్వర్వాహినీభాషసం
కటసంసారవిశోషదృష్టివిలసత్కరుణ్యపీయూషదు
ర్బటరక్షోజనభీషభక్తజనహృద్రాజీవసంతోషసో
త్కటగౌరీరమణీయవేషదురితాంధఃపూషమృత్యుంజయా:

మ॥ రవిచంద్రానలనేత్రదుర్బటమహారక్షఃపురీజైత్రసం
స్తవనీయోరుచరిత్రభక్తజనహృద్రాజీవసన్నిత్రదు
ర్భవషడ్వర్గలతాలవిత్రగిరిజారామావనీచైత్రభ
స్మవిలిప్తాంచితగాత్రఃఖూరివియదంభఃపాత్రమృత్యుంజయా:

మ॥ కరుణాలోకనజాలరాత్రిచరమేఘస్తోమవాతూలసిం
ధురచర్మాంచితచేలమూర్ధవిలసద్ద్యోవాహినీకూలన
ద్గిరిజాచిత్తవిలోలభక్తజనహృద్వీధీనటచ్ఛీలఃభా
స్వరదక్షిణయశోవిశాలశశిరాజత్ఫలమృత్యుంజయా:

మ॥ నిరతశ్వేతగిరీంద్రగేహప్రమదోన్నిద్రాశ్రితవ్యాహబం
ధురగోనాయకవాహదుష్టదనుసూనుస్ఫోటనోత్సాహదు
స్తరరక్షఃపురదాహపర్వతతనూజాబద్ధసమ్మోహసిం
ధురచర్మాంచితదేహభక్తజనబందున్నేహమృత్యుంజయా

మ॥ అరుణాంభోరుహపీక్షదైత్యకులరాక్షసీంద్రహర్యక్షదు
ర్ధరహాలాహలభక్షసంచకితభక్తప్రాణసంరక్షదు

ర్పరసంసారవిపక్ష! సర్వసుమనఃప్రస్థాపనాద్యక్ష! సిం
ధురదేహాంచితకక్ష! భూమిధరరాడుకృక్ష! మృత్యుంజయా!

మ॥ నతబృందాభయదాన! ఫాలతలవిన్యస్తోడురాట్సాన! సం
తతసామాగమగాన! యోగిజనహృద్యన్మోక్షసంధాన! ప్రో
ద్ధతహాలాహలపాన! రక్షితకనద్దాక్షయణీమాన! సం
గతకారుణ్యనదీన! శశ్వదపరోక్షజ్ఞాన! మృత్యుంజయా!

మ॥ పరిపుష్టాబ్జభవాండ! శిక్షితసురప్రత్యర్థి పేదండ! సం
సరణచ్చేదనశౌండ! కల్మషతమిస్రస్తోమమార్తాండ! దు
ర్పరరక్షోజనదండ! దారితమదోగ్రక్రూరపాషండ! బం
ధురవేదాశికరండ! శూలవిలసద్దోర్ధండ! మృత్యుంజయా

౮. యథార్థ రామాయణము

~~~~~

29. రాకాసి :

సీ॥ పదఘట్టనమునకు బెదరి జంతులు పాటఁ
బెను హుంకృతికి దెస లీటదేలు
ప్రేలాడు కొప్పున వెదురుదొంకలు చిక్కు
వడి నేల నూడ్చు చప్పుడు నొనర్చ
గాళ్ళకుఁదగులు వృక్షంబు లన్నియు గడ్డి
కాడలవలెఁ జాపకట్టుకొనగ
అడుగడ్డునకు మధ్య నాపాటి యీపాటి
యేళులుం గుట్టలు నిముడుచుండ

రోనికిం బైటి కూర్పు పులులనులాగ
 నరకపాల ముక్తాభరణంబు లెసఁగ
 నగ్నికుండము లట్లు రక్తాక్షి లలర
 వచ్చి తాటక పిడుగులువడగఁ బల్కె.

30. తత్త్వము :

గీ॥ లేని దున్నయట్లు లీలకై తలపోసి
 పురుషుఁ డందు బంధమోక్షములను
 బిల్లకాయ మాడ్కి నెల్ల జగం బిది
 వచ్చుఁ టోపు నతని యిచ్చకొలఁది.

గీ॥ ఎటుల భావింప నటు తోచు నిజగంబు
 ఆత్మ తప్ప మతే వస్తువైన లేదు
 కలుగుఁ దనయంత జ్ఞాన మజ్ఞానమట్లు
 శాశ్వతంబగు నాత్మకు సహజమిది.

గీ॥ కలదనిన లేదు, లేదన్నఁ గలదు జగము
 నభమునందునఁ గన్నడు నల్పు మాడ్కి
 నిర్గుణుఁడు నిత్యుఁ డాత్మ దనిశము ప్రకృతి
 నంటఁ డంటియు నీ ర్తమరాకు వలెను.

31. ప్రభాతము :

సీ॥ తప్పు బయల్పడ్డ చొప్పున, నోడిన
 వెరపునఁ జంద్రుఁడు వెల్లఁబాటె

సిరిదొంగినవాని పరివార మటు సన్న
 సన్నగఁ జక్కలు సాగఁదొడఁగెఁ
 గ్రొత్తగాఁ గవగూడుకొన్న దంపతులకు
 గుండియల్ యుల్లనఁ గోడి కూసె
 దవ్వెంత యేగియుఁ దలక్రిందుపిట్టలు
 దారితప్పక తమ తావుచేరెఁ
 గలువలు న్వాడెఁదమ్మిపూవులును వీడెఁ
 బులుఁగులున్ బొద్దునకు మేలుకొలుపు పాడెఁ
 బిమ్మ లే కెల్లరికి నబ్బె బైరుగాలి
 తెల్లముగఁ దూర్పు బళ్ళనఁ దెల్లవారె.

32. నవవధూవర చేష్టలు :

సీ॥ పరులకుఁ గనరాని వెరవున నొందొరు
 సొలపునఁ గ్రేఁగంటఁ జూచుకొంట
 వంగిలేచుచుఁ బరస్పరము లాఘవమున
 దోసిళ్ళఁ దలఁజ్రాలు పోసికొంట
 లంకెవడిన చెంగుల న్నప్తపది ద్రొక్కు
 తడబాటున మిథము తగులుకొంట
 మనసులఁ గల్పిన కనుల కన్యోన్యమున్
 జల్వకప్రపు బుక్కఁ జల్లుకొంట
 బలు వసంతపు బిందెలోఁ బరగు నుంగ
 రంబు వెదకుచుఁ గెంగేలు రాచుకొంట
 మొలకనవ్వులు నవ్వుచు ముద్దుగొంట
 నవవధూవర చేష్ట లందముల పంట

సీ॥ తలుపుతెలుచుపాట తడబడి యొందొరుం
 బేర్కొన సిగ్గున న్నెనగులాట

కెంగేలు గలిపిన సింగారపు పచారు

నడడున నివాళి నందు సౌరు

అటకోర్కి మడుపుల నందించుకొను నేర్పు

నిముసమ్ములోన వేసముల మార్పు

ఇక్కువలఁ బువుచెందెయు జాణతనంబు

నెగనక్కెముల మొల్కనగుల దంబు

గడుసుముద్దు వివీచనపడని సుద్దు

కన్నుమెలపు కడు న్నుతకొన్న వలపు

క్రొత్త యాలుమగలు గయికొన్న వగలు

పూని గడియించు తెలు నల్వయైనఁ గాని.

33. వనవాస రాజభోగము :

సీ॥ ధరణి తివాసి, విరాజము విను, ప్రేల

బడు దీపగోళము లుడులు, వెలు

చూపెడు దివిటీలు సూర్యచంద్రులు, కొండ

గాలి జంత్రము, తలగడలు రాలు,

సౌధరాజము పర్ణశాల, కార్యైకములు

ద్వారసాలురు, మంటియరుగు గద్దె,

కరములు బంటులు, కాళ్ళు గుఱ్ఱములు, దుం

పలు భోజనము, చెట్టుపట్ట దుస్తు,

జడలు సొమ్ములు, ధర్మరక్షణము దనము,

దుర్గము గుహ, యథాలాభతుష్టి మౌళి,

శమము మిత్రము, శుద్ధసత్యము సచివుడు

యడప రాజ్యము, మఱి మన మధిపతులము.

34. కష్టసుఖములు :

గీ॥ కష్టసుఖములు మబ్బుల కరణి వచ్చు
నరిగెడుఁ దమంత నవియుఁ జింత్యములు కాపు
ఏది యెట్లుండినప్పటి కీ బ్రతుకున
ధర్మపద్ధతి సుంతయు న్దప్పరాదు.

35. భగవంతుని కొలత :

సీ॥ వలయరేఖకుఁ జోలి వశమె తెల్పంగ నీ
కాదిమధ్యాంతము లప్రమేయః
యెల్లజగంబుల కీవె యాధారము
లెక్కల కన్నింటి కొక్కటివలె
ధర్మమునై పె యెంతయు జోగుచుందువు
బలుపువంక న్ద్రాసుములు విధమునఁ
బెలుగవు తలుగవు విభవంపబడవు శూ
న్యాంకమువలె నకలంకచరితః
పిన్నకుంబిన్న పెద్దకుంబెద్ద నీవు
కొలతకందవు నిన్నెన్న నలవికాదు
చెలఁగు సరిదేసియై నీవు తలచినంత
భక్తమందార భవదూర పరమపురుషః

36. రామభక్తి :

గీ॥ రామచంద్రుని కన్న శరణ్యుఁ డెవఁడు
రామనామము కంటెఁ దారక మిఁకెద్ది
రామభక్తిని మించు సామ్రాజ్యమేది
దయను పెరివిందోహో రామదాసులార!

37. హనుమద్విక్రమము :

సీ॥ ఉబికితివేని సప్తోర్ధ్వ లోకంబులు
 గిరగిర సుడివడి తిరుగకున్నె
 త్రొక్కితివేని యదో భువనము లెల్ల
 దట్టముగా నట్టగట్టకున్నె
 యూదితివేని మహాదధు లన్నియుం
 జిలుతుంపురె మింటఁ జెదరకున్నె
 గ్రుద్దితివేని మేరుధరాధరం బైన
 మఱి తుమురె మచ్చమాయకున్నె
 సత్యసంకల్పుఁడవు మనోజవుఁడ వీవు
 కామరూపి వప్రతిహతగతివి నీవు
 నీ మహత్వ మొకింతయు న్నివెఱుఁగవు
 గాని హనుమంత! నీవు సాక్షాచ్ఛివుఁడవు.

38. కుంభకర్ణుడు :

సీ॥ సంజకెంజాయచే నంజనాచల మటు
 కావిదుస్తుల నీలకాయ మమర
 నిరుగడ మేరుశిఖర మినవంద్రుల
 వలెఁ దలకుండలంబులు వెలుంగఁ
 గ్రొమ్మెఱుంగుల తోడి క్రొక్కారు మబ్బట్లు
 తారహరముల నెద విరిసిల్లఁ
 గొండలఁ న్మల్లెపూచెందుల గతి నెత్తఁ
 జాలిన శూలము కేలఁ దనర
 ప్రళయభై రవువలెఁ దాండవము సలుపుచు
 నట్టహాస మశనిశబ్ద మహహసింహఁ
 గోటగోడ నొక్కడుగున దాటి కుంభ
 కర్ణుఁ దేతెంచెఁ గవులు నల్లదలఁజాట.

౯. రుక్మిణీ కళ్యాణము

39. అరుణకిరణము :

గీ॥ తొంటికొండకు జేగురు తోడుకుండ
చేతులం జాచివచ్చిన లేతయెండ
జగములకు నెల్ల వాచి పెద్దగను దోచి
చిన్నయౌటకు వేడి మించెను మరీచి.

౧౦. సావిత్రి చరిత్రము

40. శోకహతలోకము :

సీ॥ నిరుపేదలకుఁ గుక్కమురికి సంతానమ్ము
కోటికు నాలికి గొడ్డటికము
చేతనై న కరూపిఁ జేరనీయదు చెల్వ
యందకానికి లోని యంగు సున్న
మృష్టాన్న మారోగ్యహీనుల కుండును
దినగలవారికిఁ దిండిలేదు
దాతను ముంగాళ్లఁ దన్ని యేగెడు కల్మ
కడు లోలివానిని గొగిలించు
ఉన్నవా రున్నదని యేడ్వ నుర్విలోన
లేదనుచుఁ గుందెదరు సిరిలేనివారు
చూడ నీ లోకమంతయు శోకహతము
సత్యముం దయ గల్గిన జనము తప్ప.

ఉ॥ ఎన్నగఁ గోరనపు లభించును సంపద తాఁబొమ్మకున్
 సన్నతపూజమాడ్కిఁ బెలుచం దనుగోరిన రాదు లచ్చి బల్
 చన్నులు మాసకమ్మకటు, చావక తీరని గూనివంపు లా
 గున్నది స్వేచ్ఛలేని బ్రతు కో జనులారఁ యిఁరేటి సౌఖ్యముల్.

సీ॥ శ్వానసంగతి యటు వంసార మిది సౌఖ్య
 మామీద బహుళ దుఃఖాకరంబు
 పానకాలాయని బలుదప్పివలెను బో
 గేచ్చ యెన్నటికి శాంతించఁబోదు
 అకాశమందు నల్పటు తనపై బంధ
 వప్రీతి గలుగు భ్రమకృతంబు
 ఎనుముతోకంబట్టి యీతకు దిగినటు
 షోణీపతుల నమ్మి గొల్చుచుంట
 అనుచు రూఢిగఁ దెలిసి సత్యంబు దయయుఁ
 గడిమి దప్పక దర్మార్థకామములను
 పరహితంబుగ సల్పెడి భాగవతులు
 సంతతానంద పదవికి సాగుచుండ్రు.

41. క్రతునిరాసము :

సీ॥ స్వర్గములోన రంభాతోగ మిట బహు
 మానముఁ గొన యజమానుఁ దొకఁడు
 దక్షిణకై బకధ్యానంబు నల్పుచుఁ
 బండితమ్మన్యుఁడౌ బ్రహ్మ యొకఁడు
 సకలక్రియలఁ బృథగ్గనముల నియమించి
 దంభుఁడై తిరుగు నధ్వర్యుఁ దొకఁడు

కడుపు కక్కురికై కమురుకంపున కోర్చి
యుక్కిరిబిక్కిరౌ హోత యొకఁడు

శ్రుతుల సారంబుఁ దెలియక క్రతువులందు
బతువులం జంపి సౌఖ్య మల్పంబుఁ గొందు
రుచిత మెఱుంగక యిదియె విద్యుక్త మంచు
గ్రూరకర్ములకుం దయ దూరముకద.

సీ॥ మొగి 'నహింస్యా త్వర్వభూతాని' యని శ్రుతి
నాదరింపక 'పశుమాలభేత'

యనునట్టి యధమ మంత్రానుసారంబుగ
నల నీచకులము లెల్లమ్మకొఱకు

బలులిచ్చు తెఱఁగునఁ బండితమానులె
విప్రులమంచును పిట్టపిఁగి

జన్మంబునం బేద జంతువులం జఁపు

కటిక యాజులకును గలదె ముక్తి

ఉపనిషత్తులు శ్రుతికాంత కూర్వభాగ

మం దహింసను స్థాపించు నదియె మోము

కనుఁ దధఃకాయ మాపెకుఁ గర్మకాండ

మూని పశుహింసఁ దెల్పు నపాన మచట.

గీ॥ చెఱకుఁ దీపి యనఁగఁ జేరి యద్దానిని

వేళ్ళమోయ నమలు వెడగు పగిది

వేదవాక్కు లెల్ల విధులని పశుహింస

నలుపు కూళ భోగములను గోరి.

42. ఉత్తములు :

సీ॥ ఉత్తము లగువార ఋర్విలోఁ దలిదండ్రు

మాటలకుం బవదాటలేరు

పెద్దలఁ బొడగాంచి వినయంబుఁ గన్పర్తు
 రారులకు నిత మాచరింతు
 కలనైన నవ్వలకైనఁ గల్లులు వల్క
 రారులగొప్పం జూచి యుల్కరెపుడు
 ప్రాణిహింసను జేయ రే నెపంబుననైనఁ
 దమ కులాచారము ల్పప్పఁబోరు
 వ్యభిచరించరు, కొనరు దుర్వ్యసనములను
 జ్ఞాను లవుదురు, సోమరుల్గారు, గర్వ
 మందరు, బ్రతికెదరు స్వకష్టార్థముగ,
 నీశ్వరునిఁ గోర్కమాని భజించుచుండు.

43. విశ్వరూపిణి :

సీ॥ చేమంతిపూవుగ శీతాంకుఁ గీలించి
 యొప్పుగ గగనంబుఁ గొప్పుబెట్టి
 తారలన్ముత్యాల చేరుచుక్కనమర్చి
 నుదిటిపై సూర్యుఁ డన్పొట్టుదిద్ది
 చంద్రోయిగా మేరుమందరములఁ జేర్చి
 జలధితరంగము ల్వకులఁజేసి
 రోమావళి న్వనస్తోమంబుఁ గావించి
 పునజపునము భూమిగా నొనర్చి
 తన యధఃకాయ మఖిలపాతాళ మగుచు
 నశ్వపతి జ్ఞానదృష్టియం దవతరించె
 విశ్వరూపంబు తోడుత వేదమాత
 పాలితాశ్రయవర్గ సువర్ణదుర్గ.

సీ॥ కంటికి రెప్పట్టు కడు జాగరూకతం
 బిల్లలఁ గని పెంచు తల్లి నీవు

అన్నదమ్ములఁ గని పెన్నిదులని కూర్చి
 లెక్కించు నక్కచెల్లెండ్రు నీవు
 నాయమ్మ నాయయ్య నాకన్నవారని
 గొబ్బిన ప్రేమించు కూతునీవు
 ప్రాణంబు లన్నియు భర్త కర్పించి యి
 ల్మర్యాద కాపాడు భార్య వీవు
 కార్యహేతువు వీవు, జగమ్ము నీవు
 నీవె యంతయు, నెద్దియుం గావు నీవు
 నీదు తత్వంబుఁ దెలిసి వర్ణింపఁదరమే
 యాశ్రితజనార్థిభర్త : మాయమ్మదుర్గ :

44. పుంసాం మోహనరూపః :

సీ॥ మొకరితుమ్మెదల నార్పొసిన యట్టులు
 ముంగురు ల్పొసటిపై ముద్దులూర
 తెలిదమ్మిరేకులఁ దెగడు వాల్గందోయి
 నెమ్మియు నోరుపు నెనరుఁ దెలుప
 పలుచాలు మల్లెమొగ్గలు, చివుర్వాతెర,
 కార్జొంపము బవిరిగడ్డ మమర
 కంచపుమొదలటు గొప్పమెడయుఁ బెద్ద
 తలుపువలె న్నొమ్ము తనరుచుండ
 భరిఁముంగాళ్ళ దాటు చేతులును, మరియు
 నడుము నిడికిట నిముడు, కుందనపుఁ జాయ,
 యొడలు తిన్నని యేరాసియొడ్డు పొడవు
 ఆడుదేమితనిని మగవాఁడె వలచు.

సీ॥ కందున్న పున్నమ చందురుఁ గాదంటి
 మో పీని మోమున కుపమ యేది

యబ్బము ల్వాడు నటన్న నిక్కందోయి
 కగు నెచ్చట నిదర్శనాతిశయము
 ఏనుతొండమ్ము లిస్సీ వంక లన వీని
 హస్తమ్ములకును దృష్టాంతమునై
 మరి యనంగుండగు మరుని కితనితోడ
 నక్రియరో సుంతైన సమ మదెట్లు

సహజ సదుణ సౌందర్యకాలితె న
 సతతదోషాధిక కురూప యుతునకె న
 చానయెందు కలంకార శాస్త్రగరిమ
 యింక నీ యందకాని వర్ణించుటెట్లు.

45. ఆ మ ని :

సీ॥ చెవులకుఁ జల్లగఁ జెలఁగి కోయిల కూసె
 సందడి పెండ్లిబాజాలు మ్రోసె
 కన్నెవేషయుఁ దొగరున్న సమర్థాడె
 జలివేంద్ర దాపున సంతగూడె
 కమ్మ మామిడితోట కాపుల పని హెచ్చె
 బిల్లగాలులు మురిపించి వచ్చె
 గొడుగులు, జో శ్శేందచిడిముడిఁ జల్లార్చె
 దాటిముంజలు కడు దప్పిచీరె

కారదవి వెల్లెఁ బడవషికారు గలె
 నందె లింపాయెఁ గొగిట ల్పడలిపోయె
 ప్రొద్దు లేపారె, మాపులు పొట్టివారె
 ఆమని మొదలుపెట్టె, బల్ హాయిపుట్టె.

46. భూ త భూ తే శ తత్త్వము :

సీ॥ పెనిమిటికడ ముద్దుగునిసెడి గువ్వ న
దేల సాకువదేగ యెగరదన్నె
పచ్చగఁ జివురించి బలసిన దొంకల
తెగఁబ్రాకి మేకపో తేలమేపె
వీటియొద్దనఁ ద్రుళ్ళి పాటఁబాడెడు కప్ప
జెట్టినిఁ బామేల పట్టిమిరిగె
కొండను ధీకొను కొమ్ముల విదళించు
నేనును సింగ మదేల చంపె

ఇజ్జగంబున నన్యోన్య హింసవలనఁ
బ్రబలు భూతంబు లిది స్వభావంబుగానఁ
గాని ప్రకృతివిలక్షణ కార్యమైన
యాశుతత్వము దయ నా కిదెట్లు వచ్చె.

ఉ॥ జంగమజీవు లెల్ల మఱి స్థావరభక్షణ జేసి వేడ్క లు
పొంగఁ బరస్పరంబు హితముం బచరింపుచుఁజావులేక ని
ష్ఠఁగొని దై వభక్తులయి జ్ఞానవిభోగముల న్నమానులై
రంగుగ నున్నయపు భగిరా సుభియించెద నెమ్మనంబునన్.

47. విజయలక్ష్మీ వివాహము :

సీ॥ భూమి పీతము, నభంబు న్మేటిపందిరి,
బహుశత్రుతతి సాక్షివహ్నిగాఁగ,
ముకుట తనుత్రాణముల నుండి దుల్లెడు
రవము తెము ల్దలఁబ్రాలుగాఁగ,
జంబుక న్న సీవాచకులకు శత్రుల
తలలెంతయు ఫలప్రదానములుగాఁ,

గూరెడి భట హయ కుంభి భూరిధ్వను
 లోలి బాజాబజంత్రీలుగాగ,

బలు వసంతము నెత్తురువరదగాగ,
 నాకబలి మ్రుగ్గులట్టు లాంత్రములు మెఱయ,
 మఱియుఁ బగయొజ్జ తంకృతిమంత్రములనఁ
 బెండ్లియాడుదు నన్నోహో విజయలక్ష్మి !

48. వీరాలాపము :

సగ్ధర॥ కతినజ్యామోష మాళామనకరటిమటా కర్ణము ల్రవ్విక్కవింశన్
 పితరప్రోద్భూత దావాగ్నినిబిడ పరరాజ్ఞీరసాగాళిఁ గల్పన్
 జతరీభూతారీనూత్నోష్ణ రుధిరమదిరోన్మత్త భూతంబు లార్వన్
 విరరు ల్లోత్రింప నస్మద్విజయయశము ద్విత్తుల నె్వలవై తున్.

49. తొలిచూపులో వలపు :

సీ॥ నలరిత పాదాంబుజాతంబులందునఁ

గౌరవమతుమ్మెద గవగూడునట్లు
 తాసుర నిమ్మనాభీ సరోవరమున
 గండుబేడిన జోడు గలయు భంగి
 క్రుధిత పీనోన్నతోరః ప్రదేశంబున
 ఖంజరీటము జతగట్టు మాడ్కి
 కమనీయవక్త్ర రాకాసుదాకరు పజ్జ
 ఘనచకోరము జంట నెనయు కరణి.

ఏకముగ వలపుజిగురన నెదలనదికి
 నన్నిధిం జేరినకొలంది చనువు మిగిలి
 రెప్ప రెగసిన క్రమమున గొప్పమీరి
 దంపతుల చూపు లొందొంటఁ దారసిల్లె.

౧౧. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము

50. విద్యా గర్వము :

1096

గీ॥ తా నెఱుంగుదు ననెడు విద్యలకు మేర
యల దిగంతపురేణ హద్దలు తోఁచుఁ
గాన సంపూర్ణ పాండిత్య మూనితి సని
యులికి నభ నాడుటలు పిచ్చికళలు గావె.

51. ధనలోభ దంభము :

మ॥ ధనబోగంబుల యాశచేఁ బొడము నీ తత్వప్రబోధంబు లీ
వినయంబు, లృఢిపంచెలుం, గరముల న్వేరిలాడు మాల ల్నానం
టను నామంబులు, చేతఁ జొత్తములు, కంఠంబందు రుద్రాక్షలున్
ధనవాంఛ నివిడనాడు వారలకు నీ దంభంబు వింకేటికిన్.

52. భరతఖండము :

సీ॥ సర్వ క్రుతిస్మృతి శాస్త్రంబులకు మూల
కందమై విభ్యాతిఁ జెందె నెద్ది
సంతత జపతప స్వాధ్యాయ సత్యవ్ర
తావనీసురులచే నలరె నెద్ది
స్వచ్ఛంద రాజ్యసంపద గర్గి పావన
చరితులౌ నృపతుల వరలె నెద్ది
గణేయించుటకు నశక్యఁబై న కాలంబు
నుండి నాగరికత నిందె నెద్ది

మొదట దేవుని యున్ని నీ భూజనముల
కందటికి నెద్ది తెల్పెనో యట్టి భరత
బండమునఁ జెట్టుచచ్చెడు కాలమునకు
మురుగు పిందెలవలె నిష్ఠ పుట్టె జనము.

53. మాంసాశన నిరాసము :

గీ॥ ఆయురారోగ్యకరములై యతిశయిల్లి
పాలు చక్కెర ధాన్యముల్ ఫలము లుండ
జంతువులఁబట్టి తిననేల జాలిమాలి
జ్ఞానవంతుల మనుకొను మానవులకు.

54. సత్యదౌర్గత్యము :

సీ॥ ధనముల నాశించి తగని బేరము చెప్పు
వ రకు నోటికి వడకివడకి
దీనుల కొంపలు దీసెడు స్త్రీధరు
కూటసాక్ష్యంబులఁ గుండికుండి
మిగుల లంచము మేసి నిగిదెడు నుద్యోగి
కలమునఁ గన్నీరు గార్చికార్చి
సోమరిపోతులై సోదెలు పల్కెడి
మతగురువుల చెంత మాదిమాది

యెట్టులుంటివి చెప్పుమా యెల్ల వేద
సరసులం బొల్పు రాయంచఁసాదుమైత్ర
గడపు చుక్కానిఁసత్కులాంగనల సౌమ్మః
సువ్రతమ్ముల ముఖ్యమ్ముఁసూన్యతమ్ముః

55. శృశానము :

సీ॥ వెదురు నిచ్చెనలపైఁ బీనుంగు లొకచోట
 నొకచోట గుండాల నుబుకు మంట
 కటికయొజ్జల మంత్రకర్మంబు లొకచోట
 నొకచోట నతైన రుడుకు తంపి
 చచ్చినవాండ్రకు శకునము లీర్చు కా
 కు లొకచో నేడ్చు బందు లొకచోటఁ
 బాలిన శవములఁ బైలాగు నక్క లొ
 క్కెడ నొక్కచోఁ బ్రేవు లీడ్చు గ్రద్ద
 లుండు మోరశృశానము దండఁజేరి
 తనదు దుస్థితిఁ దలపోసి తలయు నూచి
 వెల్లబబ పైకిఁ జూచి నిస్సహత నవ్వి
 యీశ్వరు నపు దతండు ప్రార్థించె నిట్లు.

56. పౌషతోషము :

సీ॥ ముంగిట వాకిళ్ళ ముగ్గులు జెన్నొందుఁ
 గల్మిక్సార్పుల నెలగంట ముందు
 అత్తవారింటిలో నలు దున్న పసందు
 వెలుచూపుల బోగి వేగు సందు
 పెతల కెల్లరికిఁ బేర్వేరునఁ బిలుపందు
 రచ్చపందు వగు సంక్రాంతిపొందు
 పాటలాటలు దక్కఁ బనులన్నిటికి బందు
 కనుమజాతర పేదకాపు విందు
 ప్రొద్దురాకకు నిట్టూర్పు పొగలఁజిమ్ము
 క్రొత్తచాపును వడ్లును గుత్తకమ్ము
 కుంపటుల్ గొగిళుల్ గోరుకొన్న సొమ్ము
 పౌషమాసమ్ము సర్వ సంపోషణమ్ము.

II కావ్యసారణి

౧౨. బాటసారి

57. నిదాఘవేళ :

సీ॥ నెమరువేయుచు లేళ్ళు నీడల నాగె లోఁ
 బొదలలో నెమరులు కుదురుకొనియె,
 లోతు మడుంగుల నీతాడె నేనులు,
 పందులు బురదలఁ బాదుకొనియె,
 గొమ్మలపైఁ జేరుకొనియెఁ గోతులు, పులు
 లన్నియుఁ దొట్టల నణఁగజొచ్చె,
 లోవలఁ బడి పులు లావులింతలు దీసె,
 నొండులలోఁ బాము లూర్పులుచ్చె
 నడవి సందడి లగ్గె, నల్లదలయందుఁ
 జెలఁగి పొగ చిమ్ముకొంచు కార్చిచ్చు హెచ్చె,
 రెండు జాముల వేసవి మండిపడుచుఁ
 గొండ బీటలువాటంగ నెండకాసె.

58. గారడి సూర్యుడు :

గీ॥ బెరఁగారడి సూర్యుండఁయబ్బిరంబు
 కద బ్రతుకువలె నీ కరకౌశలంబు
 అల్ప భౌమంబుల న్నూపి యదిక దివ్య
 ములను గన్పట్టనీయక మోసపుచ్చు ॥

59. వేసవి వేకువ :

సీ॥ ఒంటిపాటునఁ బొక్కి యురువయి కెంపెక్కి
 విన్ను తూర్పునఁ దూతె వేగుఁజుక్క
 తెక్కలు జాడించి ముక్కును గోడించి
 కొక్కారోకో యని కూసెఁ గోడి
 నీటితావులఁ దాటి తోటల గడితేటి
 యొకలు చల్లనఁ జేయుచుండె గారి
 యెదు జాముల పద్మగాఁ దోచు నికఁ బ్రొద్దు
 పొదమెదు నని చాటఁదొడఁగె గంట
 పట్టు రెడఁబాసి పిట్టలు బయటఁ బాటె
 దలలు టిక్కించి మొక్కలు చెలువుమీటె
 బలిమి తోడుత నిద్దురబరువు జాతె
 డెబ్బన న్వేసవి న్నేయి తెల్లవాతె ॥

60. తొలకరి :

సీ॥ తొలి తెల్ల కొండలవలె నున్న మొగుతులు
 గొప్పలై నీలిరంగులఁ దనరె
 దూదిపింజెల లాగు దొడ్డమబ్బుల నేకి
 కరువలి పలుపులుగా నొనరె
 వెండిచబుకుఁ ద్రిప్పి వేసినయట్టులు
 మెలుముతోడుతఁ బెద్ద యురుము పుట్టె
 నేలఁ గమ్మని తావి నెగడించు చందంద
 వలుదలై లెక్క చిన్నులు మొదలిడె
 మింటికి న్మంటికిఁ దలుచుమీట వాన
 యడుగు లను తిఁగెల విగించి యాటవ వడి

వీణ వాయించు నెఱజాణ గణ మాడ్కి
నందముల గుప్పి గారి పాదఁదొడంగె॥

౧౩. మేలాబంతి

61. విద్య :

సీ॥ రిఫ్టెకరుం బోలి రెట్టిజేయును నై జ
మగు తెల్విదీపంబు నంటి విద్య
కష్టకారంబునఁ గడుబీదఱికమున
నుల్లము నోదార్చుచుండు విద్య
దుర్వార దుర్మోహ గర్వాబ్ధిలో మును
నప్పుడు పైఁదేల్చు తెప్ప విద్య
నర్వోపకారంబు నలుపఁగఁజాలెడు
నెల్ల యంత్రముల పుట్టిల్లు విద్య
యట్టి విద్యలఁ బ్రతిఫల మరుగఁబోక
బోద చేయుచునుండు నీ మూగ గురుల
పొత్తముల నిట్లు పబ్బికసొత్తు గాగ
నిచ్చు నాతని శ్రేష్ఠిగా మెచ్చరాదె ॥

62. గురుశోకము :

సీ॥ ఏ దినంబున శోక మెఱుంగని బుధులెల్ల
కన్నీటి వరదలు గార్చినారు
చీమజారుల వలె శిష్యు లే దినమున
నెందలో బడి పరువె తినారు

గ్రహణదినము పోల్కిఁ గనుపట్టె నెద్దిన
మథిరజనస్నాన మతిశయిలై
నెద్దినంబున బ్రతుకెల్ల నీ పురిలోన
దుర్దినమై యేమి తోచకుండె
నెద్దినంబున మనబడి యేపు దరిగె
నెద్దినంబున గురువుల ముద్దువెల్లె
నెద్దినంబున శ్రోత్రియం బేషదొరఁగె
తెద్దినంబా యిదిఁ బుధ వివద్దినంబు.

మ॥ స్మితపూర్వాన్యసరోజ, మున్నత భూజా శిష్టంబు, వాజాను లం
బిత బాహుద్వయ, మబ్జనిర్మల శిరో వేష్టంబు, సత్యామృతం
చిత వాహూర, మబండవక్త, మరుణస్పృతంబు, శిష్యాః బ్రో
పుతమంచు న్గురు చంద్రశేఖర మహామూర్తిం బ్రశంసించెదన్.

సీ॥ ధర్మమూర్తి, నీకు తర్పణతోయము
భక్తి నేపారు మా బాష్పధార
పరమపావన, నీకు పార్వణపున్ముద్ర
లకలంకము లగు మా త్రికరణములు
పండితోత్తమ, నీకు ప్రచ్ఛాదనం బచ్చ
నిజమున కలరు మా నిర్మలాత్మ
అగ్రజాగ్రణి, నీకు నాబ్ధికకర్మము
పరువైన మా సత్సవర్తనంబు

తే॥గ॥ దెబ్బదై దేండ్లు బ్రతికినా వచ్చి యుభయ
తారకంబుగ నీ వలె గౌరవంబు
కాచుకొన శక్య మెవని కిక్కలియుగమున
సత్కిరాంబి రామానుజాచార్యవర్య॥

63. దేశదుర్దశ :

సీ॥ ప్రతివస్తువు న్నాల్గు వంతులు ధరహెచ్చె
 నెంతటి దుర్దశ యిప్పు వచ్చె
 సంగ్రామమునకునై సకలధనము చెల్లె
 భటనికరము పరంపదము వెల్లె
 వర్ణములకుఁ బరస్పరకలహము మించెఁ
 బ్రాచీనమర్యాద లంతరించె
 కఱవు, వింతతెవులు మఱిమఱి కొనసాఁగెఁ
 బ్రజలకెల్ల న్నవ్విర్దపరత రేగె
 ధంబ మేపారె, దుష్టబోగంబుమీఱె
 దర్మము నశించె, స్త్రీన్యతంత్రత లభించె
 అ సకత యడ్గువట్టె సత్యమ్ము గిట్టె
 కర్మభూమికి శనిగూడె జ్ఞానమూడె.

64. త్రిలింగము :

శ్లో॥ త్రిలింగదేశభాషైవ పరుషాక్షరవర్జితా
 నిస్పష్టా సర్వసులభా న్యతంత్రా సర్వలోకికా॥

శ్లో॥ త్రిలింగభూరేవ భూమిః । త్రిలింగనర ఏవ నా
 త్రిలింగభాషైవ భాషా నాత్ర కార్యా విచారణా॥

65. పురవర్ణన :

సీ॥ బ్రాజతే కుక్కుడేశ్వర మారవాలయా
 భ్యాం నభశ్చుంది సౌ-ధాంతరేణ

హాస్విల మీషజ-హాతాబ్బిమూనది
 హీషన్న సౌఫీరి-హీరసాల
 రావు సూర్యారావి-రాజా బహదుర్
 చారిట బిల్లాల్ పే-జంటరెప్రి
 చదువుల పుట్టిలు-చల్లగాలి నెవ్ద
 జల్లుఁ బొగడ్త లి-వేల్లఁ వెల్లు
 మేటిపంటల పెంకి క-ల్మిమెడ లంకి
 బెస్తుటానినొడావరీ-యీసిసీజె
 మర్జీర్యజవలవార్-మీరనాన
 పీతికాపుర మ సీ త్రి-విషప మివ

సీ॥ వేసవి యెందైనఁ బ్రియమగుచుండు ని
 ల్లాలి చూపుల పొలయల్క మాడ్కి
 హితమయ్యెడు నకాల హిమపాత మయ్యు వి
 వాహ మందలి యుపవాస మట్లు
 పరుషప్రకృతి యయ్యు బహుఫలదం బగు
 ననవరతంబు పి-త్రాజ్ఞ కరణి
 అభ్యున్నతంబయ్యు నతిసులభం బగు
 సాదులక భగవత్ప్రసాదము వలె
 చెమటపట్టని తావు, సౌఖ్యముల ప్రోవు
 అలసటల గొట్టు, దొరలకు నాటపట్టు
 క్రూరజంతుల వేర్వీత్తు, కోణి నత్తు
 కనుక నీ నీలగిరియే స్వర్గంబు తునుక॥

దండకం॥ జయజయ జగతి శీతానిరోద్భూత రంగ తరంగావళి
 రమ్య కాసారకేళి చరన్మత్త శుంధాల శుందోత్తిరాంభః
 కజా స్వాదనోత్పుల్ల సూనాంచిత్రారామవల్లీనికుంజాః
 యలాయాసుర క్రూరసమృద్ధనాంఘ్రిద్వయ స్పార

దుర్గాలయాలంకృత శేష భూమీధర బ్రాజితగ్నేయభాగాః
 ముహూర్బాలసూర్యాంకు దీప్తాయుధస్తోమవేషా
 లసత్సైనికాజ్ఞానుకూల ప్రచండప్లుత ప్రాపితస్వేద
 పూర్ణాభిషిక్తాంగ విభ్రాజమానాశ్వరింభా
 సముద్ధూత దూళి పరివ్యాప్త డిబ్బండలాః
 లోహయంత్రోజ్జిత స్వాదునీర ప్రపూర్ణ స్ఫురత్కంభ
 భారోచ్ఛలస్మధ్యఃక్షోజవేణీనితంబాంచితాంభోరుహాక్షీ
 కటాక్షేమ మూర్చద్యువప్రాప్త వాతాయన
 ప్రోన్నతస్పీత సౌదాగ్రసంభాసురాః
 పాతకాలాగతానేక బాలామణీవార సల్లాప
 మంజు ప్రతిధ్వానవత్కూజదుత్కంఠశాలీ కుకీయుక్త
 నానావిధాలోల భూమీజసంక్తీ కనన్మార్గ
 పార్శ్వోరుపీథీ మనోజ్ఞాఃరమాఽష్టదాంశత్య శోభాయమాన
 క్షమాపాల చూడామణీ శ్రీ మహాచామరాజేంద్ర
 వాణీవిలాసాధివాసప్రియాః
 సర్వ కర్ణాటదేశోత్తమాంగీకృత
 రాజధానీ మహాకూర నామ్ని జయ జయ॥

66. కళా కౌశలము :

సీ॥ ఆడజాలనివాడు పాడు, బాడనేని
 వాడు చదువు, బడు వోడువాడు
 మాటలు చెప్పెను, మాటలు నేరని
 వాడు మాటంబట్టి పనియొనర్చు,
 కొలువుగద్దయ నెక్క-నరివిగాకున్నవాడు
 డందముల న్మెచ్చు, నదియు జేత
 కానివాడు తనకు గల కొలంది న్నయ
 కాండ్రకు న్దగిన కాన్కల నొసంగు

అటపాటల చవిలేని మోటకొయ్య
కయ్యమునకు మున్నుందుగాఁ గాఁబడువ్వు
ఉబ్బిర న్మెక్కి యందట నుసురుపెట్టు
నెల్లరికి లేనిపోని తప్పెన్నుచుండు॥

గీ॥ అటపాటలు మప్పుట కలవి కాదు
ముక్కుసెవులట్లు మేనితోఁ బుట్టవలయు
మొద్దురొదవలకము తోలుబొమ్మలాట
వెక్కిరింపులల్ల రిమూఁక-వింతజోక॥

మూ॥పు॥ చచ్చినవారల మెచ్చు
న్మచ్చిక బ్రతికున్నవారి మఱుఁగునఁ బుచ్చున్
నచ్చి యవిటి యొరు పన్నిక
నచ్చొత్తింపించి తనదె యని చాటుకొనున్॥

ఆ॥వే॥ అందమైన అవలి మందికుతుకల లే
దటలఁగాన నెమలి,యాలపోతు,
చింజి,జాతు,మావిచిగురుమేసరి,తేజి,
యేను గొంతుక లేదె యెన్నవలసె॥

ఆ.వె. ఎట్టచీరఁ జూచి వెట్టి యెనలు బెట్టి
పరుగు లిడుచు నార్పు బట్టెవోరె
ప్రతిభజూచి యొర్పు ప్రాజ్ఞత లేమి పై
కుబ్బి శక్తిహీను లుల్కుచుండ్రు.

తీ॥గీ॥ ఎల్ల రెవరంతవారు వా-రెందున్నె న
నొక్కొకని కొక్క నేరుపు-చక్కియుండు
నిందుచూపునఁ గొఱవడు-నీలుఁబోతు
తన్నుఁదా మెచ్చుకొనుచుండు-నెన్నవలెను.

తీ॥గీ॥ ఎందుకో పెద్దలు పదిక ప్లేర్పటచిరి
 యాటపాటలు కొల్విన కనువగునటు
 తెల్లముగనున్న నలిగిన తెన్ను మాని
 త్రొక్కుఁ బెదత్రోవ నావంటి నిక్కుఁబోతు॥

సీ॥ అంకుల కొల్విన కంకింపకున్నచో
 నాటకాదది పీఁకులాటగాని
 జన్నపుఁదిండుల నెన్నఁబోవని యెడఁ
 బాటకాదది బంగిపాటగాని
 వేల్పులగొప్ప తోపింపనేరని చోట
 మీటకాదది మోటమీటగాని
 జేజేల నెపుడు కై సేయని పట్టున
 మాటకాదది కానిమాటగాని

మోలఁ దెలుఁగట్ల రావింజఁ జాలనెప్పు
 చదువుకాదది నెఱిగ్రుద్ది చదువుగాని
 జియ్యల న్మది నెలకొల్పఁ జెల్లనపుడు
 వ్రాతకాదది చెదపుర్వ వ్రాతగాని॥

గీ॥ వేల్పులం గొల్చుకొనుటకు వీలుకాని
 యాట పాట చదువు రెల్ల బూటకములె
 కూటికై దేవులాడు టాటోటు టంకు
 బొంకు టకటంకు బది మునిముచ్చుననులె॥

కం॥ ఈ యుసురు లేని వ్రాతలు
 వాయింపులు అవళికాండ్ర పన్నిక లే వే
 ర్పీయక సుంతయు రాఁబో
 వేయెడఁ దగు నాటపాట లెవ్వరికై నన్॥

అ॥వే॥ తోటివారి కొలుకు పాటుపడెడి వాఁడె
 నిక్కమైన చదువు నేర్చినాఁడు

ఒరులఁ జెఱచియైన నొక్కఁదే కుడిచెడి
తిప్పకాయబ్రతుకు తిండిచేటు॥

67. కవి :

శ్లో॥ కవి స్సాహిత్యాయామూర్తిః కావ్య మేతచ్ఛరాచరమ్
న కశ్చి ద్వస్తుతో భేదః కార్యకారణయో స్తయోః

శ్లో॥ యః కోపి ప్రతిభాశాలీ కవిర్లోకే విశిష్యతే
మహీయతే నభస్యేక ఏవాయం లోకబంధవః

శ్లో॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం కావ్య మేతైక సాధనమ్
ప్రత్యక్షా దేవతామూర్తిః కవిరేవ న సంశయః

శ్లో॥ సంగీతం పుష్పముద్దిష్టం సాహిత్యం తద్రజః స్మృతమ్
ఆస్తికత్వం ఫలం ప్రోక్తం కైవల్యమరణ తఃరితమ్

తరువోజ॥ తొల్లంటివారు చదువుకొను తెల్లఁదొడివారలకుఁ బెంద్రోవ చూపుటకు
మల్లిపుట్టెడు తెవు ల్మాన్పించు మంచి మందిచ్చి నిచ్చలుం బ్రతికించుకొఱకు
అల్లరిచేయు చిష్టజాతులెల్ల నల్లిబిల్లిగ మాట లల్లువారగుచుఁ
జిల్లరమూఁకలం జెల్లరేపొగడి చిక్కించుకొని డబ్బు చెలరేగుచుండ్రు

గీ॥ సాగి కమ్మెచ్చునవ్వచ్చు తిగ కరణి
సాలెపురుగు కడుపులోని నూలువలెను
దబ్బున న్నొర్లిపడు కొండ ధార మాడ్కి
సహజకవిత బయల్వేడి-నన్నుతిగను

ద్వీ॥ కొతికి యాడుపుకాళ్ల గుట్టపుతట్టు
గతి బల్మి లాగిన కవన ముండెడును

గీ॥ కావ్యదోషంబు లరసి జగదుపకృతిగ
నుల్లసము నీతి ప్రజ కుప్పతిల్లునట్లు
వింతవలెఁ బ్రాతసంగతి న్వెల్లడించు
వేదబము మాని సహజకవిత్వశాలి.

౧౦॥ కనుపర్చు నైలముగాఁ
దన కావ్యాదర్శమునఁ బదార్థము లెల్లన్
జనములకు న్సత్కవి యా
తనివలె మేల్పుట్టుటకు నితరుల వశండా.

౧౧॥ పదముల పొందికచే రస
మొదవిందియు శక్తిచూపియు నసత్కావ్యం
బుఁ దెలుపరా దే కవియున్
గడుకొని "తారాశశాంక"కారుని మాడ్కిన్.

గీ. కాళిదాసుని రఘువంశ కార్యముఁ గనుఁ
గొనియు, భవభూతి నాటకమును జదివియు,
బాణు గద్య మరసియుఁ గవనము చెప్ప
వెలువఁ దద్దిర నావంటి వెట్టివాఁడు.

68. శృంగార సంగీతము :

చ. వలపుల మీరిమీరి నునువారెర తేనియ లానియాని గు
బ్బిల నెద గ్రుమ్మిగ్రుమ్మి పలుభంగుల ముద్దులు వెట్టివెట్టి 'నే
వలచిన వన్నెకాడఁ యిఁక వద్దుర జా'గని పెక్కి లాగు నిన్
దలచిన గుండె యులుమని తల్లడ మందుగదే తలోదరీ :

ఉ॥ సన్నపుమోటిక ల్గులుగు చక్కనిచన్నులఁ బైట జొరఁగా
చెన్నగు వీణ మోపి శ్రుతిచేయుచు మెట్టు లమర్చి తీగెలన్

క్రొన్నెలవంక లొప్పు కొనగోళ్లను మీటుచు నీదు చెంత నా
చిన్నన వాద్యగానముల సేతఁ దలంచెద భీమశంకరా :

చ॥ క్రమ మెఱుఁగంగలేని విధివ్రాత బలమ్మునఁ దమ్ము మోయు మ
ధ్యముపయి నీదు చన్ను లిసుమంతయు నక్కటికంబు మాని యు
బ్బి మదకఠోరభావమున విస్తరమంది చలింపఁజేసి జ్వం
భము నటు జూపకున్న క్షతమర్దన బాధలపాలు గావుగా
అమితవిజృంభణంబు లబలాతగునానుబనా? కెప్పుడున్.

మ. ధనమా రాదు,దురాశ పోదు,పరతిత్వజ్ఞానమా లేదు,కృ
ష్ణనియందా మది నిర్వృతోదు,సుమబాణు న్నోర్వగారాదు, ని
న్నెనయన్ లోకములోన వాదు,విరహం బిట్లుండగానీదు,పా
వనవంశంబు స్వతంత్రమీదు చెలియా!వాంఛ ల్తుదల్ముట్టనే?

గీ. కెంచెదవి గంటువజపు సీతక్కతులఁ గజపు
మయి గగుర్పాటు సేయుఁ బై పయిని డాయు
రేయి జెలరేగు బవ లెడదాయ డాగు
చెలియ పోలిక చలియును దెలియపెలియు.

ఉ. కోరిక దీరదాయె,నిను గొబ్బునఁ జూడఁగ దూరమాయె,నీ
వారికి భారమాయె,సుమబాణుని వైరము ఘోరమాయె,నీ
నేరుపు నేరమాయె,మరి నిందలు నారులునూరులాయె,నా
పేరున లోపమాయెఁగద భీతమృగాక్షి!యిఁకేమి వ్రాయుదున్.

ఉ. నీ దయఁబొంది మారుని తృణీకృతుఁ జేసిననాఁడు మెచ్చి రా
హో ధృతివంచు నిప్పు దొహోహోయని నవ్వెద రెంత వెట్టులో!
యే దురమం దనంగుని జయించుట లెట్టులు నిన్నుఁ బాయగాఁ
గాదె క్షణంబు వత్సరముగాఁ- బ్రకృతి నివృత్తు ల్సెలంగెరున్

69. మశక మాధవము :

శో. చక్రభ్రమణకరత్వా త్కుదృష్టిభి ర్ద్వారం వర్త్యమానత్వాత్
శ్రుత్యన్త ఫేలనత్వాత్ మశకః త్వామేవ మాధవం మన్యే.

70. దేశభక్తి ప్రబోధము :

ఆ॥వె॥ మనదు శక్తి యెకమత్యము బొందక
యలఁతి పగతునైన నడఁచుటెట్లు
లెన్నునందుఁ బడక రెండుజాముల యెండ
కడఁగి దూదినైనఁ గల్పుఁగలదె॥

గీ॥ మీనములు రోసములు గల మేను మనది
ఇట్లు వాకిట్లు పైపాటు లెల్ల మనవి
అటలుం బాటలుం బలుగోటు మనవి
బలుపు పెనుదిండి గోమరిపాటు మనవి
కాని మన తల్లిదేశము కాదు మనది

71. కటవు :

కం॥ త్యాగము చెడెఁ, బేదలు కా
రాగృహము నిండికై చొరన్గడఁగిరి, బల్
తీగలు చెట్లు న్మాడెన్,
క్రాగిన చమురువలె నెండ కాయుచునుండెన్.

కం॥ అంగనలకు శ్రమ మయ్యెన్
గంగాధరులకును మిగుల గర్వం బయ్యెన్
రంగుచెడె స్నాననిష్ఠలు
ఎంగిలి భండముల కుద్ది యిసుకయెచేసెన్.

చ॥ తలుపులు మూసిలే వెచటఁ,దాళము పెట్టెకు వేసిలేదు,కు
క్కలయినబంటులై నమటి కావలియుండుటగానరాదు,పీ
దులఁ బడియుండిన న్దనము దొంగిలఁటో రెవరై న సుంతయున్
భళిభళిరాజెవండు పరిపాలనము న్గవట్లు చేసెడున్.

72. అర్థోవర్ణన :

సీ॥ పల్లంబు వంకఁ బ్రవ ర్తించె నీ ర్వశే
స్వముజాడఁ జను విశేషణము భంగి
అడవి కార్పిచ్చుల కాదేశమై కొండ
వటద యాగమమయ్యెఁ జెలుపులకును
గమిఁ బ్రకృతిప్రత్యయము లట్టు లన్యోన్య
మెడయ కేళ్లుం గాల్వ లేకమయ్యె
కర్మభావ ప్రయోగములందుఁ దప్పని
యాత్మ నేషద మటు లలరెఁ గన్ప
వడి నలౌకిక విగ్రహ వాక్యముగతిఁ
గోకిలరవంబు వాడుక న్నేకయుండె
పల్లవిత బహుప్రీహి సంపటల మగుచుఁ
బ్రబలి వ్యాకరము వలె వాన వెలిసె॥

సీ॥ ఏయెడఁ బెట్టనియెరువు వండునఁ గ్రొవ్వు
చేనిలంకలఁ దనలోన నిల్చి
మొలనూలువలె సేతు పులియఁగ లేచి కా
ల్వలకేలు చాచి జీవనము లొసఁగి
సంసారము న్గడ్చు స్వతరంగములవంటి
పడవల న్దరులకుఁ బ్రజల నడిపి
పెరిగినకొలఁది సత్పురుషజీవిత మట్లు
రెల్ల ప్రాణుల కుపకృతిగఁ దిరిగి

దాతయటు లన్నిచోట్లఁ బ్రఖ్యాతి వడసి
పండితునివలెఁ బూజ లెప్పట్లఁ గంచి
ఆర్యుగతిఁ బూర్వమర్యాద ననుసరించి
సప్తముషి పద్మతుల గోద జలధినెనసె॥

ఆ॥వె॥ పానగోష్ఠి నెమ్మి వలెఁ గొన్ని కాల్యలు
వాన కురియు నంతవగకుఁ దోచి
పంకశేషము లయి యింకెరుక, మఱికొన్ని
మన్ను నపుడు సుజనమైత్రిఁబోలు॥

సీ॥ మీఁదుక్రిందుల దవ్వమేరఁ ద్రుళ్లిదుచోఁ జ
తుర్విధ వాద్య మాదురి వహించు
చెలఁగి చరాచర జీవులఁ బెంచుచో
సదయ బౌద్ధప్రళాసనము మించు
సుడిగొని త్రిప్పి వస్తువు ముంచి తేల్చుచో
దాఁగురుమూఁతలాట మఱిపించు
పైకుబ్బి బండల బంతులాడించుచో
గారడీని కరలాఘవముఁ గాంచు

నిగుడు కార్పిచ్చుపాలిటి నిధనతార
తీర పుష్పిత సకల ధాత్రీజవార
కలితడిందీర నవమధుతులితనీర
స్వచ్ఛముక్తాప్రభాపూర యద్రిధార॥

ఉ॥ నూతులు కొన్ని సజ్జనమనోగతిఁ జేయుఁ బరోపకారముల్
ప్రీతిగఁ దీపులై, సులభరీతిగ జీవనదాయకంబులై
యేతఱి నై నఁ, గొన్ని కడనేవగఁ, జేదుగ, నంటరాక, దు
ర్గాతుల శాసనంబటు లెసంగెరు నప్పులఁ గష్టకారులై.

73 టెన్నిసుక్రీడ :

సీ॥ ధర్మార్థ మెగచు మత్స్యముల లంకించు గ్ర
 ద్దలగతి బంతికోలలు చలింప
 అన్వతంత్రపు బ్రతుకట్టు లట్టిటు తూలఁ
 గొట్టఁబడిన చెండ్లు మిట్టిపడఁగ
 రాణివాసపు తెఱలా గంటరాక మ
 ధ్యస్తమౌ జూలు మర్యాద నిలుప
 యజ్ఞవాటము వలె స్వచ్ఛమై నున్నని
 హద్దుల నాటప ట్టలరుచుండ

భటులు మగ్గుపుకందెల పగిది తిరుగ
 ఓటమి నెల్పు లెక్కించు మాట చెలఁగ
 అలకనారాయణ గజేంద్రుఁ దతిలఘువుగ
 వేడుకలుమీరఁ గందుకక్రీడ నల్పె.

74. తిరువత్తూరు రాజాయి పాట :

గీ॥ ణిలుగు రతనాలపేట, పూచెండులాట,
 క్రొంజపుల యూట, అమృతంబు కొలను మోట,
 వలపు ముద్దుల మూట, పువ్వియ్యవేట,
 హాయి నొడపోయు తేట రాజాయి పాట.

75. పప్పు వెంకన్నగారి పాట :

ఒకసారి పావుర మొదిగి వచ్చిన యట్లు
 వానకోయిల పిట్ట పలికినట్లు

ఒకపరి మేల్పటా నొడిసి పట్టినయట్లు
 మించుతో మబ్బు గర్జించినట్లు
 ఒకమారు వెన్నెల లొలికి కాసినయట్లు
 కొలనిలో జలకేళి సలిపినట్లు
 ఒకతూరి గవ్వ గిలకరించినట్లులు
 చేడెతో పూల చెండ్లాడినట్లు

చిన్నినాయన్న నీ పాట వెన్నముద్ద
 లేసినట్టులు జువ్వల నెగచినట్లు
 సన్నచెంబేలి జాజులు జల్లినట్లు
 చిన్నిపూదేనె పైపయి చిందినట్లు.

III శతక సారణి

౧౪. సూర్యనారాయణ శతకము

76. సూర్యనమస్కారములు:

మ॥ అరవిందప్రియః! నీవు దూరమగు నష్టయ్యయ్యో! దుర్దాంత దు
స్తర ఘోరాంధతమిద్ర మగ్నమయి మాతవ్రాత మాపత్సరం
పరిలం బొందును నీదు తత్వ మెడలింప న్సర్వము న్నూన్యమా
వరయ న్నీవె చరాచరంబులు మహాత్మా! సూర్యనారాయణా!

మ॥ కమలాళి నికసింపఁజేయునెడ శృంగారంబు హాస్యంబు, దు
ర్దమ మందేహతమిద్రమారణమున నౌద్రాద్భుతోద్వీర సం
క్రమ బీభత్సరయానకంబులు, లసత్కరుణ్యముం దావకీ
న మహాభక్తులయందు. నస్తగిరిపొంతన్నాంతి భావంబు నీ
వమరంజేయుదు నిత్యసిర్గుణుడవై హాసూర్యనారాయణా!

మ॥ తనరంగా భువనై కసుందర వదూదంతచ్చదాస్వాదనం
బునతై కాదు త్రిలోకరాజ్యవిభవంబుం బొందఁగాఁ గాదు కా
త్రనిరూఢప్రతిభావిశేష మగుపల్పన్గోరి కా దక్కటా!
నిను సత్యంబుగఁ జూడకేదెదను దండ్రీ! సూర్యనారాయణా!

మ॥ ధనమా రాదు, దురాశ పోదు, పరతత్త్వజ్ఞానమా రేదు, యా
వనమా నిత్యముకాదు, వార్ధకమున న్వామాక్షియోఁ జేదు, టీ
వనమా యెన్నఁగఁ జాదు దుఃఖములకుం, లల్మాటటు ల్లావున
స్మిను నేఁ గొల్తు సేకేల వాదు దయఁ గన్మి సూర్యనారాయణా!

మ॥ సమత స్తోకుల కెల్ల భూతదయయు స్సత్యంబు బోధించుచు
 ప్రమణ స్పీదగు కీర్తి రాల్గరంగ గనప్రౌఢిచే జాటుచు
 ప్రృమదంబొప్ప, బరాంగనావిముఖత స్వర్తించుచు ప్రహృత
 ర్యము నే సల్పెద నాకుఁ దోడుపడు మన్నా! సూర్యనారాయణా!

క॥ ఊహాప్రోహలు శాస్త్రకోధనములు న్యుక్తు ల్కృతుస్సానము
 ర్సోహమ్మంచు వచించుట ల్యుథలు; సత్యంబుం దయ న్గర్గి యు
 త్సాహం బొప్పగ భక్తితో భవదుదంచన్నామనంకీర్తనం
 బాహా! సేయక మోక్ష మబ్బుతెటు లయ్యా! సూర్యనారాయణా!

మ॥ దరణిం జీకటివేళ దవ్వవెలుగుం దర్పించు కందోయికి
 న్మఱి యే వస్తువులైఁ దోచనటు నిన్ ద్యావించు నవ్వాని క
 ద్దిర! యీ లోకవికారము ల్మది రవంతేనిం గననాపుగా
 యరయంగాఁ దన జీవితంబున మహాత్మా! సూర్యనారాయణా!

మ॥ అమర స్సంగరునుండి దానిదగు దాయ న్వేలుసేయంగ శ
 క్యముకానట్టుల విజ్ఞగం బెదపరాదయ్యారె! విన్నుండి; చ
 క్రమునం గోణమురీతి నారయఁగ నీ త్రైలోక్య మేపారి నా
 శము నీయందునఁ జెందుచుండుఁ బరమేశ! సూర్యనారాయణా!

క॥ ద్వైతంబుండుట యుక్తి కాదు, మఱి యద్వైతంబు ప్రత్యక్షదా
 వాతీతం బటుగానఁ గర్మములు సేయ న్మాననాదెంతయున్
 ద్వైతాద్వైతసమంబు బ్రహ్మ మనుచున్దర్శంబు నిర్మోహియై
 భృతి స్పృహనవాడె యుత్తమఁ దనంబ! సూర్యనారాయణా!

క॥ సాముం జాపడు, కట్టయు వివరుగ దన్వార్తాను సారంబుగా
 సామర్థ్యంబున నస్తుకోధన యెది స్సంకాసమాదానము
 ర్పినుం బొందవు గాన జ్ఞానమునఁ దుష్టిఁ జేదరా దెందున
 న్వామి! నీ పదలక్తి యోగమునఁ దప్ప న్సూర్యనారాయణా!

మ॥ అరయంగా నకల క్రుతిస్మృతి పురాణాద్యర్థసారంబుఁ బ
బ్బలు నా శక్తికొలదిఁ జూచి తుద కిమ్మై రూఢిఁ గైకొంటి నం
నరణాంధోఢిఁ దరింపఁజేయుటకు యుష్మద్భక్తి దక్కన్య మీ
నరలోకంబున లే దుపాయ మని యన్నా! సూర్యనారాయణా !

౧౫. సత్యవ్రతి శతకము*

77. సత్యవ్రతి :

కం॥ బ్రతుకున సుంకం బెఱుగక
స్వతంత్ర రాజ్యంబు సేయు వ్రభువువలె, బతి
వ్రతవలె, నహజకవి వలెన్
సతతము సంతస మెసంగు సత్యవ్రతికిన్.

కం॥ అతిజార విసుగుఁ బతికిన్
మతిహీనుఁడు దనము లొసఁగు మఱి తిరుపతికిన్
స్తుతి పొసఁగు జగత్పతికిన్
సతతము సంతస మెసంగు సత్యవ్రతికిన్.

కం॥ అతుల వికారము మీన మ
నృతవాదికి శక్తిహీన వీచ తుమతికిన్
క్షితి సూన్యత నెడ సౌగంధి
సతతము సంతస మెసంగు సత్యవ్రతికిన్.

కం॥ బ్రతుకునఁ జదువులు సందెలు
చతురకళావిపుణతయును సర్వప్రజ్ఞల్
విత సూన్యత మాడవిచో
సతతము సంతస మెసంగు సత్యవ్రతికిన్.

[* ఈ శతకము ముద్రితమట. ఆనందగజపతి వ్రభువున కంకితము. నే దంబము.
కొలది పద్యములు మాత్రము దొరకినవి. సం.]

౧౬. ముకుంద శతకము*

78. హృదయ నివేదనము:

కం॥ పొందుగ నిన్నుం బాడుట
కుం దప్ప మతెట్టి వృత్తి గొల్పింపకు న
న్నుం దయతో నారాయణ !
కందళితానంద మూలకంద ! ముకుందా !

కం॥ ముం దెట్టులన్ ! పసితన
మందే నీ భక్తి పొడమె బాగుగ నది ని
ల్పం దగురా నారాయణ !
కందళితానంద మూలకంద ! ముకుందా !

కం॥ మండుల మారివి నీ దెన
దెంద మిటుల భ్రమముఁ జెందెడిన్ విడువక ప్రో
వందగురా నారాయణ !
కందళితానంద మూలకంద ! ముకుందా !

కం॥ ఇందలి లౌకిక దంభము
లందున నా మనసునిల్చి కనవరతము నిన్
జెందింపము నారాయణ !
కందళితానంద మూలకంద ! ముకుందా !

[* ఈ శతకమునుండి కొందరి పద్యములు మాత్రమే నే డుపలబ్ధములు. సం.]

౧౭. మృత్యుంజయ శివ శతకము

[దాసుగారికి జీవితమునను కళారంగ వ్యాసంగమునను నిత్యానపాయ యైన సహచరునిగ నుండి ఆయనను కంటికి రెప్పపై కాపాడుచు అవసరమగుచో కర్రపెత్తనము చేయుచు తన యాజ్ఞాజీవితము ఆయనతో హరికథలలో పాటకచ్చేరి లలో సహకారగానముచేయుచు పెద్దపెద్దపండితుల పేరొంగములలో సేవాపనిపించు కొన్న గాంధర్వధూర్యహుడు పేరన్నగారు - ఆయన కన్నగారు. వారి అనుబంధము జన్మాంతర సౌహార్దబంధురము. ఆ అన్నగారు మృత్యుముఖద్వారమున బడినప్పుడా ప్రక్కనే అర్ధ్రనయనాలతోనున్న దాసుగారి ఉద్విగ్న హృదయమునుండి అల వోకగా అళుపుగా బాహిరిల్లిన దీ శతకము. ఆయితా పేరన్నగారు బ్రదికి బట్ట గట్టిరి. తదుపరి పెక్కెండ్లు దాసుగారి నిర్వాణానంతరమును జీవించిరి.]

79. సహౌదర సౌహార్దము :

కం॥ భోగములఁ గోర నొల్లము
భోగీశ్వరభూష! బ్రతుకు పొడిగించినచో
నీ గానము సంతృప్తిగ
బాగుగ ప్రకటింప నానపడితిమిర శివా!

కం॥ జోడుగ నీడగఁ దోడుగ
వేడుకతో శ్రుతుల మేళవించుచు నిన్నుం
బాది కని దీర్చుకొందుము
వేదెద మాజంటఁ బెంచు పెక్కెండ్లు శివా!

కం॥ ఆశ్రతులము నీ కీర్తన
కే శ్రమ ప్రాణంబు లనక యెల్లదెనలు రా
గాశ్రితములుగాఁ గవగా
మిశ్రలయలఁ బాదఁ జిరము మెలఁగించు శివా!

కం॥ నే బ్రతికిన సార్థక మే
మీ, బుజములు కాళ్లు కనులు మెడ లేనట్లా
నాబ్రతుకు, జంట నలరం
గాఁబ్రోచిన నిన్నుఁ బాది కదగందు శివా!

IV రూపక సారణి

౧౮. సారంగధర నాటకము

80. తెనుఁగుతీపి :

అ.వె. మొలక లేతదనము, దరిదుల నవకంఠు,
మొగ్గ సోగదనము, పువ్వుతావి,
తేనె తీయదనము, తెనుఁగునతేకావి
పరుష సంస్కృతాఖ్య బాషకేది :

81. బలవా నింద్రియగ్రామః :

గీ॥ ఒంటిపాటున సొగసరి కంటఁబడుట
పలుకరించుట కొక్క నెపము దొరకుట
కలుగునప్పుడు మోహంబు కనులఁ గ్రమ్మి
జ్ఞానులైన వివేకంబు గానలేదు.

గీ॥ ముత్యమణియైనపు మొలకలెత్తుచుండ
చీకటి, మెఱపు వాల్చాపు చిమ్ముచుండ
కుల్కుగుబ్బల పయ్యెడకొంగుఁ జార్చి
బర్మివెట్టెడి జవరారిఁ బాయఁదరమె :

82. జగత్తు - భగవంతుడు :

మ॥ కలయందెత్తెడు మేనఁ దోచెడు జగత్కార్యంబులు జిత్తనం
చలత న్వాస్తవమందు పోల్కిఁగనుఁడి సర్వప్రపంచంబు న
జ్ఞులకు న్నిక్కముగాఁ గనంబడెడుఁ, బ్రాజ్ఞ ల్పూర్ణభావంబు ని
శ్చయమౌటం దమకన్న వేలు గన రీతత్వంబుఁ బ్రాపించుచున్.

గీ॥ కాశ్యత ప్రకృతిలోన బీజంబు జాడఁ
బూర్జతం బట్టి పిన్నగాఁ బోయఁ బెద్దః
పిన్నదీపంబు క్రోవీయం దున్న గుణముఁ
గన్నయటు పిన్నలో బుద్ధిమనఁ జూపు.

గీ॥ తల్లిపై ని వలపు తగిలెనేనియును స
త్యంబు దాఁగెనేని; ధరణీలోనఁ
దావకృతమున కనుభవములేదేనియు
దేవుఁ డుండెననుచుఁ దెలియుపెట్లు :

1096

83. చిత్రాంగి మేడ :

పీ॥ ఇరుదట్ల కీర్వాన్ము లింపుగఁ బాదంగ
స్వర్గంబు నెక్కింపఁజాలు మెట్లు
అద్దంబువలె మేవి సంతయుఁ గన్పర్చు
జాలిన నున్నవి పాలగచ్చు
జీవకళలతోడఁ జెలఁగి నవరసముల్
చెలువారఁ జూపెడు చిత్తరువులు
మాటిమాటికి వింత మాటలాడుచుఁ బంజ
రములరించు గోరలు చిలుకలు

కలుగు నీ మేడపైనుండి కాంచునపుడు
క్రింది జనములు చీమల చందముగను
తోటలుం బూరిబయలుల వాటముగను
గానఁబడుచుండెఁ దిరిగెడి కమ్మఁగవకు.

84. కులకాంత :

గీ॥ కులముం బొరుషముం గల
తరివండ్రుల కొదవి తగిన దాంపత్యమునన్

జెలగు జవరాండ్ర చిత్తం

బలు చలియించునెడ లోకమున హద్దున్నే :

గీ॥ అగ్నిసాక్షిగఁ బరిణయ మాడుకొన్న
దవుని యెదలోనఁ దలుగని తంపివెట్టి
బంధువుల కెల్లరికిఁ దలవంపు చేసి
జారగా మనుటకన్నను జావుమేలు.

85. చంద్రుని మొగము :

గీ॥ తా నొనర్చిన చీకటితప్పేఱిఁగియు
మగవి విధిలేక కనిపెట్టు మగువఁ బోలె
వెలితివడి ప్రొద్దుముంగల నిలిచెఁ జంద్రుఁ
దాకసంపుపెనమున మాదట్టువలెను.

86. మేలిముసుగు :

గీ॥ నన్నమబ్బునఁ దోచెడు చందురువలె
అకు చాటుండిన గులాబి యెరు మాడ్కి
నీటఁ బ్రతిఫలియించు మానికమువోలె
చీరముసుఁగునఁ జిత్రాంగి చెల్వమీతె.

87. దైవోపహతుఁడు :

గీ॥ ఆపదకు హేతువులు దోచియైవఁ దన్నుఁ
ప్రాణమిత్రులు వారింది యైన నన్నుఁ
జోరి తప్పత్రోవం బడిపోవుఁ గాని
యకటదైవోపహతుఁ డెట్లు లాగఁగలఁడు.

88. ఋతాన్మతవైఖరి :

గీ॥ నెనరు, దిట్టతనము, నోర్పు, నిర్మలతయు,
విశ్చలతయుఁ, దటస్తత, నియమితగతిఁ
జెందు దృష్టియు, సుస్మితమందవాక్కు
నత్యవంతుని యాస్యలక్షణము లివ్వి.

గీ॥ దొంగతనము, సిగ్గు, వెంగలితనమును,
వగలపెగలు పొగలు, వలపుసౌలపు
గొలుపు కన్నుఁగవయుఁ, గొంఠెనవ్వుల మాట
కల్లబోతు ముఖము వెల్లడించు.

89. కళాఖళారిక :

సీ॥ చిలుకారపై జిరిజిరి బాటు సెరియేటి
నీటిపై లకుముకి దాటు చూచి
నానాది నలవాటు బూని మెల్లనఁ జేర
వచ్చు జింకల కూర్మిపాటు చూచి
మడుఁగులఁ జెఱలాడి బెడిదపు దొడ్డులఁ
బొరియించు నేనుఁగుపోటు చూచి
దువ్వి ముద్దుగొనుచు దొడ్డ పులులతోడ
నాటాడు చెంచెత నీటు చూచి

వర్ణనము సేయుచున్ భూరివనములందుఁ
బయరకంబుల పిట్టల పలుకులకును
స్వరముగట్టుచుఁ జెట్టుల పట్టలందుఁ
బద్యములు వ్రాయు భాగ్యంబు పట్టు నెపుడు!

V అచ్చిక సారణి

౨౦. అచ్చ తెలుఁగు పల్కుబడి

91. తెలుఁగు తెలివి :

మంజరి ॥ తీయన మెత్తన తేటతెల్లంబు
నుడులలో నచ్చతెనుంగు నయంబు
అచ్చతెలుఁగువార లచ్చతెనుంగు
తెలియవియెడ వారి తెలివి దొనంగు.

వేయబాసాడిన వెలయునా మెప్పు
వేయలకే చెల్లు వేయపు పల్కు
మానిసికిం దగు మానిసి కుల్కు
దయ్యపు పరినింత తగదు మానిసికి
మనుగడకున్ నాటు మాటలే చాలు
బ్రతికున్న తల్లి యిప్పటి నాటుదాన.

ఎల్లపల్కులఁ దెలుఁగే మేలుబంతి
ప్రజలలోనన్ దెల్లువాఁడే పరింతి
తెన్ననాడే నయదెసల నాడెమ్ము
పాట లాటలు తెల్లువారల సొమ్ము.

తేటతీయవి యచ్చతెనుఁ గనువాఁడు
వాసికెక్కిన చదువరి మొనగాఁడు.

౨౧. వేల్పు పంద

[ఇది సింహాచల స్వామిపై చెప్పబడిన శతకము. దాసుగారి స్వానుభవ మహా
కావ్యము. భక్తికి భండారము. లోకజ్ఞతకు కొటారము.]

92. రెంట్రాగుడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!

సీ॥ నంజుడు కలనై న నమరకయుండుట
పలుమాట్లు నీపేరు తలచుకొనుట
లాఠియిల్లాండ్రపై లలిగొనకుండుట
పొన్ను నీదద్దదంబున కతుకుట
తనకొఱకై కల్ల లనబోవకుండు పె
న్నాకైన నీతిరునాళ్ల గమట
యిరుప్పొరులకు పెబ్బర సల్పకుండుట
నీకుగుర్తల కావికల నిడుట

తనకుఁగల్గినదావితోఁ దవ్విగొనుట
నీకు విల్వదోపిచ్చుట విక్కువముగ
మంచినదువడిలేక నిన్నాంచుటెట్లు
రెంట్రాగుడుతిండి మెట్టంటువేల్పు॥

సీ॥ మిన్నునేలలనెల్ల మెలఁగు మైతాల్పులఁ
గడుఁ గన్కరమ్ముతోఁ గవినఁగావి
కావిల్లి వేఁగియు న్ననతోడివారికి
నెమ్మినఁకొంట మానిచినఁగావి
వెంటల సగతుల వీడ్చుల నెందేవి
నీ గొప్ప చాటి వినిచినఁగావి
యేకోరికలులేక నీకుఁగోవెలతిర్వ
శతకునాళ్ళఁ గొరిపినఁగావి

అకట మఱి యెట్టి మంచివాఁ దైనఁగాని
తప్పుకొనలేఁ దులియుఁగొయ్య ద్రిప్పురట్టు
వగడ నీ నమ్మకమున కే యగడులేదు
రెంట్రాగుఁడుతిండి మెట్టంటువేల్పు!

సీ॥ సారలఁ, దరుకులఁ, గోరులఁ, గోపుల
జెలఁగి గజ్జెలుగట్టి చిందు తీర్చి
వేడుకతో నొత్తుకాఁడు, గుమ్మెతకాఁడు
తోడరాగొంతెత్తి పాడియాడి
కుడికయిం జిప్ప మువ్వదులమ్రోఁగించుచు
నెడమ కైకన్గవ న్నుడులఁదెలిపి
మందుపల్లినయట్లు మంది వేలకొలంది
సోల నీ ముచ్చట లేవల చెప్పి

నాల్గువందలయామడ ల్పయవలనుల
నయిదుముమ్మాలురెట్టింప నయినయేండ్లు
హాయిగా నిన్ను గొల్చిన యశఁదె మేటి
రెంట్రాగుఁడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!

సీ॥ కుడియడ్లుపర్వడి, కుమ్మరింపు, పణము
చొంగణ, చాళియ, చలికి, చేబ
కన్నాత, కల్లము, కళవరము, తిణిగి,
గొంతుమా, త్తాఁటదుగు, మొన, కిల్లి
తోరహత్తము, తొట్టి, తొక్కిన, పారము
రూణింపు, తాళము, రొండివ్రేటు
సీసము, సమసము, జేబు, కందణము, పె
ట్లాగు, లోదిత్తరి, లాఁగురింజ,

రాటము, సురాటము, న్పరిపోటు, కెల్లి
లోమొన, తడకా, కెల్లి, లో లొంకదొట్టి

యంజమెట్టు దొర్లి నీ యందగొంటి
రెంట్రాగుడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!

౨౨. వేల్పు మాట

[ఇది భగవద్గీతకు అనువాదము కాదు. మఱి - మానసపుత్రక. దాసుగారికి దత్తపుత్రక. దీని పీఠిక చివర దాసుగారి వ్రాయన మిట్లున్నది :- "ఇరువ దేదంతెలలో నెద్దియైన నొక యంతెను దలంచుకొని యీ వేల్పుమాట పొత్తములో నెద్దియైన నొక పెద తెఱచి మీదినుండి క్రిందివరకు లెక్కింపఁబడిన యిరువదేడు బంతులలోఁ దాఁ దలంచిన యంతెగల బంతి చదువుకొన్నప్పుడు తాననుకొన్న పని యేమగునో తప్పక తెలియఁగలదు" అని. వాసుదేవుడు తమ హృదయమునే గాక వాక్కును గూడా ఆవేశించి యున్నారని కాబోలు దాసుగారి విశ్వాసము. ఆ సంఖ్య నిర్దేశము సాఖిప్రాయముగ నున్నది. సం.]

93. కోరిక :

బడి॥* తెల్లముగా నచ్చ తెలుఁగుతోఁ జెప్పు
మేల బల్మిన్ జేయు నెగ్గఱింగియును
మానిసి ; నాయరమర తీర్పు మప్పు ;
అనఁ దిన్ననప్పున ననె నల్లవేల్పు
కడముద్దె వెట్టి, తోఁకలి తలచుట్టు
మచునట్లు లడిగెదో యబ్బాయి ; నీకుఁ
జెవి పట్టలేదు నా చెప్పినమాట
మఱువకు సరిగ నీమది నిట్లుకొనుము
కోరికె తప్ప నీకుఁ బగవాఁ దెవఁడు
నీరూపు కోరిక, నీకు నీ వెదిరి
అద్దము గను విచ్చుకటు తమకమున

*చిత్రముగా దాసుగారిట్లు తమ విష్ణునహస్రనామాది కృతులందును 'మంజరి' ని 'బడి' యని స్వతంత్ర నామమున వ్యవహరించిరి.

నీ నీకతోడనే నీవు పోరెదవు
 నను నమ్మలేదు తిన్నగ నీవు గనుక
 మదిలోన నీ కరమర తీరకుండె
 మఱి వేఱు చూడకుమా ననుందప్ప
 నా రూపు మరియుద నడిపెడు నేర్పు
 మరియుద నడుపు నీ మార్తుర నోర్పు
 ఏకోర్కెయున్ లేక యెదిరి నడంచు
 కోర్కె మానక సమకూరదు మేలు
 పనివడి నీ పగవారం నోర్పు
 కానకు నీ కోరని కోర్కె చేకూరు
 జగమునకున్ మేలు సలిపెడు కోర్కె
 జెలగుట తగు మానిసికి మరియుద
 మరియుద నడుపుము మఱిమాట లేం
 నీ బ్రతు కిదేరు నీ కోర్కె దీరు
 తనియు కోరిక మెయితాల్పు సాజెంబు
 కోర్కున్న దనుకజేకూరదు తనివి
 కోరిక చేతనే కోరికన్ గొట్టు
 వెరవున విసముచే విన మూర్ఖవలయు
 విసువార వీవు, చెప్పెడువార నేను
 నీకును నాకు లేనేలేదు వాసి
 తలపు తనంత గదలుచు నిల్చుందు
 కదలిక నీవు, నిర్కడ నేను మఱియు
 నీ రూపు కల, నిదుర నా రూపు
 పాటుపడుము నన్ను బ్రానింతు వీవు ॥

॥ పోలవరం నది పాటుపడుము నన్ను బ్రానింతు వీవు ॥

కవి కవియ్యము నమ్మెము
 ముందుగా నీ కవియ్యము
 కవియ్యము నమ్మెము
 ముందుగా నీ కవియ్యము

VI సంస్కృత పాఠవి

౨౩. శ్రీ హరికథామృతమ్

94. తత్త్వదర్శనము :

క॥ “కాల స్సన్నిహితో మతి ర్విచరితా తజ్జగమస్సూచితో
దరాపత్యగతం మనాగపి మనో నాద్యాపి సంభుజితే ।
యత్తత్త్వం కథితం త్వయా చిత పరివ్రాదేకవేద్యం మునే
సూక్ష్మద్వార మనూనవ స్త్వివ మమ శ్రోత్రం న తద్గచ్ఛతి.”

స॥ స్యాద్రాజ్యం స్వర్గతుల్యం విరహిత సకల జ్ఞాతినైరం సుధర్మ్యం
కాంతా సాధ్వీ ప్రశాంతా విరత నవవయోహాపరమ్యా లభేత ।
అరోగ్యం సుందరత్వం విషల భుజబలం వేదకాత్రప్రథాః స్యుః
సర్వా జ్యేతాని సౌఖ్యం నహి దదతి నదా భక్తివన్మాధవస్య ॥

భూలోకస్థైకార్థే వార్ధక్యమయం పరే స్వతారుణ్యం
దర్శయతి లోకబంధుః వ్యననోదయయో స్సమానురాగేణ ॥

ప్రవృద్ధార్కేందు కిరణైః పరిపూర్ణం దిగన్తరమ్ ।
శోకానందాశ్రు సంపాతైః ప్రసూతాక్షితలం యథా ॥

విపన్నమేనం దృష్ట్వా మే క్షుభ్యతే హృదయం భృశమ్ ।
తస్యావస్థా మయా ప్రాప్తా దయాఽసి చిత దుస్సహా ॥

సీ॥ సంవర్ణమాన తృప్తా రుజాక్రాంత వ
యసి గరితేఽతి మిథ్యా వివేక,
తన్మరేణావహృత నిజ విశ్వాన వి
భవ ఇహ కావక భక్తిహేరి,

మహాహ నముద్దరు మవ్యశక్తోభవన్
 దుఃఖ్యన్ పరిభ్రమన్ దు స్తరభవ,
 విపినేఽరిన త్వ విభీషణ ఈషణ
 కంటకే విభ్రాన్తి కష్టమార్గ,

ఏవ తాపత్రయాభీల-దావ పావ
 కావృతే మ ర్త్య ఉగ్ర మృత్య్వజగరేణ
 కబళితో నశ్యతితరాం ప్ర-కంపమాప్య
 హే జగన్నాథ సంశ్రిత-హృద్విబోధ ॥

స్వచ్ఛామాం దర్శణే షశ్యన్ యువ్యతే చటకో యథా ।
 మాయాయాం స్వం వీక్షమాణః తథామూఢో విముహ్యతి ॥

అవిద్యా నిద్రయా జన్తుః భవస్వప్నం ప్రపశ్యతి ।
 జాగర్తి శ్రీపతేః నామశ్రవణేన న సంశయః ॥

హరిభక్తి నౌకయైవ ప్రకటిత సంసారవారిధిం తరతి ।
 ఇతరేణ కర్మణాఽఽజ్యేనేవ నరః ప్రజ్వలయతి భవవహ్నిమ్ ॥

లీలామానుషరూపే పరమాత్మని కేశవే వృధై వాభూత్ ।
 జ్ఞాంబవతః సామర్థ్యం జీవన్ముక్తే యథా భవద్ధత్యమ్ ॥

దరితుం పాతయితుం సంచరియితు
 మయతిష్ట బహువిధోపాయైః ।
 కృష్ణం భల్లూకపతిః కింతు
 ఆరాశ ఇవ హరి రభూదచరః ॥

స్థూలం సూక్ష్మం, ఋజుం వక్రం, స్నిగ్ధం దర్పర మైక్షిత ।
 విపరీతం వస్తుత త్వం కువేలో రథ విభ్రమాత్ ॥

నగుణోఽపి నిగుణ స్త్వం
 సుఖ్యామలి విగ్రహోఽశరీరోపి ।
 కార్యమపి కారణమభూః
 కృష్ణః త్వాం వేత్తి కః శివేన వినా ॥

౨౪. రామచంద్ర శతకమ్

95. భక్త హృదయము:

తుణంగప్రమాతమ్ — “బలం రోదనం బాలకానా”మితి త్వం
విదన్ మాం సమాశ్వాసయా తీవ మూఢమ్,
విజానాసి మే త ప్రచేతః త్వమేవ
ప్రసీద ప్రసీద ప్రభో రామచంద్ర ॥

సుఖేస్సాకృతః స్యాత్ ప్రయత్నః ప్రజానాం
త్వదీయానుకంపాం వినానర్థకారీ,
భవాన్ యంత్రీ, అహం యంత్ర ఏవా స్వతంత్రః
ప్రసీద ప్రసీద ప్రభో రామచంద్ర॥

తరంగోఽస్తి వార్తౌ, నవార్థి స్తరంగే
తథా విశ్వమస్తి త్వయి, త్వం న విశ్వే,
త్వమేవ ప్రమాణప్రమేయ స్వరూపః
కథం విద్యుహే త్వాం ప్రభో రామచంద్ర ॥

మహాజాధరోష్ఠ ప్రవాలేఽలి కల్పా
పురద్విత్ ధనుః కాననేఽగ్నిచ్చటాటా,
నకృత్కృశికాంఘ్రిస్థితాఽంభోజతుల్య
చకాప్తే స్మ తే దృక్ ప్రభో రామచంద్ర ॥

నభః బిందకో ముద్గరేణేవ భేత్తుం
పదార్థస్థితిం తర్కతో వేత్తు మీహే,
అలం త త్వ జిజ్ఞాసయా కూన్యదృష్ట్యా
భవద్భక్తిరేవాస్తు మే రామచంద్ర ॥

'బహుస్యా'మితి ప్రేక్షణేనైవ విశ్వం
వినిర్మాయ మాయామయం త్వయ్యనన్తమ్ ।
సదా క్రిడసే నిర్గుణోఽపి స్వభావాత్
అచింత్య ప్రభావ ప్రభో రామచంద్ర ॥

ముహుర్వేదశాస్త్ర ప్రభేదా నశేషాన్
మదీయానుభూతిం సమంతాద్విచార్య ।
దృఢం విశ్చిన్తోమి ప్రమాణం ప్రమేయం
ప్రమాణ త్వ మేవేత్యహం విశ్చిన్తోమి ॥

తులాయాం సమం దర్శురాం స్తోమయేచ్ఛేత్
సమన్వేతు కామః శ్రుతీర్పహ్మణి స్యాత్
కథం వేదితవ్యః స యః సర్వవేత్తాఽ
వ్యలం వ్యర్థజిజ్ఞాసయా రామచంద్ర ॥

దశాస్యో దరా ప్రాణయుక్తః శరీరీ
విదేహాత్మజాయాప విద్యాఽపహరీ ।
భ్రమాద్భిం సముల్లంఘ్య బ్రహ్మాత్మత స్తం
విజిత్యావ తాం త్వం పునా రామచంద్ర ॥

మమ స్వస్మదృష్ట్యంతతో వ్యానమానే
ర్మతం సత్యమద్వైత మేవేతి మన్యే ।
తథాపి త్వదీయాంఘ్రిభక్తి రుచిర్మే
యథా జానకీ తే ప్రభో రామచంద్ర ॥

అహం శీకర స్త్వం సముద్రః కరోఽహం
త్వమర్కోఽస్య హంరేణు రద్రీశ్వర స్త్వమ్ ।
అహం సశ్వర శ్చాశ్వత స్త్వం మృషాఽహం
యథార్థ స్త్వమేవ ప్రభో రామచంద్ర ॥

యతో జాయతే య త్తతో నీయతే తత్
 యథా మానస వ్యోమతః స్వస్మ విశ్వమ్ ।
 మృషేత జ్ఞగద్భ్రాన్తిజన్యం సమస్తం
 భవానేవ సత్యం ప్రభో రామచంద్ర ॥

నభో నై ల్యవత్ రూప్యవచ్ఛక్తికాయాం
 త్వయాదం జగత్సర్వ మధ్యస్తమేవ ।
 అసంగో భవాన్ సచ్చిదానందమూర్తిః
 త్వయా పాఠనీయా వయం రామచంద్ర ॥

యథాఽంధాః గజం జజ్ఞిరే శాస్త్రిణ స్త్వాం
 తథే వా విదన్ పౌరుషేయ ప్రమాణైః ।
 అవాఙ్మానసం సత్య మాత్మైక వేద్యం
 భవద్దివ్య తత్త్వం ప్రభో రామచంద్ర ॥

౨౫. కాశీ శతకమ్

96. కాశీపురి :

శ్రోణీడరాలసా మట్ట సోపానాన్యవరోహతి ।
 గంగమపి పునాతీవ స్నాతి కాఽపి పతివ్రతా ॥

మద్రూపేజైవ గంగాయాం త్వత్కృతం స్నాన ముద్భవేత్ ।
 తారయేత్ త్వాం భవాద్ధే ర్నాః పద స్తీవేతి రాజతే ॥

శ్యామలత్వం శీతలత్వం సాధుత్వం నామ విందతి ।
 కృష్ణాత్ చంద్రవలాత్ జహ్నోః క్రిమద్గంగా భగీరథాత్ ॥

కాశ్యాం దేవీయభిషాయాం సర్వదా భోజ్యపస్తుషు ।
 మర్త్యవేషేషు సంగీతే సర్వత్ర మదుర్రసః ॥

సౌధస్యాగ్రేఽరుంధతీవ మధ్యే సౌదామనీ యథా ।
అథస్తాత్ పాంచాలితేవ కాశ్యాం బాతి కలాంగనా ॥

నౌకాస్థిత జనోత్సృష్ట దీపికాఽఽశి ర్విరాజతే ।
గంగాయాం తారకారాజిం హనన్తివాంబరాశ్రితామ్ ॥

బహువేషైః బహుమతైః బహుభాషాభిరన్వితా ।
వారాణసీ కీర్తయతి విశ్వేశం విశ్వరూపిణమ్ ॥

త్రిగుణై రేవ సంసారచక్రం భ్రమతి తత్త్వతః ।
బ్రువన్నితీవానడుద్భి శ్శుకతో గచ్ఛతి త్రిభిః ॥

విశ్వేశ్వరాభిషేకాయ సతి భాగీరథీజలే ।
కాశ్యాం కోమాం వాంచతీతి నారితేతో నజాయతే ॥

భుంక్తే యథేష్టం బలవాన్ భోగాన్ రుదతి దుర్బలే ।
శత్రూన్ జిత్వా వశామేత్య బలీవర్ధః ప్రగల్భతే ॥

యేనరేనాప్యపాయేన బహ్వాన్నం ప్రాప్నుయాదితి ।
పునస్సమ్ముషితం వస్త్రం దదాత్యన్నాయ వానరః ॥

సూత్రేణోత్తిష్టమాకాశే వీక్ష్య శ్యేనః పఠంగకిమ్ ।
ప్రహర్తుం తం ప్రయతతే సహతే కః పరోన్నతిమ్ ॥

ఆరోగ్య ప్రతికూలాఽపి కాశీ సంసేవ్యతే సదా ।
ముముక్షుణా, ఽతిదుష్టోఽపి దర్శేవోత్తమ భార్యయా ॥

యమునా ప్రముఖా నద్యో గంగాయాం సంప్రవేశనాత్ ।
తస్యో నామై నాప్నువంతే పశ్యుర్గోత్రం శుభాత్త్రియః ॥

వివీరకాచవలయ రాశీవాభాతి జాహ్నువీ ।
శిశోః కనీవితేవాపి శిశరర్తా వినిర్మలా ॥

మాదృశః పాతకః త్వాదృక్పావనీ నైవ విద్యతే ।
దిష్ట్యాఽఽవయో స్సమావేళో గంగేఽద్య సమభూదహో ॥

౨౬. తారకమ్

97. ఈశ్వరతత్త్వము:

భేదో యథా కాండ తరంగయో ర్న
స్యాత్తేఽస్య లోకస్య త ధైవ దేవ
నర్మః ప్రపంచః త్వయి కల్పితోనా
స్థాణౌ భవే ద్దస్యురివ భ్రమేణ ॥

దృశ్యాస్యదృశ్యా నదనత్స్వరూపా
త్వదీయ మాయా భ్రమకారణం సా
దిగంత రేఖావ దతీంద్రియంతే
తత్త్వం జగన్నాటక సూత్రధార !

త త్యైవ తేఽదీశ్వర దేవతాఽపి
శక్నోతి వేత్తుం పరమార్థ తత్త్వం
దృష్టి స్వరూపం ముకురశ్రియైవ
విలోకితుం శక్యత ఆదిదేవ !

ఏకత్వసంఖ్యా ప్రతిపాదకోఽంకః
నిరంతరం బోధయతే బహుత్వం
చింద్వన్వితః సుష్టు యథా స్వభావ
యుతః త్వ మేకోపి తథాఽసి దేవ॥

98. ఆదర్శ పురజనులు :

చంద్రికా ధవలచ్చాయా స్తత్రత్యా రేజిరే జనాః
అన్యోన్య మైత్రీం కుర్వంతః సంజానంతో యథాయథమ్
విద్యయా సమయాకృత్య ప్రియాకృత్య ముహూర్గుహాన్

....

ఏకతానాః సాయుగీనాః వాగ్మీనో హృదయాలవః
క్షేమంకరా మహోత్సాహాః ఉరన్వంతో యశస్వినః
సమానపంక్తి భోక్తారః సమవర్ణవిభూషితాః
సామాన్య బాషా వక్తారః సమానాచార వర్తినః
వయః పరిణయం ప్రీతాం విద్యాభ్యాసం స్వతంత్రతామ్
ప్రాపయంతః

....

సామాజికా అస్తికా స్పృక్కులీనా దార్మికా బుధాః
శాకహారా నావదూకాః కృతినః పురుషోత్తమాః
తత్రత్యకా బభూవ ప్రీ వీరమాతా సులక్షణా
గృహకార్యపరా ప్రాజ్ఞీ బుధమాన్యా పతివ్రతా
వీధీ ర్వికాలా అమలా జలయంత్ర పరిష్కృతాః॥

99. సుకవి :

న దేవతాదీన మనః ప్రవృత్తిః
స్వాతంత్ర్య సంకల్పిత చారుకావ్యః
దయార్ద్ర చిత్తోఽంచిత నత్యవాక్యః
కలాచణః సత్కవిరేవ నాఽన్యః ॥

నవరుచివేదీ నర్వభూతానువాదీ
లలిత చరణదారీ సాధ్వలంకారహారీ
పరవశ సుఖయోగ శ్చిత్రసంకల్పభోగః
కవిః

....

VII అనువాద సారణి

౨౭. నవరస తదంగిణి

100. షేక్స్పియరు సాగసులు :

[గిర్వాణాంధ్రములలో అనువాదము]

మూలము :

A. To guild refine gold, to paint the lily
To throw a perfume on the violet
To smooth the ice, or add another hue
unto the rain bow, or with taper-light
To seek the beauteous eye of heaven to garnish
Is wasteful and ridiculous excess :

[King John—Act IV. Sc. ii]

౧. అను : శ్లో॥ స్వర్ణే హేమవిరేపనం, సమధితే రక్తోత్పలే రంజనం,
చాంపేయప్రసవే సుగంధకలనం, హైమోపలే స్నేహనమ్,
దేవేంద్రస్య శరాసనే సముదితే వర్ణాంకరప్రాపణం,
దీపే నార్కరుచిప్రదీపన మతివ్యర్థ మ్రుహసాస్పదమ్

౨. ద్వి॥ బంగరుపూత మే-ల్పంగరమునకుఁ,
జెంగలువకు రంగు-సేత, నెత్తావి
సురపున్న కెరవుతె-చ్చుట, మంచుగద్ద
మఱి నున్ను సేయుట, -మరియొక రంగు
నగనైరి వింట నొనర్చుట, పట్ట
పగలు వెలింగెడు-భానువి కాంతి
హెచ్చింపఁ జేవత్తి-నెత్తిపట్టుటయు
నచ్చపు నగుఁబాటు-నధికము వృథయు.

B. He was a man, take him for all in all
I shall not look upon his like again.

(Hamlet—Act I. Sc. ii)

౧. శ్లో॥ సోఽహుత్పుమా న్సర్వదై వ
సంపూర్ణ సుగుణాకరః
నాహం కదాపి వీక్షిష్యే
తస్య ప్రతినిధిం పునః ॥

౨. ద్వి॥ పురుషుఁ డాతండు సం-పూర్ణగుణుండు
నరయఁ డోవ నిఁక నే-నతనికి సాటి,

C. O, She doth teach the torches to burn bright !
It seems she hangs upon the cheek of night
Like a rich jewel in an Ethiop's ear
Beauty too rich for use, for earth too dear !
So, shows a snowy dove trooping with crow
As yonder lady O'ur her fellows shows.

(Romeo and Juliet—Act I. Sc. ii)

౧. శ్లో॥ ఆత్యంతప్రజ్వలితు మబలా శిక్షితేఽహోప్రదీపాన్
రాత్రౌ కాశీశ్రవణ విచలద్రత్నభూషేవ భాతి
సౌందర్యంచానుభవితు మతిశ్రేష్ఠ ముర్వ్యా అమూల్యం
వాయసౌమే చరతి వరకూప తృభీమందలే సా.

౨. గీ॥ చిరుకలకొలికి దివిటీల-వెలుఁగనేర్పుఁ
గలిగి వజ్రంబు పగిదిఁ జీ-కటిని మెఱయు
నందమంద నత్యధికంబు-నవవి కరుదు
కాకులం దంచ యది తోడి-గరితలందు.

D. Cowards die many times before their deaths;
The valiant never taste of death but once.

[Julius Caesar—Act I, Sc. ii]

ఆ. వె. ఎన్నఁ బిఱికివార లెన్నియోమాటులు
చచ్చుచుండ్రు లాము చావక మును
పెన్నదైన ధైర్యమున్న జనులు చావు
చవి యెఱుంగ రొక్కసారి తప్ప.

E. Friendship is constant in all other things
Save in the office and affairs of Love;

Therefore, all hearts in Love use their own tongues;
Let every eye negotiate for itself,
And trust no agent; for beauty is a witch;
Against whose charms faith melteth into blood.

[Much Ado About Nothing—Act II, Sc. i]

చ. వలపునఁ దప్ప మైత్రి పెరవస్తువుల నన్నిట నుండు నిల్కదన్
వలచిన యెల్ల దెందములు వాడుట మేల్ దమ నోళ్లఁ గావునన్
దెలుపుతఁ దన్నుఁగూర్చి ప్రతిదృష్టి తనంతట నమ్మ కన్యునిన్
బొడపొక మంత్రకఁ దతని బూమెల నెమ్మి కరఁగు మర్లుగాన్.

F. That ever death should let life bear his name
Where life hath no more interest but to breathe ?

[Titus Andronicus—Act III, Sc. i]

ద్వి॥ ఊపిరి తీయుటె యొక పని యైన
బాపురే చావేల బ్రతు కనరాదు :

G. His words are bonds, his oaths are oracles;
His love sincere, his thoughts immaculate;
His tears pure messengers sent from his heart;
His heart as far from fraud as heaven from earth.

[Two Gentlemen of Verona—Act II, Sc. vii]

ఉ॥ ఆతని నుల్లొడంబడిక, లాతని యొట్టులు దేవవాక్కులౌ,
నాతని ప్రేమ నిష్కపట, మాతని యాహ లకల్మషంబులౌ,
నాతని మానస ప్రచలితామల దూతలు వాని యత్రులౌ,
నాతని యాత్మ వంచనకు నొ దవు స్వర్గము భూమికింబలెన్.

H. My crown is in my heart, not on my head;
Not decked with diamonds and Indian stones;
Nor to be seen : my crown is called content;
A crown it is, that seldom kings enjoy.

[Henry VI—Part II Act III, Sc. i]

గీ॥ నా కిరీటము నాదు దెందమున నుండు
నా తలన్ గాదు, నివిధరత్నములఁ జెక్కఁ

బడగలే, దద్దియున్ గానఁబడగఁబోదు
తనివి నా మౌళి-దొర లది కనుట యరుదు.

- I. If thou remember'st not the slightest folly
That ever love did make thee run into,
Thou hast not loved ;
Or if thou hast not sat, as I do now,
Weaning thy hearer in thy mistress' praise,
Thou hast not loved :
Or if thou hast not broke from company
Abrupthy, as my passion now makes me,
Thou hast not loved.

[As You Like It—Act II, Sc. iv]

సీ॥ ఉరువడి ననవిల్లుఁ దుసికొల్పఁగా నీవు
నెఱపిన యేపాటి నేరమైన
మఱచిపోయితివేని మఱి నీవు వలచియుం
డఁగలేదు; నీ విప్పు నా తెఱఁగునఁ
గూర్చుండి నీ చెరిన్ గూరిచి పొగడుచు
వినువారలకు నెల్ల విసుకు కలుగ
నలుపనిచో నీవు వలచియుండఁగ లేదు
కొంచెమైనం బరికించి చూడః

చెఱఁగి నా మరు లిప్పుడు నన్ జేసినట్లు
కతము చెప్పక నీ చెరికాండ్రనుండి
యీవు దబ్బున విడఁబడి యేగవేని
వెండియున్ నీవును వలచియుండలేదు.

- J. I would have broke mine eye-strings, cracked them, but
To look upon him, till the diminution
Of space had pointed him sharp as my needle;
Nay, followed him, till he had melted from
The smallness of a gnat to air; and then
Have turned mine eye, and wept.

[Cymbaline—Act. I, Sc. iii]

గీ॥ దూరమున సూది మొనయంత తోచువఱకు,
నలుపుకంటెనుఁ దగ్గి మాయ మగుదనుక,
నరములు తెగునంతకునుఁ గన్గవను విప్పి
వానిఁ గనుఁగొని పిదప నే వగచియుండు.

K. When most I wink, then do mine eyes best see,
For all the day they view things unrespected;
But when I sleep, in dreams they look on thee.

[Sonnets]

కం॥ కనుతెప్ప మూసినప్పుడె
కనెడున్ నా కన్నుదోయి కర, మేమనఁ బ్రో
ద్దునఁ గాంచువాని నరకు
న్నొన దది, వినుఁజూచు-నేను గూర్కిడఁ గలలోన్.

L. The iron tongue of midnight hath told twelve;
Lovers, to bed : 't is almost fairy time.

[Midsummer-night Dream—Act V, Sc. i]

కం. సడిరేయి యనుప నాలుక
నుడివెం బన్నెండు-వలపు నూర్కొను మీరల్
పడుకొండు వెజ్జలం ది
ప్పుడుఁ గడు గంధర్వవేళ పొనరుచునుండెన్.

M. Love is a smoke made with the fume of sighs;
Being purged, a fire sparkling in lovers' eyes;
Being vexed, a sea nourished with lovers' tears :
What is it else ? a madness most discreet,
A choking gall, and a preserving sweet.

[Romeo And Juliet—Act I, Sc. i]

గీ॥ వల పనఁగ వెచ్చనూర్పులఁ గలిగిన పొగ,
కాముకుల కన్నులందునఁ గ్రాలు నగ్గి,
నాయికాకాయకాశ్రులన్ బ్రబలు కడలి,
వెట్టియున్, జంపఁ బెంపఁగ విష మమృతము.

- N. That man that hath a tongue, I say, is no man,
If with his tongue he cannot win a woman.

[Two Gentlemen of Verona—Act III, Sc. i]

ద్వి॥ మాటాడువాఁ దెల్ల మగవాఁడుకాఁడు
మాటలచేతఁ జామల గెల్వకున్న.

- O. What seest thou in the ground ? hold up thy head :
Look in my eyeballs, there thy beauty lies
Then why not lips on lips, since eyes in eyes ?

[Venus and Adonis.]

గీ॥ ఎందు కటు క్రిందుఁ జూచెద వెత్తు సిరము
చూడు నా కంటిపాప లచ్చొటను నీడు
సొగసు నెలకొనుఁ-జూపులఁ జూపు లెనయ
నేల పెదవులు పెదవుల నెనయరాదు ?

- P. Men are April when they woo, December when they wed;
maids are May when they are maids,
but the sky changes when they are Wives.

[As You Like It—Act IV, Sc. i]

వ॥ మగవాండ్లు తముఁ బెండ్లాడని కన్నియల
బతిమాలుకొను నప్పుడు చై త్రమాసమువంటివారు-
కాని పెండ్లియైన పిదప శూన్యమాసమువలె నుందురు;
కన్నియలు తమ కన్యాత్వమందు పై శాఖముం బోలెదరు
కాని వా రిల్లాండైన పిమ్మట నా కాలము మాటును.

- Q. But virtue, as it never will be moved
Though lewdness court it in a shape of heaven,
So lust, though to a radiant angel linked,
Will sate itself in a celestial bed
And prey on garbage.

[Hamlet—Act I, Sc. V]

గీ॥ అలమి పోకిరితనము స్వర్గాకృతిఁ గొని
కోరినఁ జలింపఁబడదు సుగుణ మొకప్పు

దీవ్యమూర్తిని గలిసియున్ దృప్తిపడక
గుహ్యవాపల్య మెంగిలి కూళ్లు గుడుచు.

- R. Base men being in love have then a nobility
in their natures more than is native to them.

[Othello—Act II, Sc. i]

వ॥ నీచులు వలపున నుంటచేఁ దమకు నిక్కముగ
నున్నదానికంటెఁ బెచ్చుగ నొక గొప్పదనముం
దమ స్వభావములం దగిలియుందురు

- S. She either gives a stomach and no food—
Such are the poor, in health; or else a feast,
And takes away the stomach, such are the rich
That have abundance, and enjoy it not.

[Henry IV—Part II : Act IV, Sc. iv]

గీ॥ ఆఁక లెంతో గొలిపి దైవ మన్న మిడదు
వెలయు నారోగ్యమునఁ గడుఁ బేదవాఁడు
కదిసి బువ్వ నొసంగి యంగదఁ జెఱిచెడుఁ
గుడువఁ జాలఁడు భాగ్యవంతుఁడు కలిగియు.

- T. When beggars die there are no comets seen;
The heavens themselves blaze forth
the death of princes.

[Julius Caesar—Act II, Sc. ii]

కం. కనుపడవు తోఁకచుక్కలు
మిను చక్కిన్ బిచ్చగాండ్రు మృతులైన యెదన్
పనివడి రాజుల చావున్
జనములకుఁ దనంత బయలు చాటుచునుండున్.

- U. Suspicion always haunts the guilty mind :
The thief doth fear each bush an officer.

[Henry VI—Part III : Act V, Sc. vi]

ద్వి॥ దుడితంజుగల మదిన్ దొడరు నఁదియము
బరి యెల్ల పొద రాజభటునిగ వెఱుచు॥

V. For what is wedlock forced but a hell,
An age of discord and continual strife ?
Whereas that the contrary bringeth bliss,
And is a pattern of celestial peace.

[Henry VI—Part I : Act V, Sc. V]

గీ॥ బలిమి నొనరింపఁబడిన పెండిలి నరకము
కలఁత బ్రతుకును, మఱియు నిచ్చలు జగదము
నలుపు; ఇష్టానుసారము జరిగిన నది
సంతసము, దివ్యశాంతిని సంతరించు.

W. 'T is beauty that doth off make women proud;
'T is virtue that doth make them most admired;
'T is government that makes them seem divine.

[Henry VI—Part III : Act I, Sc. iv]

గీ॥ శ్రీలఁ దఱచుగ గర్వింపఁజేసెడు నది
సౌగసు; వారల మిక్కిలి పొగడఁబడఁగ
నలుపునది సద్గుణంబు; వేల్పులుగ వారిఁ
దెలియఁబడఁజేయునది జితేంద్రియత యగును.

X. The lunatic, the lover and the poet,
Are of imagination all compact :
One sees more devils than vast hell can hold;
That is the mad man : the lover, all as frantic,
Sees Helen's beauty in a brow of Egypt;
The poet's eye, in a fine frenzy rolling
Doth glance from heaven to earth,
from earth to heaven;
And, as imagination bodies forth
The forms of things unknown, the poet's pen
Turns them to shapes, and gives to airy nothing
A local habitation and a name.

[Midsummer Night's Dream—Act V, Sc. i]

మ. వెడఁగున్ గాముకుఁడున్ గవీంద్రుఁడు మనోవిభ్రాంతిమూర్తుల్ గదా
వెడఁగెందున్ గవరాని దయ్యములఁ గన్పెట్టున్; గురూపిన్ దగు

ల్వడి రంభన్ నిరసించుఁ గాముకుఁ; డహా స్వర్గంబునందుండి యి
క్కడి కిందుండి కపింద్రు దృష్టి దివికిన్ గాంచున్, యథేచ్ఛమ్ము నా
తఁడు చింతించు నవీనవస్తువుల కంతన్ వాని గంటమ్ము పే
ర్లిడి యాకారము లున్నిప బ్లాసఁగు నెం దేమైన లేకుండనీ ॥

- Y. Virtue itself turns vice, being misapplied,
And vice sometimes by action dignified.
[Romeo and Juliet —Act II, Sc. iii]

గీ॥ గుణమే దోషంబుగా మాలుఁ గొన్నిచోట్ల
కర మపప్రయు క్తం బగు కారణమున
విరచనా కౌశలంబున మఱియు నొక్క
కాలమందున దోషమే గణుతికెక్కు

- Z. Your greatest want is, you want much of meat;
Why should you want ? Behold, the earth hath roots;
Within this mile break forth a hundred springs;
The oaks bear mast, the briers scarlet hips;
The bounteous housewife, Nature, on each bush
Lays her full mess before you. Want ! why want ?
[Timon of Athens—Act IV, Sc. iii]

క॥ మీకున్న గొప్పకోరిక
యాకలికిన్ దగినయంత యాహారముగా
మీ కెందు కీ కొఱతయ
లోకింపుఁడు కలవు భూమిలోపల దుంపర్.

ఉ॥ ఇంచుక దప్పులోన నెలయేలు లనేకము లబ్బి పాతెడున్
మంచి పలంబులం గలిగి మ్రాఁకులు పెక్కు రకంబు లొప్పుఁ-దా
నెంచిన తేనెఁదిండిఁ బొదరింద్ల నమర్చెడుఁ బెట్టువోతలన్
మించిన యాచుగాఁ బ్రకృతి-మీకుఁ గొఱంత యిఁకెందు కుండెడున్;

*

*

*

101. కాళిదాసు సాగసులు :

[అచ్చ తెనిగింపులు]

మూలము :

౧. వేదాంతేషు యమాహు రేకపురుషం వ్యాప్య స్థితం రోదసి
యస్మిన్నీశ్వర ఇత్య నన్యవిషయ శృద్ధో యథార్థాక్షరః
అంతర్యక్ష ముముక్షుభి ర్నియమిత ప్రాణాదిభి ర్మృగ్యతే
స స్థాణుః స్థిరభక్తియోగ సులభో నిశ్చేయసాయాస్తువః ॥

—విక్రమోర్వశీయము (నాందీశ్లోకము)

అనువాదము :

తరువోజ॥ పలికెద రెవ్వనిఁ బ్రాణదువుల కొనల
పిన్ను మన్ను నిండనగు నొక్కనిగఁ,
గలుగ కొండునకు నిక్కముగ నెవ్వని
యెడఁ జెల్లుచుండెడు నేలిక విరుదు,
నెడఁద నుసులు దిగియించి ముత్తికయి
కడఁగు వారల వెదుకంబడు నెవఁడు,
కలిగింతు బత్తిజోగమునకు సుకువు
గాఁ జిక్కునట్టి ముక్కంటి మేల్మీకు.

౨. హృదయ మిషుభిః కామస్యాంత స్సకల్య మిదం తతః ।
కథముపలభే నిద్రాం స్వప్నే సమాగమకారిణీమ్ ।
నచ సువదనా మారేభ్యోఽప్రిప్రియాం సమవాప్యతాం ।
మమ నయనయో రుద్భాషృత్వం సభే న భవిష్యతి.

—విక్రమోర్వశీయము

చ॥ మది ననవిత్తుతూపులను మాటికి గాయము లందుచుండఁగా
నిదురెటుపోవఁగాఁ గలను నెచ్చెలినిం గలనై నఁ బొందఁజా
ఁడు ననఁ, బోని చిత్తరువు లోనయిన న్సరివ్రాసి చూడఁగ
ల్గుదునన నీరు నాకనులలో నెటు నిండకమాను సంగడి ॥

౩. పాతుం నప్రథమం వ్యవస్యతి జలం యష్కాస్యపీతేషు యా
నాదతే ప్రియమందనాయ భవతాం స్నేహేన యా పల్లవమ్
అద్యే వః కుసుమప్రసూతి సమయే యస్యా భవత్యుత్సవః
సేయం యాతి శకుంతలా పతిగృహం సర్వై రనుజ్ఞాయతామ్.

—అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

ఉ॥ ఎవ్వతె ముందు మిమ్ముఁ దనియింపక త్రాగదు నీరుఁ, దాల్చుఁ బో
దెవ్వతె మీపయిం జెలిమి నింపయినం జివురాకుసొమ్ము, మీ
పువ్వు సమర్త యెవ్వతెకుఁ బొల్గు పండువుచెల్వ నించు నా
జవ్వని యీ శకుంతల యెసంగు నొసంగుచి యాన నెల్లరున్.

౪. ఉగ్గలిత దబ్బరబలా మిత పరిచ్ఛత్త జచ్చడా మోరా ।
ఓసరి అపణ్డుపత్తా ముఅంతి అస్సానిత లదాఓ ॥

—అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

గీ॥ నోళ్ళ తెల్లుజార్చి రేళ్ళు, నాటల నాడ
కుండి నెమలిగములు, పండుటాకు
లెల్ల రాల్చుకొనుచు నెల్లడఁ దీఁగెలున్
గంటనీరు గార్చు కరణీనయ్యె.

౫. అథ మధువనితానాం నేత్ర నిర్వేళనీయం
మనసిజ తరుపుష్పం రాగబంధ ప్రవారిమ్ ।
ఆకృతకవిధి సర్వాంగీణ మాకల్పజాతం
విలసిత పదమాద్యం యౌవనం స ప్రపేదే ॥

—రఘువంశము 18-52

గీ॥ అంతఁ జెలువల కన్గవ లానుకల్లు
చిగురు విల్లుఁదన్ మ్రాకుపూ తగులు తరిరు
తొడ వొడలికెల్లఁ దనకుఁదాఁ దోచు గడన
హోయలు తొలి పెంకి జవ్వన మొందె నతఁడు.

౬. అనాఘ్రాతం పుష్పం కిసలియ మలూనం కరరుహై
రనావిద్ధం రత్న మృదు నప మనాస్వాదిత రసమ్
అఖండం పుణ్యానాం ఫలమివ చ తద్రూప మనఘం
నజానే భోక్తారం కమిహ సముపస్థాస్యతి విధిః ॥

—అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

౭॥ క్రోలని క్రొత్తతేనె, మొనఁ గ్రుచ్చని మానికె, గోరునాటులన్
దాలచసెట్టి లేజిపురు, కావిగొనింబడిసెట్టి పూవునుం
బోలిన దాని సోయగము ముందిటి నోముల మేటిపంటగా
బోలును దాని నేలుటకుఁ బుట్టినఁ యాతని దెంత పున్నెమో ॥

౮॥ గ్రీవాఙ్గాభిరామం ముహూరనుపతతి స్యందనే బద్ధ దృష్టిః
పశ్చార్ధేన ప్రవిష్టశ్శరవతనభియా భూయసా పూర్వకాయమ్
దర్శై ర్ధావరీధైః శ్రమ వివృతముఖ భ్రంశిభిః కీర్ణ వర్తైః
పశ్యోదగ్ర ప్లుతత్వా ద్వియతి బహుతరం స్తోకముర్వ్యాం ప్రయాతి ॥

—అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

౯॥ వెంబడుతేరి ఎంబమెదవెట్టి పొరింబొరిఁజూచు, నమ్ము పై
నిం బడు నంచు వెన్దలకు నివ్వెర ముందటి మేను కుంచుఁ, బొం
తం బలుపు న్నగుఁబు తిను దబ్బము దయ్యుచు నోరువిప్పి, యే
గుం బరికించుమా దిగువఁ గొద్దిగ మెండుగ మింటదాటులన్.

౧౦. మందః కవియశః ప్రార్థీ గమిష్యా మ్యపహాస్యకమ్
ప్రాంశు లభ్యే ఫలే లోభా దుద్బాహురివ వామనః ॥

—రఘువంశము 1-3

కం॥ వెడగున్ గయిపెంపు న్నేఁ
బడయంగాఁ గోరి నవ్వఁబడియెద నానన్
బొడవగు నతనికిఁ బొందం
బడు పండునకుఁ గయి చాచు మలుగుజ్జవలెన్.

౯. ఆకార సదృశః ప్రజ్ఞః ప్రజ్ఞయా సదృశాగమః ।
అగమై స్సదృశారంభ ఆరంభ సదృశోదయః ॥

—రఘువంశము 1-15

- గీ॥ సౌగసునకుఁ దగునట్టి తెల్విఁగలవాఁడు
తెలివికిందగు చదువుల వెలయువాఁడు
చదువులకుఁ దగిన పనివి నల్పువాఁడు
పనికిఁదగినట్టి పెంపునఁ దనరువాఁడు.

౧౦. వర్ణ ప్రకర్షే సతి కర్ణికారం
ధునోతి నిర్గంధతయాన్మ చేతః
ప్రాయేణ సామగ్ర్య విధౌ గుణానాం
పరాజ్ఞాభీ విశ్వస్యజః ప్రవృత్తిః ॥

— కుమార సంభవము.

- గీ॥ నిండు వన్నియఁ గలిగియుఁ గొండగోఁగు
తావి రేకువ్వి చేత దెందము నొగిల్చె
తర్చుగ గొనము లన్నియుఁ గూర్చుపట్ల
పెడమొగం బిడు వేలుపుపెద్ద నడత.

౧౧. అపమేఘాదయం వర్షమదృష్టకుసుమం ఫలమ్ ।
అతర్కి తోపపన్నం వోదర్శనం ప్రతిభాతిమే ॥

— కుమార సంభవము 8-58.

- గీ॥ కారుమబ్బు గ్రమ్మకయె కురిసెడువాన
పువ్వు కానరాక పొడము వండు
తలఁతు మీర లిట్లు దరిసెన మిచ్చుట
యౌర ! నాకుఁ గోరనట్టి కోర్కె.

౧౨. ఇన్దీవరేణ నయనం, ముఖ మంబుజేన,
కుందేన దంత, మధరం నవపల్లవేన,
అంగాని చంపకదలై స్స విధాయ వేదాః
కాంతే! కథం ఘటితవా నుపలేన చేతః॥

—శృంగార తిలకము.

గీ॥ నల్లఁగలువఁ జూడ్కి, నగుమోముఁ దమ్మిచే,
మొల్లచేతఁ బల్లు, మో విగురునఁ,
గడమ మేను సంపెగలఁ జేసి యా బమ్మ
చెలువ! తాత నెట్లు నలిపె నెడఁద !

౧౩. ఆదర్శనా త్ప్రవిష్టా సా మే సురలోకసుందరీ హృదయమ్ ।
బాణేన మకరకేతోః కృతమార్గ మవంధ్యపాతేన ॥

— విక్రమోర్వశీయము.

గీ॥ పచ్చవిల్తువి తప్పిపోవక తగిలిన
తూపుచేఁ జేయఁబడినట్టి త్రోవఁగల్గు
నాదుడెందంబు లోపల న్నాదుకొనియెఁ
గన్న యంతనె యావేల్పుటన్ను మిన్న.

౧౪. యదాలోకే సూక్ష్మం ప్రజతి సహసా తద్విపులతాం
యదర్థే విచ్ఛిన్నం భవతి కృతసంధాన మివ తత్
ప్రకృత్యా యద్వక్రం తడపి సమరేఖం నయనయో
ర్న మే దూరే కించి త్తణమపి న పార్శ్వే రథజవాత్.

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము.

కం॥ చిన్నది పెద్దదిగా, విడి
యున్నది కలసి నటు, వంక నురునది సరిగాఁ
జెన్నారు దవునఁ జెంగటఁ
గన్నులఁ బడ దెద్ది తేరు కడువడిఁ బోవన్.

౧౫. సరసిజ మనువిద్ధం కై వలేనాపి రమ్యం
మలినమపి హిమాంశో ర్లక్ష్మ లక్ష్మిం తనోతి
ఇయ మదిక మనోజ్ఞా వల్కలేనాపి తస్మి
కిమివ హి మధురాణా మ్మందనం నాకృతీనామ్ ।

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము.

గీ॥ తమ్మి పొలుపారు నాచునఁ దగిలియైన
మెలుఁగు నిడు వలుపయ్యుఁ జందురుని మచ్చ

నార చీరైన నీమె చెన్నారు నంద
మైన రూపులకుఁ దొడవు కావిదెద్ది.

౧౬. గచ్ఛతి పుర శ్శరీరం దావతి పశ్చా దనం స్తుతం చేతః
చీనాంకుకమివ కేతోః ప్రతివాతం నీయమానస్య ॥

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

కం॥ బొంది మును నడుచుచున్నది
దెంద మెఱుక లేక పారెడి న్వనువెన్నన్
దొందరగ నెదురు గాలిన్
జెంది పడగనున్న పట్టుచీర వితమునన్ ।

౧౭. తవ కుసుమశరత్వం శీతరశ్మిత్వ మిందో
ర్వయ మిద మయథార్థం దృశ్యతే మద్విదేషు
విస్మజతి హిమగర్భై రగ్ని మిందు ర్మయాభై
స్తవమపి కుసుమబాణా న్వజ్రసారీ కరోషి ।

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

ఉ॥ పూవుల యమ్ములం గలుగు ప్రోడపు నీవఁట! చల్లనైనవాఁ
డా పరితమ్మిగొంగ యఁట! యచ్చెరువో ననుఁదోలునట్టివా
రీ వెడమాట నమ్మఁగలరే యలరేదొర చల్లు నిప్పులన్
నీవునుఁ బూల ముల్కులను వింతువుగా మది దూసిపోవఁగన్.

౧౮. యాత్యేకతోఽస్తశిఖరం పతిరోషదీనా
మావిష్కృతోఽరుణ పురస్సర ఏకతోఽర్కః
తేజోద్వయస్య యుగప ద్వ్యసనోదయాభ్యాం
రోకో నియమ్యత ఇవాత్మదశాంతరేషు॥

— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

గీ॥ ఒక్కవైపు గ్రుంకుచుండెను జాబిలి
నెగడు నొక్కప్రక్క జగము కన్ను
మించుజంట కీడుమేలులచేఁ దజ
తెలుపఁబడువటు తన దెసలమార్పు.

౧౯. రమ్యాణీ వీక్ష్య మధురాంశ్చ నిశమ్య శబ్దాన్
పర్యత్సక్తోభవతి యత్సఖితోఽపి జంతుః
తచ్ఛేతసా స్మరతి నూన మబోధపూర్వం
భావస్థిరాణి జననాంతర సౌహృదాని. — అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

గీ॥ ఆందములఁజూచి తీయ నద్దాకించి
వనరు సుకమున్న పజ దేనివలన నా క
తంబుచేఁ దొలిపుట్టులందలి యితములఁ
దెలియ తెద నాటినవి మదిం దలఁచుచుండు.

౨౦. ప్రితా మశిషిత పటత్వ మమానుషీషు
సందృశ్యతే కిముత యాః ప్రతిబోధవత్యః
ప్రాగంతరిష గమనాత్ స్వమపత్యజాత
మన్యైర్ద్విజైః పరభృతాః ఖలు పోషయన్తి॥
— అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

కం॥ చెలులకు మప్పవి నేరుపు
వలనగు మావిసులు కావి వానన్, నెఱజా
ణలఁ జెప్పనేల తమ పి
ల్లలఁ గోయిల లొండు పిట్టలం బెంపించున్.

౨౧. శరీరం జ్ఞానం స్యాదసతి దయితాలింగన సుఖే
భవేత్ప్రాప్తం చక్షుః క్షణమపి న సా దృశ్యత ఇతి
తయా సారంగాజ్ఞా త్వమపి న కదాచి ద్విరహితం
ప్రసక్తే నిర్వాణే హృదయ పరితాపం వ్రజసి కిమ్ ॥
— మాలవికాగ్ని మిత్రము

గీ॥ చెలియ కొఁగిల దొరకక చిక్కు మేను
నెలతఁ గానక కనులు నీరునించుఁ
గాని సుంతయుఁ బాయపు గద కలికిని
దెందమా ! నీవు వలవంత బొందనేల.

*

*

*

౨౮. ఉమర్ఖయామ్ రుబాయత్*

102. కర్తవ్య వర్తమానము :

౧. పార్శ్వ మూలము : Bashiguft Shigufa mai biyān ai sāqī
Dast az 'amali Zuhd bidār ai sāqī
Murgi gardūn dar rahsh par mīzand.

౨. అంగము : Come, fill the cup, and in the fire of Spring
Your Winter-garment of Repentance fling :
The Bird of Time has but a little way
To flutter-and the Bird is on the Wing.

౩. సంస్కృతము శ్లో॥ పాత్రం సంపూర్యాయాహి కిం తపస్యసి యావనే ।
ప శ్శోడ్ధీ నోన్ముభో జీవపక్షి దోధూయతే బలాత్ ॥

గీతి॥ నవ నవ వికసిత పుష్పాసవ మద్భుత మానయేమమయి పాత్రి ।
సత్వర మేహి ధునీహి క్రతువ్రత కఠోర కర్మహే పాత్రి ॥

భుజంగి॥ దయిష్యన్ ధునోతి । స్వపక్షే పతత్రి ।

౪. తెనిగింపు : మూపు¹॥ జరిగిన పనికై వగవకు
మరుదుగ నీ కోరుకొన్న హాయి కుడుపు మూ
పిరుపులుఁ గెగిరిన నీ కది
దొరకదు మఱి మిగులఁ దనివితోడ న్మనుమా ॥

చెండు²॥ సీవిరి నైమ్ము విచ్చెడు నవె ననలు
మూలకుఁ ద్రొక్కు నోము న్గోపు చెలియ ।
వెడలిపో తెక్కలు విదిలిచె న్నులుగు ॥

* ఇందలి అంగపద్యము పిట్ట గెర్పాల్పగారిది. సంస్కృతాంధ్రములు దాసుగారివి.

1. 'మూపు' అనగా కందము. అది 'స్కంధ' శబ్దభవము,

2. 'చెండు' అనగా ముంజరి.

103. జీవాత్మ :

౧. పార్శ్వ మూలము : Ai dil zi ghubārī jism agar pākehū yī
Tū rūhi mujarradī bar aflāk Shū yī
'Arshast nishemāni tū sharmat bādā
Kāl wa muqīmī Khiltāi Khāk Shū yī

1096

౨. అంగము : Why, if the soul can fling the Dust aside,
And naked on the Air of Heaven ride.
Is't not a Shame-is't not a Shame for him
So long in this Clay suburb to abide !

౩. సంస్కృతము : శ్లో॥ స్వర్గః సిద్ధేః దాత్మనశ్చే । త్పృథుషే జైవ కర్మణా ।
స్పృహణీయం నకస్యాపి । జీవనం దుఃఖ భజనం ॥

గీతి॥ త్వం హే మానస వపుషః పజ్కం ప్రజ్వలయేః సమంతాచ్యేత్
సుర వర్తమి యద్యపి సంబోధయేథా స్తమాం స్వయం నగ్నః ।
స్వర్గపురి భవేద్యది తవనదన మహా త్వం కిమిహ నజిహ్వాః ।
అగచ్ఛేః కిం మృణ్మయలోకనివాసీ కథం భవేర్హస్త ॥

౪. తెనిగింపు : మూలము॥ అంటిన బుగ్గి తుడుచుకొని
మింట న్పరిమేనఁ దుదకు మెలఁగఁ గరిగినన్ ;
దంటారమారి మైత
ల్పింటింట విగ్గుమారి యెటు లిటు లిరుగున్ :

చెందు॥ ఉల్లమా ! నీవు నీ యొడలిపై ముఱికి
కడువడి గడుగుకో , కరిగెదవేని
మింటఁ దొడుగు లేక మెలఁగెదవేని
గొప్ప వేల్పు సరసఁ గూర్చుందువేని
సిగ్గులేదా నీ కిసీ యిట వచ్చి
యీ పాడు కొంపలో విఠితెదవిట్లు ॥

104. విధి వ్రాత :

౧. పార్శ్వ మూలము : Zin pesh nishānī budanī hā būdast
Paiwastayi qalam zi nek ū bad nāsūdast
Dar rōzi azal harānchi bā īst badād
Gammi Khurdan Wa Kōshīdani mā bīhōdast.

౨. అంగ్లము : The Moving Finger Writes; and having Writ,
Moves on : nor all your Piety nor Wit
Shall lure it back to cancel half a Line.
Nor all your Tears Wash out a Word of it.

౩. సంస్కృతము : శ్లో॥ విదాతృ రిభిరం కోఽపి పరిమార్జ్యం న శక్యతే
యేన కేనాప్యపాయేన భక్త్యా వా తపసాథవా ॥

గీతి॥ దైవ మలేఖీదాదౌ లలాట పరికేష భావికర్మ ఫలమ్
గుణదోష సమాలేఖి న్యన్య వరీవృత్త్యతేఽప్యవిశ్రాంతా ।
ప్రథమ దిన ఏవ సృష్టే ర్నిరణేనీయిష్ట భావ్యవశ్య ఫలమ్
అస్మా త్పృథుష మఖిలం చింతాస్మాకం వృద్ధైవ బోధూతః॥

౪. తెలిగింపు : మూలపు॥ వేలుపు వ్రాయుచు నడుపు
స్వే రీ వా వ్రాలు దిద్దనేరవుగా నీ
కేలా యీ తడి పొడి మడి
వారికము రివెల్ల నేరిపారే తుదకున్॥

చెందు॥ వరియున శ్లే తలవ్రాలుండెఁ దొల్లి ;
అరయదు మేలోగు లాగని పుడుక
నేరి వన్నక ముందె నెఱపెఁ దా విరుకు
వమ్మయ్యెడు మన దెప్పర మెల్లఁ దుదకు॥

105. విధి పంచితండు :

౧. పార్శ్వ మూలము : Bar rahguzaram hazār jā dām nahī
Gōī Ki bagīrmat agarm gām nahī
Yak zarra zi hukmi tū jahān Khālīnist.
Hukm tū Kunī va 'āsimi nām nahī.

౨. అంగ్లము : Oh Thou, Who didst with pitfall and with gin
Beset the Road I was to wander in,
Thou wilt not with Predestined Evil round
Emmesh, and then impute my Fall to Sin !

౩. సంస్కృతము : శ్లో॥ మమ ప్రవృత్తే ర్వాఘాత స్వయాచే త్క్రియతే విధే
సాక్షాత్త్వమే వాపరాధీ మమ దోషో న విద్యతే ॥

గీ॥ ప్రతి పద మపి మార్గేమే స్థాపయసీత్థం సహశ్రసః పాశాన్
మాపి పతిషీ ర్భితస్తా నీత్యేవం మాం నిజాగదీషి త్వమ్
నా స్తి చరాచరా మేత న్మనాగపి తవానధీన మాహోస్విత్
అజ్ఞాం త్వమేవ కురుషే తథాహి మమ దుష్టనామవిదధాసి॥

౪. తెలిగింపు : మూఁపు॥ నీవే కలుగులఁ ద్రవ్విత
వీవే వరి పన్నినాఁడ వేఁ జను త్రోవన్
నావేల్పా! తప్పని యై
పీవే దిద్ద కిటు నన్ను నెగ్గించెదవా ?

చెండు॥ ఏ నేగు త్రోవలో నీవు వే చోట్ల
నుక్కిరి దిక్కిరి యురి పన్నినావు,
అడుగిడెదేవి యం దంకించి విన్ను
బట్టెద నంచుఁ దప్పక పర్కినావు,
వింగి నేలలలోన నీవు లోఁ గొనక
యున్న తావేదియు నుత్త కారేడు,
పంపు నీ వానరింతు పై పెచ్చు నాకు
వెంబర విత్తను పేరు పెట్టెదవు॥

౧౦౬. ఋక్సంగ్రహము

106. ఇంద్రసూక్తము :

—: ఋక్కు-చోదరువు, పంతులు ౧౭, పది ౩, ఉసి ౨

స రీ నీ సా రీ వి సనీ రీ ససా నీ సారీ స సని సా విసారి
అహ స్వత్త్రిం పృత్త్రిరం వ్యంన ఋద్రో వత్రేణ మహానా వదేన ।
సా రీ సావిసరిసానీ సనీ సా రీ సస ససనిసా రి నీసా
స్కందాం నీవ కులిశేనా వివృక్తాహిః కయత ఉప పృక్ష్పదివ్యాః॥

అనువాదము : వదివడిం బగవారిఁ బడఁగూల్చు వెరవు
వాడి కై డువు చేతఁ బట్టి యా వేల్పు
కడు వాన నద్దిన కఱవు చేతులను
ద్రెంచి న నక్కాళ దెబ్బనఁ గూరె
గొమ్మలతోఁ గూడ గొడ్డలి వలనఁ
దెగి యొఱగిన చెట్టు తెఱఁగున నేరి॥

107. నదీసూక్తము :

—: ఋక్కు-ఒంటిదర్వు, పంతులు ౯, పది ౪, ఉసి ౨ :-

ససారి సాసానవి సావి సానీ సారి సనిన రిసా రిసాసా
ప్రపర్వతానా ముకరీ ఉపస్థా దశ్వే ఇవ విషితే హసమానే ।
సారిస నీసా నీ సరీ సనీ సాస రీ స నీ సాన రి సాససాసా ॥

అనువాదము : గొప్ప పందెం బాడు గుఱ్ఱము లట్లు
రేఁగరి స్థుడువ మల్లెడు మొదవు లట్లు
ఒండొరు పైవరే కొడ్డులు మించి
తగిలి సాతెన్ గొండదరిమంది యేళ్లు ॥

30. తల్లి విన్ని

[లలితా సహస్రనామ వివృతి]

1096

108. కలితలలిత :

నామము : "కామేశజ్ఞాత సౌభాగ్యమార్దవోరుద్వయాన్వితా"

అనువాదము : పగడ ముక్కంటికే యగపడు మవ్వంపు
బెడఁగు తొడకవ క్రొత్తడి సిరాజి
కోర్కె లుడిగి తను గొల్చువారికిఁ దప్ప
మై యొప్పగించని మంచిపిల్ల
తగులాటమున్ మాని తా నొంటిగాఁ గాఁక
నుడికెడు బోడతో నుండు పడుచు
ఎప్పు డొందొరిమిక నెల్లరియెడఁ జూపు
జారిగుండియ లో నెసంగు తల్లి

అప్పసము తన తప్పుల నొప్పుకొనుచు
నొరుల నెగ్గింప కొందిలి నోర్చుకొనుచు
అందఱికి మేల్ తలంచెడి యడియ నెంచి
పొందుగా నేయకొను వేయపుఁ దలకట్టు॥

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

పరిశిష్టము

1. వినాయక ప్రార్థన :

గీ॥ నహతి పాండిత్యమునఁ గావ్యనరణిఁ జేసి
యెల్లర హితముఁ గోరెన నేకదంత !
నేను విన్నేది యడుగను గావి నీదు
నందికొండయ్య సాయమె నాకుఁ జాలు.

2. జగన్మోహనితో శివుడు :

సీ॥ నీ జడన్ జూచినన్ జిలువతేఱు స్ఫురించె
రంగ దుత్తుంగ సారంగగమన !
నీ నెన్నుదురుఁ గన్న నెలవంక తలఁపయ్యె
రాజిత వీర సారంగనయన !
నీ వళు లరయ గంగావీచికలు దోచె
రమ్య విలొల సారంగచితుర !
నీ కౌనుఁ గాంచినన్ విన్ను జ్ఞప్తికి వచ్చె
రమణీయ నార సారంగ పాణి !
చెలువముగఁ గొంత పోలిక కందు మనకుఁ
గావియిసుమంతయైన నా మానసంబు
మాగ్గి నీ మనసున్న మన్మథుని పీడ
నన్ను సోకుట లెట్లులో నన్నుతాంగి !

— అంబరీష చరిత్రము

3. మద ద్విరదము :

అయగ్రాహి

చారుగతి నొడ్డునకుఁ జేరుకొని వృక్షముల
 ఘోరముగ లాగి జలపూరమున గంతున్
 దోరమగు తొండమున నీరమును బీల్చుచు గ
 భీర నినదంబు పయిమీఱ నెగఁజిమ్మున్
 సారస రజంబున శరీర మొగిఁ బూయఁబడ
 భూరి కనకాచలము తీరున వెలుంగున్
 భోరున మునింగి పయి మీఱు తన చేత నొక
 నీరజముఁ బట్టి పొలుపారఁగ నటించున్.

4. నక్ర విక్రమము :

సి॥ భూరి భూత్కార సంభూత గంభీర గుం
 త ద్వానమున శైలపంక్తి వడఁక
 చారుణ వాల సంకాదనోద్ధూత తో
 య కణఁబు లంబర మంటికొనఁగ
 నతుల హింకార త్వగంచిత దేహ సం
 గతి జలజంతు శోజితము వాఱు
 ఖర ముఖర నఖర వ్రకర కంపనంబునఁ
 గొలను సర్వమును బంకిలము గాగ

పొంచి మైపెంచి కుప్పించి పొంకరించి
 యొక్క మకరీంద్రుఁ డిభరాజ నొడిసి పట్టి

||| ||| ||| ||| ||| |||

గీ॥ బలయుతుని కూలజాడ్యంబు పట్టినట్లు
లు త్తముని దుష్టకామిని యొడిసినట్లు
ద్యానవంతుని నిద్దుర పూనినట్లు
నమదగజమును మొసలి వాజాచి పట్టె.

5. చక్రరక్షణ లోలుడు :

రగడ

బుడుత నూతను బడిన నుడి విని పొలుపుచెడి పరుగిడు జనకువరె,
గడఁగి త త్తరపాటుతో, గనుకడల వెడవెడపాటుతో, దన
యొడలి చెమటల నీటుతో నెద నుబ్బు గుబ్బల పోటుతో, గడు
నడరు పెదవిని గాటుతో జీరాడు పై వలెవాటుతో మయి
గడను గుంకుమ తేటుతో వెనుకడను కీర్ణడవేటుతో ముడి
వడెడు భూషణకోటితో, గొనవంగు చిటికెనగోటితో మొల
సడలు కనకపు శాటితో వెన్ననెడు చక్కని బోటితో వెలు
వడియె, గేళిగృహంబు వెన్నుడు చక్రరక్షణలోలుడై.

— గజేంద్ర మోక్షణము

6. శివుని ముసలి వాలకము :

పీ॥ వలముగ వాచి పిల్కలు పెట్టి చీమూరు
నడుగుల నొరసి వ్రేలాడు పుచ్చె
బొడ్డు కయికి నందఁబోనట్లు పొడవుగా
ముడుతలఁ దోఁగాడు పొడక పొట్ట
యొందిపోయిన రోతు గుండియ కిరుతట్టు
సొట్టయై కడలాడు వట్టి రెట్ట
ముటిగిపోయిన ముక్కు మొటిపెదవులు పాచి
వట్టి విస్తుం గ్రమ్ము మిట్టపండ్లు

పునులు వాతెడు మిడిగ్రుడ్లు బురకబొంది
యెలుక జానుగల్ వెట్టిన వ్వెలు పెలు
గూను నడ్డి మొలన్ దగుల్కొన్న పోచ
గలుగు ముత్త యవిటి పాటు దులికి పలికె.

సీ॥ ఈ వెట్టి పాటు, డీ యెంబన్న, ముసలి, యం
బేద, విసాళి, యవిటి, చెనంటి,
జోగి, కైలాటకా, దో, గెల్లిదుడు, జొల్లి,
యలిపిగొ, డెల్లాపి, యూబదేబె,
విననారి, నోర్మెంగ, వీటిడి, టాబోటు,
నచ్చుకాడు, పలుగు, నారిముచ్చు,
గూవి మొ, ద్దతగుడు, కొయ్యెడ్రి, ప్పడియరి,
బరికాయ, మిడిగ్రుడ్లవాడు, గిడ్డ,

యేనె బేసికంటి నవి మీ రెన్నుకొనుడు
కాకతో నన్ను గెల్పె మీ కన్నపట్టి
మీకు దగు నల్లుడన్ మఱి సాకు మాని
నలుపుడి పెండ్లి యెల్లండి జాలమేర :

7. కన్నెగౌరు విన్నపము :

సీ॥ అలరు విల్లువి త్రిము రదచిన నీ కాడు
చానిపై గోరిక తగుందేమో!
గడ్డును బిత్తరి బూటకపు మాట నమ్ముట
తగవు నాదని పాటి తప్పదేమో :
చదరేలు నా యేర లెదురయి నిన్ దన
బిగి కౌగిటన్ గ్రుచ్చి విడువదేమో !

నా మంచి తలిదండ్రు లేమటి నీ వెద
వారకమున కొప్పఁ జాలరేమొ !

నిన్ను గానక సులియైన నిర్వనోప
మించి జోసీకు నన్ బ్రతికించు వడిగ
నేల జాలము నన్నిఁక నేలుకొనుము
కడలి మిసిమి తాల్చి ! కను మంగమొల వేల్చి !

— గౌరప్ప పెండ్లి

8. హిరణ్యాక్షుడు :

ఘోరి కాండన్ బోలు నెమ్మేనఁ దొగరు దు
ప్పటి సంజకెంజాయ పగది మెఱయ
స్వప్రణపానలజ్వాల లనంగ నొ
దల మీరి పల్లజదలు వెలుంగ
నఖిల జగజ్జయ ప్రాప్ర కీర్త్యంకురా
కారత నెలవంకకోర లలర
నోరి ముప్పిరిగొన్న యుక్కుదూలమ్ము ల
నెదగు చేతులఁ బెద్ద గద చెలంగ
దరణి యడుగుల కదర నమరులు బెదర
'దిక్కులన్ గెల్చి వచ్చెద దీవన లిడు
మన్న!' యని నాకు మ్రొక్కి స్వర్ణాక్షఁ దేగ
ననుజాని స్మృతి గన నోచనైతి నకట !

— ప్రహ్లాద చరిత్రము

9. ఆత్మహతము :

గీ॥ విరత మన్యోన్యమైత్రితోఁ బరగుచుంట
చెలఁగి మన తొంటి మర్యాద విచపుకొంట
జాతిసీతులు తప్పక జరుగుచుంట
చాలు నాకాశపంచాంగ మేల మనకు.

గీ॥ నూపుగింజ బ్రాహ్మణుని సామెతగ మింట
మిద్దె లల్లుకొనుచు నొద్దనున్న
దాని తన్నుకొనుట తగునె, యాముష్మిక
స్వప్న మేల యిహము జాడఁ గనక ॥

10. భీష్మ ప్రతిజ్ఞ :

సీ॥ రాలనీ చుక్కలు, కూలనీ కులగిరు,
లిలఁ గ్రుంకనీ, వార్ధు లింకిపోని,
ఆకస్మికముగ సూర్యాచంద్రముల్ గతుల్
దప్పనీ, జగమెల్ల తల్లడిలని,
పిడుగులు గురియనీ, పెటిలి బ్రహ్మాండముల్
పేలాల పోలికం బేలిపడని,
ప్రళయము పట్టనీ, భైరవుండు త్రిశూల
ధాడఁడై పాలనేత్రము తెరువని,

గీ॥ యేది యెట్లైనఁ గాని యొక్కొంతయైన
నా ప్రతిస తప్పిపోవదు నమ్మవలయు
అఖిలపావని నా తల్లి యయ్యెనేని
ధర్ము వెప్పుడు నాతండ్రి తప్పఁదేని.

11. భీష్మ సంగ్రామము :

సీ॥ విరిగెడు నరదము, లొరిగెడు గుఱ్ఱముల్,
తెగిపడు సిదములు, ద్రెక్కు కరులు,
బంతులవలెఁ ద్రుక్కు చటల శిరంబులు,
మొత్తంబులై యాడు మొందెములును,
పొదియగు శస్త్రాస్త్రములు, మూలఁబడిన సా
రథులు, మూర్చిల్లిన రథికవరులు,
ఘనరాసులౌ మాంసబండము, లేలుల
సౌబగునఁ బాతెడు శోణితంబు

గీ॥ గలుగునట్టుల పాండవబలముఁ ద్రుంచు
భీష్మ విక్రమముం జూచి ధీర మెదలి
యున్న యర్జునుఁ బరికించి వెన్నుఁ దప్పుడు
తలను బంకించి యిట్లనెఁ దార్మిఁ దొరఁగి.

— భీష్మ చరిత్రము

12. పసిపాప :

గీ॥ వెక్కి వెక్కి యేడ్చు, వెంటనే చిఱునవ్వు,
నడుమ నడుమ బున్పరిదుట, పాల
గ్రుక్క మ్రొంగినంత గుణగుణలాతెడి
వేడ్కఁ దెలిసి యనుభవించనై తి.

13. ప్రాయశ్చ మాప్య :

చ॥ వయసు వసంతవేళవలె వచ్చుటకై కనిపెట్టి యుబ్బుచున్
దయితఁ గల్గవారల నెదం గొని నూడుచు నూటలూరుచుం
ట యరిగె నక్కటా ! బడు గనంగ భయంబును సిగ్గు దోచుటల్
నయము దొరంగియు న్మరివిలాసము జూపుట లిప్పు డబ్బెఁగా.

14. తెలివి :

గీ॥ తెలివి గల్గియు లేనట్లు నిరుగువారు
తెలివి లేకుండి యున్నట్లు యిరుగువారు
దెలఁగుచున్నట్టి లోకంబు చెల్వఁ జూచి
యెద్దియుం దోచకుండె నే నేమిసేతు ?

15. అన్తినాన్తి విచికిత్స :

సీ॥ ఉన్నదె జరుగుచునున్న దటంచు ని
ర్లక్ష్యంబుఁ జూపెడు లక్ష్యపతులు
నున్నదానికి లేని చిన్నెల నలరించి
నామంబు దిద్దెడు న్యాయపతులు
నున్న దెలుంగక యున్నట్లు దెల్పంగఁ
జాలుట లెక్కించు సాంఖ్యరతులు
నున్నది మన మనుకున్నది సత్య వి
శేష మున్న దను విశేషగతులు

గీ॥ ఉన్నఁ జెల్లును లేకున్న నుత్తమంబు
సందియం బేల తలఁపుల కాంతిఁ బూనుఁ
దనెడు యోగవ్రతులు గలియందు శాస్త్ర
వాదమాత్రులుగా నవవాడుఁ గొంద్రు॥

16. చంద్రోదయము :

చ॥ తరణీయుఁ బక్ష్పిమాణిమిదికిఁ దారె, నిహంగము యిన్నిపట్లకుం
బిరబిరఁ బాతెఁ, బీకటులు మీరె, సమీరుఁడు చల్లవారె, నం
బరమునఁ గుండసూనముల మాక్కిని రిక్కలు జాటువారె, బం
ధురగతి కైరవాప్తుఁ డుదిభుండయి వెన్నెల వెండిగారఁగన్.

17. గౌతమి:

ఉ॥ అంతట బాబుఁ డీశ్వర పదాబ్జము లెంచుచు హాయి నేగి య
త్యంతముదంబున న్గనియె నాతత పర్యత గహ్వరాంతరా
క్రాంత మహాశ్శేనంచయ విమర్షణ భీషణ వప్రవాహ నం
క్రాంత విజాంతమీస మకరవ్రజప్రకర గౌతమినదన్.

18. యమదూతలు :

ఉ॥ హుమ్మనువారు, భూరి పరిమోన్నత బాహుళి నప్పించి రా
రమ్మనువారు, భీకర పరశ్వతము ల్పవరించి చెంగటన్
గ్రుమ్మరువారు, నిస్సరిటు గ్రుడ్డులు ద్రిప్పెరువారు గాని రై
ర్యమ్మున వానిఁ బట్టుకొన రాఁ దొక్కదైన నదేమి చోద్యమో!

19. స్నిగ్ధ మనోరథము* :

పీ॥ ననుగని గర్వించు నా యమ్మ లారిత,
నంతుష్టి తొందిన జనకు ముద్దు,
పెన్నిదివరె నన్ను గన్నారఁ జూచిన
యగ్రజన్ముల పొంగు, నాడు తోడు,
జారితోఁ జూచిన జట్టుదారులు, ముద
మందిన కోవిదు, లలరు కులము,
ముఖుసా ర్చేపుచు మొదవు నాకెడు రేగ,
మేటి చదువుకొల్పి, మిద్దెటిల్లు,

[* ఇది అసలు దాసుగారి కోరికయే. వారి సర్వ సారస్వతము నిట్లు స్వానుభవ
మహిత మైనదే. అత్యుత్తమ క్రుతి సుదగమైనదే.]

పొలములు దోటలు, జేరి పుస్తకమ్ము,
 విన్నుఁ బాడెడు వీణయ నీరకంత !
 అనవరతమును నా కుంచి కనికరించి
 కాలపాళంబు విడిపించి కాపుమయ్యు.

—మూర్ఖుండేయ చరిత్ర

20. దర్శనము :

కవిరి బాలాతప విభాంకుకము, ప్రణుద్ధ
 నరసింహము, చంద్రికా దరహాసితము,
 నవ్యప్రారంభ సుందర్యనంబు నైన
 శారదదినంబు వలెనున్న నారసింహం.

21. నైజము :

పి॥ ఎండమావుల నీతినుండి యెట్టులఁ బల్క
 తెమ్మెర యేతెంచి తిర్పు దప్పి ;
 కుందే రెదిరి తన కొనవాది కొమ్ములఁ
 గ్రుచ్చి పులి న్నేలఁ గూల్చుటెట్లు ;
 పుట్టుగొర్రారి తొమ్ములు చేపువకు వచ్చి
 పసిబిడ్డ యాకరిం బాపుటెట్లు ;
 మట్టివిత్తు న్నాట మట్టి దావివలన నె
 వ్వుడయిన మామిడి మొలచుటెట్లు ;

గాడివిప్పునఁ దామర కలుగుటెట్లు ;
 రెండమా వుండుటెట్లు రెద్దీనుటెట్లు ;
 ముసలివారికిఁ నిల్లలు పుట్టుటెట్లు ;
 భామునాజె న సాజంబు మాటుటెట్లు ;

22. సౌందర్య రమారాములు :

సీ॥ మావితెయద్దము న్మఱపించు కుండ్రవి
చెక్కిరిపైఁ జిలునొక్కుసోగసు
ముడుగుకెంపుల జలం బొదపు ముతైము లటు
పెదపులం బల్పాలు కదియు రీవి.....

సీ॥ సొగపైన పురుషుని మగువ చేరుచునుండుఁ
బల్లంబు వంక నీర్వాలునట్లు
కావించో నెట్లు లిక్కిరికి నా చెంతకు
వచ్చెడు నెవ్వని న్మెచ్చఁబోక.....

సీ॥ కలిసి నా చూడ్కులఁ చెరిమిఁ దోడ్కొని యేగు
చేటవారిగు చూపు లిరుల నీన
రవరికమ్మలు విగరపుఁ జెక్కు లొందొంట
మెఱుఁగులు రెట్టించి మేళగింపఁ
బల్కరించిన పోర్కిఁ, బయ్యెద సరిదెడు
కైవడి గాజలు పుల్లనంగఁ
జిక్కిలి వని యెగనక్కె మారుచుఁ నిటుం
దుల జడకుచ్చులు శ్రుక్కియాద

జిలువగవు, నోరమోము, నున్నిగు, వెనుకఁ
దిరిగి యడుగులు తడఁబడ వరుగ నెంత
పోడి, మా చేదె పొదవు నా బుజముబంటి
యే మిరువుర మాలుమగల మింత విజము.

సీ॥ ఆ వదూవరుల కన్యోన్య వార్తలు దెల్పఁ
 చీమబాడుగ నేగు చెరులదాలు
 వంపుకొలులఁ దమ గళములఁ గట్టుంగఁ
 బడి బసా లందించు పావులలు
 ప్రతిహోర కొక వింత రక్తమైన బొమ్మలం
 బై వెల్లడించెడు పదగదాలు
 నా దంపతులవలె నవ్వారి చెంగటఁ
 బలికెడు నామవిచెరి గుఱాలు

వంపుకొందు రొందొరుల కుపాయనాలు
 మానుగా నెద్దియో యొక యానవాలు
 ధరణీజాలముల యెదల తగులుకోలు
 వినుప నల్కలు కావలె వేనవేలు.

సీ॥ కొప్పు విలువఁబడి విప్పిన స్మిలి గా
 జల మాలారము పోర్కిఁ జెలఁగు నేల
 నే వంకఁ గన్గొన్న నా వైపుననె నల్ల
 కల్వలు దండలు గట్టుచుండు
 చిన్నారి పొన్నారి చిలునవ్వు నవ్విన
 జలజల ముత్తెము లొలుకుచుండు
 పరికిన గోయిలల్ చిలుకలు గోరలు
 బ్రతుని మ్రోగుచు జేరి బాటుచుండు

జలిర యాయంతిఁ యద్దాని చెలుపు చూచి
 తీరవలె గాని కొనియూడ నేరి తరము
 యాపెతో నొక్కసారి మాతైన నాడ
 రున్న నీ మగబ్రతుకన్న యుత్తరిత.

23. మాయామానుష విగ్రహాంధు :

సీ॥ ఎఱుక దొంగిన స్త్రీల యుండెదవు న
 ర్వజ్జుడ వయ్యుఁ దావనచరిత్ర !
 యడఁకునఁ జూపె దేలా త్రిలోకైక వీ
 రాగ్రణి పయ్యు సత్యప్రతిజ్ఞ !
 అర్థి విధంబున నగపడె దేలా న
 మస్త్రేశ్వరుడ వయ్యు నా ర్తపోష :
 బలిమాలె దేల నీ భటుల జగన్నియా
 మకుడ వీవయ్యు ధర్మన్వరూప !

జాతి నాతిగఁ జేసిన రామచంద్ర !
 యెఱుఁగ శక్యమె నీ కత్వ మినకులేంద్ర !
 సాధుసంచార ! జానకీ స్వాంతచోర !
 భక్తమందార భవదూర ! పరమపురుష :

—యథార్థ రామాయణము

24. పెండ్లి ప్రయాణము :

సీ॥ దారకు ముఱుకోల తాకు జంకెఱుగని
 కై బ్యాది హయ చతుష్టయము నాల్గి
 వేదంబు లన, వాని వేగంబునకు దెన
 బ్రహ్మయింపఁ జూపఱు వండు వగుచు,
 దేవునిఁ గాదను తెలిసిన గొల్లతో
 గుల దీవనల నొక్క క్రోశు వింతు,
 జగదలి మోహన శ్యామల తనుకాంతి.
 చదలకు గరుడ పద్మలను దాపఁ,
 పెండ్లి వైభవమున శౌరి వేదలుబయ్యె
 దూరమే దూరమై కోర్కె చేరువయ్యె

మదను కోరికు న్యాదీ పదును లయ్యె
మావికాయల పాల్గొని మానమయ్యె.

25. పెండ్లికూతురు :

సీ॥ దూర్వాంకురములతో నన్నజాజలు
మొగిలిరేకులు జారుసిగను జట్టి
రక్కుచెక్కుగులాది దంతపు విగవిగ
రవలకమ్మల తోడు చెవులఁ బెట్టి
రేతప్రాయపు విగి చేరిగాజలు రైక
యొద్దాణము న్వెలియుదువుఁ గట్టి
ముద్దు మొగ్గుబున ము తెదు చిన్నెల
నంది పేరిట నొగిరంబుఁ బట్టి

వెన్నెలలు చీకటులు బర్వ కన్నుదోయి
ము తెము ర్గెంపు లొర్కెడు ముద్దునాయి
నందమగు రుక్మిణీకన్య కలరు హాయి
చాటిచెప్పంగ వెయినోళ్ళు చాలవోయి.

—రుక్మిణీ కల్యాణము

26. నిత్యసత్యరతి:

రా॥ సప్తద్వీపము లేలు నప్పుడు, నమ ప్రప్రౌఢ సామంత రా
త్తప్రహృహముఁ దోలు నప్పుడు, పురంద్రీరత్న విల్లారిలో
గుప్తక్రీడలఁ దేలు నప్పు రిపుడుం గోరంతయు న్వాసి మ
త్తప్రీతి దోచెడు నిత్య సత్యరతునిం ద్వేషించుగా పంపదన్.

27. విసప్తకష్టము :

సీ॥ కల నోవ కష్టము తొలగిన యట్టుల
నప్పు రేరివ నూపి రాదినట్లు
పెను వగాదము డాటి వెల్లడి గనునట్లు
చెదరిన విరి మళ్ళి చేరినట్లు
నతత శంకితము విస్పష్టంబు నై నట్లు
మూర్ఖుఁ చేరివఁ దెల్వి మొనయునట్లు
ఆన విడుచు నర్థ మది యుట్టిపర్దట్లు
ముప్పసు గారడి ముగియునట్లు

హాయిగా రాచదంపకు లర్పకుండు
బ్రతుకుఁ గవి కౌశికమునీంద్రుఁ బ్రస్తురించి
యెల్ల దేవతలకు మ్రొక్కి యమల తెరగి
యెంతయుం గర్వి పుట్టిలొ యిల్లు జేర.

—హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము

28. సత్యము :

వేదసరసువందు విహరించు రాయంచ
విలుద వృక్షమునకు వెలయు చిలుక
మంచి తెలిమియోద కుంచిన చుక్కాని
ప్రాణహతునిఁ గావు సూన్యతంబు !

29. మిట్ట మధ్యాహ్నము :

వేసవిప్రొద్దు నట్టనది విన్నున నిర్బది యెండ విప్పుగాఁ
జేపెడుఁ మేని నీడ కడుఁ జిన్నఁగఁదగ్గి యడుంగు చెంతకున్
దాపెడుఁ జెల్ల తొట్టల నడంగి దగంబది పిట్ట రెల్లెదన్
గూపెడుఁ రెండుజాము లదిగో గడియారము కేక వేపెడున్.

అనుబంధము ౧

దాసుగారి సూక్తులు

అధికుడు-అల్పుడు

అంతివానికి బలువుని చెరిమి మొదల
దొడ్డగానున్న, దుదకది చెడ్డ సేయు॥
గొప్పవారు పోరునప్పుడు తక్కువ
వారు చెంతనుండి బాగుపడరు॥

—నూలుగంటి

అపకారము

ప్రాణగొడ్డం బెద్ది వచ్చిన స్పృంతయు
జనముల కపకృతి నల్పరాదు.

— యథార్థ రామాయణము

మారొనర్చకు మే యపకారికై న.

— జానకీ శపథము

అప్రయోజకులు

మఱి కొఱమారిన మానిసికన్న
వేవేల రెట్టులు వెఱబొమ్మమేలు.

— వేల్పుమాట

అల్పత్వము

అంతివాని తక్కువగు ప్రావు గల్గిన
దిమ్మువట్టి యొరులఁ దిట్టుచుండు.

— నూలుగంటి

అనంతృప్తి

కోరినట్టులు చేసుకొన వీలుకాదు
ఉండకతీర దేదో వెల్లి తుదకు.

— వేల్పుమాట

అసూయ

ఒరుల గొప్పఁ జూచి యొర్వలేకుండిన
వారు తప్పకుండ కీడుపొందు.

— అంబరీష చరిత్ర

అశ

పొందఁజాలని కోర్కెను బొందఁ గోరు
వట్టివాఁ డుండునది చెడగొట్టుకొనును ॥
తనకుఁగల కొలందిఁ దనియ కొరుని దాని
కాస చేయువాడు మోసబోవు ॥

— నూలుగంటి

కలిమిలేములు

దుద్దు గల్లు గొప్పవారి - దోసము లెక్కింప రెవరు
గుడ్డ లేని పేదవాని - కులమెంచఁగ పెద్దలంత.

— జానకి శవధము

కాలయాపన

చేయ లేక పోదునా యని జాగును
సేయువాఁడు పనిని చేయలేడు.

— నూలుగంటి

కీడు

కొత్త నేస్తకావిఁ గుట్టెఱుంగక నమ్మి
యిరవు విచ్చువారు చెఱవుఁ గొండ్రుః
పాటుపడెడు మంచివానితో నెగనక్క
మాడువాఁడు తుదకుఁ గీడుఁబొందుః
అంతరు వెఱింగికొనియుఁ దనంతఁ బోక
గోటు చూపెడు వాఁడు దాఁ జేటుబొందు.

— నూలుగంటి

కీర్తి

బ్రతుకునందు గడింపవలసిన దెల్ల
మావిసి తెంతయు న్మంచిపే రొకటె.

— వేల్పుమాట

కొండెము కొండెగాడు

జట్టుదారు తొరుని చాడీలు వివి విదఁ
నిదిన వారికెల్ల నిరుమవచ్చుః

ఓర్వలేమికోడ నొరులపైఁ గొందెంబు

చెప్పి చెఱువవాడు ముప్పుఁబొందు.

—నూలుగంటి

అంత స్పృహద్రే దూమిద్రాః తస్థ ర్నాకాశకారిణః

సజ్జనోపద్రవ కరా రాధ్యాన ఇవ సూచకాః ॥

—తారకమ

క్రూరకర్ముడు

క్రూరకర్ములకుం దయ దూరముకద.

—సావిత్రి చరిత్ర

గృహస్థ ధర్మము

తనవారి మరియుదఁ దప్పని గేస్తు

కాన కేగిన జోగికంటె నయంబు.

—వేల్పుమాట

జ్ఞాని

ఎఱుకువ గలవార లేది యెఱ్ఱెవఁ

దల్లడిల్లరు విగి దప్ప రుల్లముల.

—వేల్పుమాట

దుర్జనపద్ధతి

తనకుఁ దొరికినట్టి దాని మే లెఱుఁగక

పనికిరాని దనుచుఁ బలుకు చెనటి ॥

లేని నేరముఁ దా బిన్ని యైనఁ జెడ్డ

వాఁడు లోఁకున వానికి కీడు పేయు ॥

—నూలుగంటి

తన సుక మొక్కచే తలపోయు కూళ

సోమరియై యుబుసుం బుచ్చు తులవ ॥

—వేల్పుమాట

తనకుఁ గల్గినట్టి తప్పులే యొరునకుఁ

గలుగఁ జూచి చెనఁటి యలుగుచుండు॥

ఒరులు తన్నుఁ దెలియకున్నప్పు పట్టఁ బ

గ్గాలు లేక చెనఁటి వ్రేలుచుండు ॥

చెడ్డవాండ్ర నడుమఁ జేరునప్పుడు దొడ్డ

వాఁడు కూడ వారికోడఁ జేరును.

—నూలుగంటి

దేహము-ఆత్మ

నీవు మారవు గాని నీ నీడ మారు

నీవు విక్కంబు నీ నీడ హాళికి.

— వేల్పుమాట

నీతి

నీతి గల్గిన సర్వభూతహితం బగు

పరువుమాలిన పని బ్రహ్మ చెప్పిన(గాని

నీతిమంతుడు సేయ నెట్టుకొనునె ?

— భిష్ము చరిత్ర

పరాధీనత

ఒరుని మాట వేరు నరయక నమ్మిన

వాడు మోసపోయి కీడుబొందు॥

తనకు జేతనైన తన పని యొరులపై

మోపువాడు తుదకు మోసపోవు॥

— నూలుగంటి

పరోపకారము

ఒరుల మంచికిఁ దన యొడ లప్పగించు

వతనికే విజము తనంతట న్నోచు॥

— వేల్పుమాట

పెద్దలు

చెనఁటి తను నెకనక్కెంబఁ చేయఁ దగిన

పెద్ద యలుగఁక వానికి బుద్ధిసెప్పు॥

— నూలుగంటి

పెద్దల మాటల పెడచెవిఁ బెట్టకు.

— జానకి

పూర్వతంబట్టి పిన్న గఁబోలు పెద్ద.

— సారంగధర

పెద్దలు నీకుఁ తెప్పిన జాడఁ బొమ్ము,

నిస్సూక్ష్మఁ గనుపాడు నీకన్నఁ పెద్ద.

— వేల్పుమాట

ప్రయత్నము

తనదు లావుకొండఁది పని సేయకుండిన
వాని మొట్ట నెవ్వరై న వినరు.

—నూలుగంటి

బంధము

తగులు చెందినవారు తగవెన్నవేడు.

—వేల్పుమాట

బుద్ధిమంతులు

పెనుక ముందు చూచుకొని తొందఱపడక
తెలివిగలుగు వారు తిరుగు చుండు॥
కలిగినంతలోనఁ గదపు గొనుంగాని
తెలివిగలుగువాఁడు కొలువఁ బోడు॥

—నూలుగంటి

బ్రతుకు

తనదు బ్రతుకున తీసి లేదనెడు వాఁడు
తావు చేరంగ వచ్చినఁ జావలేడు.

—నూలుగంటి

మంచిచెడ్డలు

చెడ్డ పోగొట్టి మంచి న్నెంచవలయు
మంచికి మించిన మనుగడలేదు
నిజముగ చెడ్డ కంటెం జావులేదు.

—వేల్పుమాట

పిన్నవారికైన పెద్దలకైనను
మంచి చెడ్డఁ దెలుప మనపె సాక్షి.

—భీష్మ చరిత్ర

మర్యాద

మరియాద కలివాని మది సొమ్ము తనివి;
తనవారి మర్యాదఁ దప్పిన వాఁడు
మనుటకంటె నిట్లుకూడ నయము;
జగమునకు నేమి నరిపెడు కోర్కెఁ
తెలఁగుట తగు మానిసికి మరియాద.

—వేల్పుమాట

మానవుడు

ఒరుల గొప్పం జూచి యోర్వలేకుంట
 ఆకనంబున మిద్దె లల్లకొంచుంట
 తప్పని ముప్పుకై తలదీల్లుచుంట
 తిన్నదాన న్దన్వి నొందకయుంట
 అరమరతోడుత నల్లాడుచుంట
 ఎల్లవారలకు కీడే యెంచుచుంట
 తగవరిపలెఁ బైకి తలఁద్రిప్పుచుంట
 కయ్యమునకు ముందు కార్తావ్యుచుంట
 తెలిసినట్లెల్లయు నెగ నీల్లుచుంట
 ఎల్లరికన్న దా నెక్కువనొక్కంట
 తన మేటి నేర మెంతయుఁ గొంచెమునుట
 బరుల తప్పొక్కింతయు న్నెచకుంట
 తన సుకమునకునై తంటాలుపడుట
 పుట్టుతెప్పల్కివెప్పుడు మావిసులకు.

—వేల్పుమాట

మోహము

అక్కటా మోహ మన్నిటి కక్కజంబు
 తేర్విదివ్వె చూపి తెలిపినఁ గానరు
 మోహతిమిరమందు మునుగువారు.

—సారంగధర

విదగ్ధులు

చూచునంతలోన జాట్టరికముఁ జూపు
 వాని నెఱుఁగు నేరుపైన వాడు ॥
 దారి కడ్డమైన దానిని నేర్పరి
 మిగులఁ దొలఁగద్రోసిఁ పొగడఁబడును ॥
 నేర్పుఁ గలుగువాడు నెఱవేలు నందాకఁ
 బనికీఁ తొచ్చి కోర్కీఁ బడయుచుండు ॥

ఈడు కానివానితోడ నేస్తమునకు
నేరుపు గలవాడు చేరబోడు ॥
తనకుఁ జెలుపు నేయు చెనఁటికి నేర్పిన
వాఁడు మాటుచేసి కీడు దాట ॥

—నూలుగంటి

వినయము

నిర్మల నిసీతికిం బ్రాపు నెనరు చేపు.

—శానకి

అడఁకువ గలవాని కగపడు నిజము.

—వేల్పుమాట

వేషము

రంగులు మాటు మాటుఁడు వేనగాఁడు
మైతాల్పు మాటుఁడు మై మాటుఁగాని.

—వేల్పుమాట

నజ్జనుడు

మంచి మానిసికన్న మరి వేర్పెవండు :
మెక్కఁ దొరుల సొమ్ము మేలైనవాఁడు,
తగువాఁడు బిచ్చమెత్తం దెన్నఁదైన,
తగినమానిసియె పెద్దల పర్వ నిల్పు
తగవు నడ్పుట పని తగిన మానిసికి,
మరియాద నడిపించు మంచిమానిసికిఁ
దనయంతఁ గోరిన తన్ని చేకూరు,
మంచివాఁ దొరులకై మరి పాటుపడును.

—వేల్పుమాట

సతిధర్మము

ముదిసి నంతానవతి యగు ముదితయైన
పతియెడ న్గనుపించు లోపముల సైచు;
కన్నవారి కత్తింటికి న్వన్నెఁ దెచ్చి
మగనితో స్వర్గ మేగెడు మగువ మగువ.

—యథార్థ రామాయణము

ప్రాణ మిడియైన భర్తకు మానరక్ష

భార్య యొనరించుటయె సుమ్ము పరమనీతి. —హరిశ్చంద్ర

నత్పవర్తనము

వినయంబున పెద్దరి గాంచు, గవికరమున దీనులఁ బెంచు
సనయంబు విగర్విత మించు, నన్యకాంతఁ దల్లిగ నెంచు.

—ప్రహ్లాద చరిత్ర

అన్యోన్య మైత్రికి హేతువైన

ధర్మవర్తన మెపుడైనఁ దప్పఁ జనదు.

—భిష్మ చరిత్ర

నత్యము

సువ్రతంబుల ముఖ్యంబు సూన్యతంబు
దుష్టసంపర్కమునఁ దురదృష్టమునను
కల్ల విందను బొంది యిక్కట్లు వదియు
నత్యవంతులు తుదకు ప్రళస్తకీర్తిఁ
బరగుదురు.

—జానకి శపథము

[నేకరణ : దాసుగారి దోహత్రుడు కీ. శే. ఉపాధ్యాయుల సూర్యనారాయణరావు]

అనుబంధము-౨

శ్రీ నారాయణ దాస జీవిత పంచాంగము

- 81-8-1884 జననము (రక్తాక్షి శ్రావణ బహుళ చతుర్థి).
- 1889 శివరాత్రి - స్వప్రజ్ఞయా భాగవత బహుమాన గ్రహణము.
- 1874 సంగీతాధ్యయనార్థము వాసా సాంబయ్యగారితో బొబ్బిలి ప్రయాణము.
- 1876 తలిదండ్రులతో కాలినడకను జగన్నాథ యాత్ర.
- 1877 సింహాచలయాత్ర - పితృవియోగము.
- 1880 విజయనగరములో ఆంగ్ల పాఠశాలా ప్రవేశము.
- 1883 హరికథకావళారము - విజయనగరము వేణుగోపాలస్వామి ఆలయములో ప్రథమ కథాగానము - 'ద్రువచరిత్ర' రచనము.
- 1884-85 ఉత్కళదేశమున హరికథా యాత్ర - చిత్రపురమున ఒక్కరాత్రిలో 'అంబరీషచరిత్ర' హరికథారచన, మరునా దుదయమే ప్రదర్శన-లోకనాథము గ్రామమున మొట్టమొదటి సంగీత సాహిత్యాష్టావదానము.
- 1886 మెట్రిక్యులేషను పరీక్షలో ఉత్తీర్ణత - విశాఖపట్టణమున రెండు నెలలలో పండ్రెండు హరికథలు - విజయనగరములో విక్టోరియారాణి జూబిలీకి ప్రభుత్వాహ్వానముపై హరికథాగానము - 'గజేంద్రమోక్షణ' రచన - వివాహము - వీణా వాదనాభ్యాస ప్రారంభము.
- 1888-88 విశాఖపట్టణమున F. A. చదువు - థాసింకోట జమీందారుగారిని రెండు హరికథలు చేసి మెప్పించి స్కాలరుషిప్పు సంపాదించుట - విశాఖలో 80 హరికథలు - అల్లిపురము జమీందారు హువేలీలో అనేకావధానములు - పితాపుర రాజ సన్మానము.
- 1888-89 బాటసారి కావ్యరచన - కాకినాడ నాటక సమాజము వారికి కాళిదాస 'విక్రమోర్వశీయ' రూపక ప్రదర్శన శిక్షణ - రాజపాత్రధారణ - బందరులో టెల్లెట్టు పెట్టి సంగీత సాహిత్యాష్టావదానము - కొంధరు సంగీత విద్వాంసులకు శృంగభంగము చేయుట.

- 1890 దంభపుర ప్రహసన రచన - సారంగధర నాటక రచన - గంజాము, మందల పర్యటన - ఉర్లాము యకులాము లందు హరికథాగానము.
- 1891 మార్కండేయ చరిత్ర రచన.
- 1894 స్వీయ చరిత్ర రచన-మదరాసులో రాయ్ బహదూర్ పనప్పాకం అనందాచార్యులవారి నివాసనమున హరికథా గానము - 25-8-94 న బెంగళూరులో మైసూరు ప్రభువు ముందు సంగీత కాలక్షేపము, హరికథాగానము-తథాపి సత్కారము.
- 1895 మైసూరు ప్రభువుచే దసరా దర్బారులో పున సన్మానము - అనంద గజపతిగారి ఆదరణ-సత్యవ్రతి, సూర్యనారాయణ శతకముల రచన- థాసింకోట కోటలో హరికథాగానము, తిరుపతి వెంకట కవుల శ్లాఘ.
- 1898 ప్రహ్లాదచరిత్ర రచన. (అప్పటికి రుక్మిణీకల్యాణ, హరిశ్చంద్ర చరిత్రలు, శ్రీకృష్ణజననము సంస్కృత హరికథ విరచితములు).
- 1900-1901 ఉర్దూ పార్సీ అరబ్బీ లాషల అభ్యాసము.
- 1902 భీష్మచరిత్ర, సావిత్రి చరిత్రముల రచన.
- 1903 ఏకై కపుత్రిక సావిత్రిమ్మ జననము.
- 1904 ప్రత్యేకాహ్వానముపై బెంగళూరు దక్షిణాత్య గాయక మహాసభలో రుక్మిణీకల్యాణ హరికథాగానము - అందు దక్షిణామూర్తి పిల్లె అను మార్దంగికునకు గుణసాతము - కాకినాడ సరస్వతీ గానసభా స్థాపనము. (నాటినుండి 1942 వరకు ప్రతియేట తత్సభా ప్రారంభోత్సవము దాసుగారి కథాగానముతోనే ప్రారంభమగుట ఆచారము).
- 1905 మాతృ వియోగము.
- 1908 భంగు వ్యసన త్యాగము - ముకుంద, శివ శతక మృత్యుంజయూష్టక రచన.
- 1910 'తారకమ్' అను సంస్కృత ప్రబంధరచన - జర్మన్ ప్రొఫెసర్ గిల్బర్డు కృత శ్లాఘ.
- 1911-12 రాజమహేంద్రవరమున వీరేశలింగము పంతులుగారిచే నవరత్న భుజ కీర్తి ప్రదాన సన్మానము.
- 1912-13 విజయనగరమున రీవా సర్కార్చే సన్మానము.

- 1913 కాళీయాత్ర - అహోబిందులో జానకీదాస్ మేప్పు - కలకత్తాలో శ్రీకృష్ణజననము హరికథ - విశ్వకవి రవీంద్రుని ప్రశంస.
- 1914 బందరులో వీణావాదన ప్రజ్ఞకు చల్లపల్లి ప్రభువులచే గండపెండేర సన్మానము - కాళీ శతక రచన - (1908-1914 సం॥ల నడుమ దేశమున పలుకావుల హరికథా కాలక్షేపములు, మన సన్మానములు. నూజివీడులో గజారోహణ, నందిగామలో బ్రహ్మరథ సన్మానములు. 'పంచశతప్రజ్ఞ' పరిథవించి సుబ్రహ్మణ్యయ్యయ్య పీఠమంటా వలయమును విప్పించి, పంచముఖీ పరమేశ్వరు డను బిరు దందుట.
- 1915 భార్యా వియోగము - యథార్థ రామాయణ రచన.
- 1919 విజయరామగజపతి సంగీతకళాశాల ప్రిన్సిపాలు పదవి నధిష్ఠించుట.
- 1921 రామచంద్ర శతక రచన.
- 1922 పసుమర్తి కృష్ణమూర్తిగారి పార్వతీకల్యాణ యక్షగానము కృతి పతిత్వము - 'నవరస తరంగిణి' ప్రకటన.
- 1923 కాకినాడ కాంగ్రెసు మహాసభలో హరికథా కాలక్షేపము - సరోజినీ దేవి ప్రశంస లందుట - ఇంగ్లండులోని Empire Exhibition కు భారత సంగీత ప్రతినిధిగా ఆహ్వానము (కాని వెళ్లలేదు).
- 30-8-1924 విజయనగరములో షష్టిపూర్తి మహోత్సవము.
- 1927 కి ముందు 'వెన్నుని వేయిపేర్ల వినకరి' (విష్ణు సహస్ర నామ సంకీర్తనము) రచన.
- 1927 మదరాసు ఆదిత్య భారత సంగీత పరిషత్పూరంభోత్సవములో స్వవిరచితములైన 'స్వరాక్షర' కృతులను పాడి ఆచార్య పి. సాంబమూర్తి ప్రభృతుల ప్రశంస లందుట.
- 1928 మదరాసు పుర ప్రముఖుల మహాసభలో హరికథలు చేసి "ఆంధ్ర దేశ భూషణము"గా ప్రశంస లగుట.
- 1929 'అచ్చ తెలుగు పలుకుబడి' వెల్లువూట, 'మొక్కుబడి' రచన - విజయనగరములో నవగ్రహార్య ప్రతిష్ఠ.
- 1930 'వేల్పువంద', 'హరికథామృతమ్' ప్రచురణ. 'గౌరప్ప పెండ్లి' రచన.

- 1931 గుంటూరులో జరిగిన సప్తమ ఆఖిరాంధ్ర గాయక మహాసభ కార్యక్షత - అలక నారాయణ గజపతి ప్రభువుతో నీలగిరి ప్రయాణము - అక్కడ వివిధ సంస్థానాధీశుల గానముచే మెప్పించుట.
- 1932 తేది 11-2-32 న కొత్తపేటలో హరికథా భవనమునకు శంకు స్థాపనము - ఉమరుకైయాము రచన, ప్రచురణ.
- 1933 విశాఖపట్టణమున ప్రభల లక్ష్మీనరసింహముగారిచే సన్మానము - రాజా విక్రమదేవవర్మగారిచే "సంగీత సాహిత్య సాక్ష్యభౌమ", 'భారతీతీర్థ' సంస్థచే "ఆటపాటలమేటి" విడుద ప్రదానము.
తేది 8-2-33 న విశాఖపట్టణమున జరిగిన యొక సభలో "శృంగార సర్వజ్ఞ" విడుద ప్రతిగ్రహము.
తేది 9-11-33 న తునిలో బ్రహ్మరథ సన్మానము.
- 1936 సంగీత కళాశాలాధ్యక్ష పదవీ విరమణము - హైదరాబాదులో ఆంధ్ర మిత్రమండలి సన్మానము.
- 19-5-1937 ఇల్లెందు పుర వాస్తవ్యులచే పండిత సన్మానము.
- 1938 సశిష్యముగా రామేశ్వర యాత్ర-పుడుక్కోట తిరువాన్కూరు దర్బారు సన్మానములు-కన్యాకుమారి దర్శనము-"దశవిధరరాగనవతి కుసుమ మంజరి" రచనము-చెన్నపురి ఆంధ్ర మహాసభా సన్మానము.
- 2-2-39 బార్న్వెల్ దొర 'నోబెలు' బహుమతి లభింపై ప్రోత్సహించుట (కాని దాసుగారా ప్రయత్నము చేయలేదు).
- 10-4-39 మదరాసులో మరియొక సన్మానము.
- 1939-43 "సీమపల్కవహ" అను దేశ్యాంధ్రనిఘంటు నిర్మాణము; ఆయు ర్వేద పరిశోధనము-"మన్నిమిన్ను" రచనము; "జగజ్జ్యోతి"-రచన.
- 7-5-43 విజయనగరములో ఆంధ్ర కళాపరిషత్ప్రారంభోత్సవ సభాధ్యక్షత.
- 1943-45 'తల్లి విన్ని' రచన. (లలితాసహస్రనామమునకు దేశ్యాంధ్రవివృతి).
- 2-1-1945 పరమపదప్రాప్తి (మనుమనికి మశూచి రాగా భగవంతుని ప్రార్థించి దానిని తా నాకర్షించుకొని మనుమని బ్రతికించిరని ప్రతీతి).

[వరికల్పన : ఆచార్య యస్వీ జోగరావు]

అనుబంధము-3

నారాయణదాస గ్రంథావళి

హరికథలు

1. అంబరీషచరిత్రము : 1884 లో చిత్రపురములో నొక పెండ్లి పెద్దతో పంతులు వచ్చి రాత్రికి రాత్రి రచించి భారణచేసి మరునాడుదయమే పెండ్లి పండిట్ల దాసుగారు గానము చేసిన కథ.
2. గజేంద్రమోక్షణము : దాసుగారు 1894 లో మైసూరు మహారాజావారి సమక్షమున తత్వస్తవముగా సాంగ్లానువాదముగా చెప్పి రాజసన్మానము నందిరి. రచన-1886.
3. గోవర్ధనోద్ధారము : ఒకపరి చేబ్రోలులో దాసుగారు రుక్మిణీకల్యాణము చెప్పుటకు సిద్ధముగా మండగా నదలో ఎవరో కొంటెగా “హరికథ కాదు గిరికథ చెప్పు” డనగా అప్పటికప్పు దాసుగ ప్రయోగమును మించిన అశుకవిరా పాటవముతో గద్య పద్య గేయము లల్లి అలవోకగా చెప్పిన కథ. ఇది నేడుపల్లె ముకాడు గాని అంబరీష చరిత్రమున ఒక అవాంతర కథగా విది ప్రసక్తమైనది.
4. గౌరప్ప పెండ్లి : అచ్చ తెలుగుపై దాసుగారి కమిత మమకారము. పరిత ముగా విది యవతరించినది 1931 లో. 1940 లో శిష్యుడు శుచ్చల బవరదాసు దీని నచ్చొత్తించెను. ఆ గురువుగారును, ఆయన శిష్యుడు శ్రీ కందిమళ్ళ రంగయ్యదాసు మాత్రమే కొలది పర్యాయము లేతత్కథాగానము చేసిరి. అచ్చ తెలుగున పూర్వులు చూపని క్రొత్త మెలకువలు కొన్ని చూపినారు దాసుగారు.
5. జానకీశపథము : సవర్ణదీర్ఘ సంకలితముగ గూడ సార్థకమైన రచన. ఇందు మేళకర్త రాగముల మేళమి పరిమళించుచున్నది. ఒకరిద్దరు శిష్యు లేపాటియో చెప్పగలిగినను సిద్ధపురుషుడు దాసుగారికి మాత్రమే అనాయాస సాధ్యమైనది.
6. ద్రువచరిత్ర : హరికథక ప్రపంచమున ద్రువకారలైన వీరి హరికథా వాఙ్మయచరిత్రము ‘ద్రువచరిత్ర’ రచనతో ప్రారంభమై యుండుట విశేషము.

ఆదీ వారి 19 వ యేట (1883) లో. అవలీలగా ఒక్కరోజులో దారణ చేసి అతి హేళనగా విజయనగరమున వేంచేసియున్న గానలోయరు వేణుగోపాల స్వామి సన్నిధానమున గానము చేసిరి. ఆ కథనే పలుకావుల గానము చేసి మనసన్మానము లందిరి. కాని గ్రంథ ముల్లభము.

7. ప్రహ్లాదచరిత్రము : ఒకపరి విశాఖపట్టణమున ప్రభు లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారి యింట దాసుగారు బసచేసియుండిరి. ఎవరో వచ్చి పంతులుగారికి “భక్త ప్రహ్లాద” నాటకపు కాంప్లిమెంటరీ టికెట్టు నిచ్చినారట. “ప్రహ్లాదుడే నా యింట బసచేసి యుండగా నా కెందు కీ నాటకము ?” అని పంతులుగారు దానిని తిరస్కరించిరట. ఆ దాసుగారు పలు తడవలు గానముచేసి పరవశించి పోయిన కథ యిది. రచన 1898. సంగీత విషయమున నొక వైశిష్ట్యము గలది.

8. భీష్మచరిత్రము : భావనలో పోతన పోకడ, రచనలో తిక్కన చిక్కనేయు గలి కృతి. రచన 1902.

9. మార్కండేయ చరిత్ర : విజయనగరమున నొకప్పు డనావృష్టి యేర్పడి నప్పుడు ముందుగా ప్రతిజ్ఞచేసి “మూడు కోవెళ్ళు”లో దాసుగారి కతచెప్పి మూడు దుక్కులు వాని కురిపించిరట. వారి పవిత్రవాక్కున హరికథయు హరికథయై ప్రత్యక్షముగా శివంకరమై పరించినది. రచన 1891.

10. యథార్థరామాయణము : 1915 లో దాసుగారికి విశిష్ట ప్రణాళికపై షట్కథా* సంపుటిగా రూపొందించిరి. అనేక ప్రక్షిప్తములతో గూడిన నేటి వాల్మీకి రామాయణమున ఆ అతిరొక దీరోదాత్త నాయకునకు, అర్హకవి హృదయమునకు తగినట్లు యథార్థ కథ యెల్లుండవలెనో నిరూపించిరి. ఇది నాటినుండి నేటిదనుక యావదాంధ్రమునను అనేక హరిదాసులకు మాస గ్రానమై ఉపాధి కల్పించుచు, జనాసీకమున భక్తి సచ్చావ సంపదను, కళారావి శ్యమును పెంపొందించుచున్నది.

* శ్రీరామ బసనము, కీరాకల్యాణము, పాడుకా పట్టాభిషేకము, రామ సుగ్రీవ మైత్రి, హనుమత్సందేశము, సామ్రాజ్యసిద్ధి.

11. రుక్మిణీకల్యాణము: ప్రకృతి పరమాత్మల సమైక్యము అంతరమైన పరమార్థముగా రూపొందిన కథ. 1898 కి పూర్వపు రచన. మిక్కిలి వాసికెక్కిన కృతి.
12. సావిత్రిచరితము : సంతానార్థము దాసుగారు మాతృశ్రీ ఆదేశానుసారము 1902 లో రచించిరి. 1913 లో పుత్రికను బడసి యామె కాపేరిడిరి. అనేక జన్యరాగముల విషయమునను, కీర్తనలందు ముద్రాణంకార విషయమునను ఒక విశిష్టత గలది.
13. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము : 1898 కి ముందటి రచన. 1912 లో విజయనగరమున రీవా సర్కార్ రాణి అప్పల కొండయ్యాదిగారు దాసుగారి ఏతత్కథాగానము విన్నప్పుడు శోక వివశయై అంత కరుణరస పరిష్కరిగల ఆ కథ వింతెప్పుడు చెప్పవద్దని కోరిరి.
14. శ్రీహరి కథామృతము : మూడు సంస్కృత హరికథల సంపుటి. (దీని గురించి “సంస్కృత కృతులు” క్రింద చూడవగును.)

గమనిక : ఉపరికృతులలో గోవర్ధనోద్ధారము, ద్రువచరిత్రము ఉపలబ్ధములుగావు. గోరప్పపెండ్లి యొక్కతూరి ముద్రితము. యథార్థరామాయణము, సావిత్రిచరిత్రము, రాజమహేంద్రవరము కొండపల్లి వీరవేంకయ్య అండు సన్ను వారి చేతన, కదమవన్నియు విజయవాడ సరస్వతీ బుక్ డిపో వారిచేతను బహువారముల ముద్రితములైనవి. (దాసుగారి యితర కృతులను అనేకము వీరియొద్ద లభింపను.) ఈ హరికథ లన్నిటికిని సుసరిష్కృత ప్రతులు వెలయించుట మిక్కిలి అవసరము. ఒక్క మార్కండేయ చరిత్రకు మాత్రము ఆట్టి ప్రతి “నాటిక” - 1965 ఏప్రిలవరి సంచికలో వచ్చినది.

*

*

*

అచ్చ తెలుగు కృతులు

1. అచ్చ తెలుగు పలుకుబడి : ఇది మంజరీ ద్వీపదలో బడి పదై ముగా వ్రాయబడిన లఘుకృతి. అచ్చ తెలుగు ప్రాశస్త్యమును దానిపై దాసుగారి మమకారమును అభివర్ణించునట్టిది. ముద్రణ : సుజనరంజనీ ముద్రాశాల, కాకినాడ - 1929.
2. ఉమరు కై యాము రుబాయతు : పార్సీ రుబాయతులకు, ఫిట్స్ గెరాల్డు అంగ్ల పద్యములకును అనువాదము.
(వివరణకు 'అనువాద' శీర్షిక క్రింద జూచునది).
3. గౌరప్ప పెండ్లి : హరికథ - ఉపరి ప్రసక్తము.
4. తల్లివిన్ని : లలితా సహస్రనామమునకు ప్రతి నామానువాదముతోడి వివృతి. పద్య గేయాత్మకము. రచన 1948-45.
ముద్రణ : దాసభారతి ప్రచురణలు, గుంటూరు - 1974.
5. నవరస తరంగిణి : ఇందు కాళిదాస శ్లోకములకు దేశ్యాంధ్రానువాదము గలదు.
(చూ. అనువాద శీర్షిక)
6. నూలుగంటి : ఈసపు నీతికథల నొక నూటి నేర్పి కూర్చి కృతి. బాలావబోధమునకై సద్యః ప్రసన్నమగు భాషలో గద్య పుటిత మైనట్టిది. ప్రతి కథాంతమందును ఒక చిన్న పద్యమున కథాంశ పురస్కృత్య నాగ నీతి ప్రవచనము విషయముగ చేయబడినది. ప్రతిపద్యము సద్యోహృద్య : నొక సురుచిర సూక్తి. దాసుగారి నూటంటిని నూలు జ్ఞానచక్కువులుగా నంపించిరి.
ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము. రెండవ కూర్పు - 1980
7. మన్ని మిన్ను : ఇది ఆయుర్వేదమునకు సంబంధించిన పరమోద్భూత మైన పరిశోధన గ్రంథము. అధర్వసంహిత, కృష్ణ యజుర్వేద తైత్తిరీయారణ్యకము, ఋగ్వేదీయ తైత్తిరీయారణ్యకము, ఐతరేయ బ్రాహ్మణము చాందోగ్యద్యనేకము లుపనిషత్తులు దాసుగారి పరిశోధనకు విహారభూము లైనవి. వారి శాస్త్రజ్ఞతకు, దేశ్యాంధ్ర బాషావిజ్ఞతకును కాబో పరిమితి. వారి

ప్రామాణి దృష్టియు, సమన్వయ ప్రక్రియ కడు శ్లాఘ్యములు. శాస్త్రీయము లగు సంస్కృత పారిభాషిక పద కాలమునకు వారి తెలుగుసేత అత్యంత శృర్యకరము. ఇది గద్య ఘటితము. పత్తోదన : 1939-43.

ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము - 1961.

8. మొక్కుబ్బ : దాసుగారు జాతక ఋగ్వేద సూక్తములందు తనుకు నచ్చినవానిని 396 ఋక్కులన్నింటినీ వానిని ఏకావాదనమున కనువగు నట్లు స్వరపరిచి అచ్చ తెలుగు పద్యములం దనువాదముగూడ వెలయించిరి. ఆయన విజయనగర సంగీత కళాశాలాధ్యక్షులుగా నుండిన కాలమున శిష్యుల కీ ఋగ్వేదావాదనమున శిక్షణ నిచ్చుచుండెడివారు. ఈ కృతికే 'ఋక్సంగ్రహ' మని ముద్రయొక పేరు. రచన : 1929.

ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము - 1929.

(దాసుగారి జాతక వివరము లిందు గలవు)

9. వెన్నుని వెయిపేర్ల వినకరి : 'విష్ణు సహస్రనామ' సంకీర్తన మిది. ఆ నామముల కచ్చ తెలుగున కించి ద్వివరణాత్మకమైన అనువాదము. పద్య ఘటితము. వివిధ పద్యముల ప్రసిద్ధములైన సంస్కృత నామముల కిచ్చ వచ్చిన మచ్చున తెలుగు పేర్లు పెట్టిరి. తెలుగు లాక్షణికులు చెప్పుటయే తప్ప తెలుగు కవు లెవ్వరును ప్రయోగించని అర్థ సమవృత్తముల నుపయోగించిరి. ముద్రణ : సిటీ ప్రింటర్ ప్రెస్, విజయనగరము. మొదటి కూర్పు-1927.

(ఇందును దాసుగారి జాతక వివరములు గలవు.)

10. వేల్పుమాట : భగవద్గీత యని దీనికి నామాంతర మున్నది కాని దాని కిది అనువాదముకాదు, మానన పుత్రిక మాత్రము. దాసుగారికి దత్తపుత్రిక. గ్రంథ మంతయు 'బిడి' యను పేర మంజరియం దున్నది. చక్కని రచన. అతిగహనమైన తత్త్వముగూడ సుతిమెత్తని తేట తెలుగు పలుకుబడిలో వాటముగా అభివ్యక్తమైనది. దీని పీఠిక చివర దాసుగారి వ్రాయన మిట్లున్నది:- "ఇట్లవదేడంతెలలో నెద్దియైన నొక యంతెను దలంచుకొని యీ వేల్పుమాట పొత్తములో నెద్దియైన నొక పెడ తెలుచి మీదినుండి క్రింది పలుకు లెక్కింపఁబడిన యిరువదేడు బంతులలోఁ దాఁ దలంచిన యంతెగల లింతి చదువుకొన్నప్పుడు కాననుకొన్న పని యేమగునో తప్పక తెలియ

గలదు" అని. వాసుదేవుడు మ హాదయమునే గాక వాక్కునుగూడ ఆవేశించి యున్నాడని కాబోని దాసుగారి విశ్వాసము. ఆ సంఖ్యానిర్దేశము గూడ సాధిప్రాయముగ నున్నట్లున్నది. రచన : 1929.

ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము - 1929.

(ఇందును దాసుగారి వివిధ వివరములు గలవు)

11. వేల్పుపంద : "రెంటు గ్రాగుడు తి ఎట్టంటు పచ్చ!" అన్న మకుటము గల సీసపద్య శతకము. ఆ మకుటమున కర్మమును హాచరిస్వామి. నారాయణ దాస స్వానుభవ మసోదాష్య మిది. వారి భక్తిభావ భండారమున కెత్తిన బావుటా. లోకజ్ఞతకు పట్టిన యద్దము. రచన : 1930.

ముద్రణ : శ్రీ విద్యా ప్రెస్, విజయనగరము తొలికూర్పు - 1935.

12. వ్యాస పీఠము : ఇందు పూర్వ భాగమున ముద్రితముద్రితము లం దుప లబ్ధములైన దాసుగారి వ్యాసములు 16 కలవు. అం దెక్కువ భాగము స్వగ్రంథ పీఠికలు. అంతర్విష్టయు, అలోచనాశీలియు, ఊహకాలియు నగు దాసుగారి వైమర్శికదృక్పథ వైశిష్ట్యమును వారిందు చేపిన వివిధ జీవిత బాషాసారస్వత విషయసమీక్షణమున దర్శింప గలము. ఉత్తరభాగమున వారి హరికథ లన్నిట గల ఉత్తమ పదన రచన లేర్పి కూర్చితిమి. ఇందొక గొప్ప సారస్వత సౌరభము గుఱాళించుచున్నది. విమర్శాత్మకమైన పూర్వభాగమున 12 వ్యాసములును, సృజనాత్మకమైన ఉత్తరభాగమున కొద్ది పాలును దేశ్యాంధ్రమితములు. నా సంపాదకత్వమున ఈ గ్రంథము జూలై, 1974 లో వెలువడినది.)

13. సీమపలుకువహి : ఇది యొక అపూర్వ నిఘంటువు - అచ్చ తెలుగు నిఘంటువు. ఇతః పూర్వ మే నిఘంటువుల లెక్కని పదజాల మెంతో యిందు ఎక్కడి కక్కడ లెక్కదేరిన పర్యాయ వాచకము లన్నిటితోసహా యున్నది. మాతృభాషయం దింత మమకారము, ఇంత ప్రభుత్వము, ఇన్ని మనసు కాన్పులును గల సారస్వతప్రస్థను మరి చూడబోము. ఈ గ్రంథమునకు గల విషయపీఠిక మిగుల విలువైనది. విషయ గౌరవమునందేగాక విశోధన పాట శమునను దాసుగారికి తోడా వైచునట్టిది. ఇందు తెలుగుభాష యొక్క స్వభావము, సంస్కృతముతో దానికి గల భేద సాదృశ్యములు, సంస్కృత శబ్దములవలె గన్నట్లు తెలుగు నుడువులు, తద్భవములుగా భ్రమింపబడిన

తెలుగు పాటలు, తెలుగులుగా భ్రమింపబడిన అన్యదేశ్యములు, నాట తెలుగునని కాదని వాడు కగ్గవైన మాటలు-ఇత్యాది విషయము లెన్నియో బహుదాహరణములతో చక్కగా విరూపింపబడినవి. ప్రకృతము 'అ'-నుండి-'కందు' వరకు గల యొక భాగము మాత్రమే అ. నా. దాన - అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణ సంఘము, విజయనగరము వారిచే 1987 లో ముద్రితమైనది. కదమ భాగము విజయనగరమున గలదని వివికిడి. (ఈ నిర్మాణకృషి : 1938-43).

* * *

ప్ర బంధ ము లు

1. బాటసారి : ఒక తరము క్రిందట విశేష ప్రచారమునం దుండిన కావ్య రాజము. బహువారములు విశ్వవిద్యాలయ పట్ట పరీక్షలకు పఠనీయగ్రంథము. అపద్యావరణములో అవతరించిన మానవజీవితము ప్రజ్ఞానసిద్ధిపడసి స్థావరమగుట యందలి వస్తులత్త్వము. ఇది యొక గూఢ వస్తుమయకావ్యము (allengorical poem) వేదాంతపరమైన ఒక మహార్థ వివేచన మిందు చతురస్రముగా సాగినది. ప్రసాదగుణ ప్రవణమైన మనోజ్ఞ రచన. దీని రచనాకాలమునాటికి దాసుగారికి 24 సం॥లు. (క్రీ. శ. '888). పిన్నవయసు నందే హృదయ పరిపాకముగల పెద్దరచన చేసిరి. వారి జీవితకాలమునందే పలు తదవలు ముద్రితమైనది.
2. మేలుబంతి : ఇది యొక పెద్ద చాటు ప్రబంధము. వివిధవిషయములపై తత్తద్వేద్యావిశేషముగా ప్రసరించిన దాసుగారి మనసునుండి బాహిరిల్లిన భావములు - దేవతలు, ప్రభువులు, మహావ్యక్తులు, విద్యద్వితంసులు, దేశము - నగరములు, సంగీతసాహిత్యములు, వర్ణనలు, హితోపదేశము, అనువాదములు, ఆశాసనములు, స్వవిషయములు మున్నగువాని గురించి తెలుగున పద్యములు, సంస్కృతమున శ్లోకములు, అందునిందు కీర్తనలు - ఇట్లు బహుభంగులుగా వేసిన వాచకము లిందు కాననగును. దాసుగారి హృదయమునకును నాటి తెలుగు దేశమునకును దిర్ఘకారోపము వంటి దీర్ఘతి. ఇందును అచ్చ తెలుగు పద్యము లనేకము గలవు. పచ్చటి పట్టిపాచినను దాసుగారి అచ్చ తెలుగు వైశిష్ట్యవాసితము, ఆ కూర్పు కోకిల పేళము. ఒక అముక్తిగా ఇది

1929 కి ముందే ప్రకటితము. కాని తత్ప్రభులు లభించుటలేదు. అది గాక తదుపరి పదునారు వత్సరముల జీవితచరిత్ర మున్నది దాసుగారికి. ఆ కాలమున వా రలవోక గావించిన యనిబద్ధ రచన లనేకమున్నవి. ఆ యన్నిటిని కలిపి యొక బృహద్ద్రంథముగా రూపొందించితిని. ఇది 1974 జనవరిలో ప్రచురింపబడినది.

3. : తారకమ్ ఆపురూపమైన సంస్కృత కావ్యము. “సంస్కృత కృతులు” శీర్షిక క్రింద దీని గురించి చూడదగును.

*

*

*

శ త క ము లు

1. కాశీశతకమ్ : సంస్కృత శతకము. (చూ. ‘సంస్కృత కృతులు’)
2. ముకుందశతకము : “కందళితానంద మూలకంద ముకుందా!” అను మకుటము గల ప్రతిపదసుందర, భావబింబురమైన రచన. ఇందు మహాభక్త కవియైన దాసుగారి మధుర హృదయస్పందము లనేకము విందుము. 1929 కి ముందే ముద్రితము. ప్రతులు దుర్లభము. రచన : 1908.
3. మృత్యుంజయ శివ శతకము : దాసుగారికి, వారి హరికథలలో పాట కచ్చేరీలలో సహకారగానము చేయుచు అనేక సభలలో సేవాషనిపించుకొన్న గాంధర్వదూర్వహుడు, సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడైన దాసుగారిని కంటికి రెప్ప వలె సాకిన సహోదరుడు నైన పేరన్నగారు మృత్యు ముఖద్వారమున నున్నప్పుడా చెంగట గ్రుక్కెళ్లు మ్రింగుచున్న దాసుగారి యెడద యేడ్చిన యేడ్పు ఈ శతకము. ఆ సహోదర పౌహర్థ మెట్లు నాన్యతోదర్శనీయమో ఈ శతక ముండలి యెట్లు పేదనాశ్రుతి అట్లనిర్వచనీయమైనది. రచన యే ముద్రణ : 1968.
4. రామచంద్ర శతకమ్ : చూ. “సంస్కృత కృతులు”.
5. సత్యవ్రతి శతకము : విద్యావినోది యగు అనందగజపతి ప్రభుపునకును పుంజాన సత్యవ్రతి యగు దాసుగారికిని గల హార్దమైన అనుబంధము దొడ్డది.

ఆ రసజ్ఞ ప్రభువున కంకితముగా - "నతతము సంతస మెసంగు సత్యవ్రతి కిన్" అను మకుటముతో వెలసినది. దాసుగారి నీతి నిపుణతకును, లోక జ్ఞతకును వికషోపల మీకృతి. ఎప్పుడో దెబ్బదేండ్ల క్రిందటనే ముద్రితమైనది.

6. సూర్యనారాయణ శతకము : దాసుగారి నామకరణ మనలు 'సూర్య నారాయణ' అని. ఆయన సూర్యదేవుని ఇలవేల్పుగా, ఇచ్చవేల్పుగా నుపాసించిరి. యానజ్జీవితము జీవితమునను సాహిత్యమునను పలు కావుల ఆ మాట నుద్ఘాటించుచు వచ్చిరి. ముగురయ్యల మూలపు టయ్యగా భావించి ఆ దేవరపై నొక శతకమునే పన్నిరి. "సూర్యనారాయణ" యని దాని మకుటము. శార్దూల మత్తేజములు గృహీత పృత్తములు. ఒక మహాకావ్యిక దృక్పథము దాని ప్రాణసారము. దాసుగారిది శ్రుతానుస్మృత సుకుమార భావానువాదప్రాయమైన మెట్టవేదాంతము కాదు. మరి, లోకమును లోగొన్న జీవితరహస్యమును జీర్ణించుకొన్న భావకూటంకషమైన ఒంటబట్టిన వేదాంతము. అదే యిం దట గడుగున ప్రత్యక్షమగును. భక్తి భవ్యమైన ఆ సముదాత్తభావసరణిందీ సహృదయ పాఠకు దెక్కడికో పోదు, ఎద లోతులకు దిగిపోవును లేదా నద్యోహృద్య సమున్నతానుభవసీమల తెగిరిపోవును. ఇక నిందలి కవిత్వ మందమా శందర్ప సుందరోపమలు, సద్యః పేయ పీయూషమువంటి భాష, వాగర్థయోగజాతకషగు శైలీలాదిత్యము యెదలగు కవితా సామగ్రి యంద చందముల కాలవాలము. ముద్రణ : వై జయంతీ ప్రెస్, మదరాసు, 1908.

7. వేల్పువంద : చూ. అచ్చ తెలుగు కృతులు.

*

*

*

రూ ప క ము లు

1. దంభపుర ప్రహసనము : స్వభావోక్తి సుభగములైన పద్యములతో హాస్యసారస్యములతో నొప్పు రచన. ఇందలి పాత్ర భానాబీ కతివయ విజయ నగర పురప్రముఖులకు ప్రతీకలట. ముద్రితము-1921. రచన : 1890.
2. సారంగధర నాటకము : ప్రాక్రృతిచీన చాపకశైలీ మేళనము గల రచన. శాంతదాస ప్రదానమయ్య హాస్య కరుణాద్యంగరస పరిపోషణ సామ

ర్యమనను నిజీవ పాత్రలన్నిటా చాచవచ్చునును బంధుల భావనలంద వల నను, సరిగనచనా దాః జీవితమునను, తదితరముల రేఖాచిత్రాలైన చిత్తముల తోడిను, సంగీత రంగీ తరంగి ముగ పాటలతోడిను పాఠ్యనాట్యేచ ముచు ముగ రాజీంచు నాటకరాజము. రచన : 1890.

ముద్రణ : శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్, విజయనగరము-1921.

*

*

*

గద్య కృతులు

1. జగజ్జ్యోతి : 'అష్టాదశ విద్యా ప్రకాశం' యని దీని నామాంతరము. ఇది నారాయణదాస విజ్ఞాన భండారము. దోరవయ్యనునందే వృద్ధ హృదయము గల దాసుగారు నయః సరికాముతోపాటు మరింత పరి క్షమైన హృద యముతోను, అసమాన పండిత్య శాస్త్రీయముతోను రచించిన అధ్యాత్మిక విజ్ఞాన వ్యాస సంపుటి దాసుగారి నాల్గవమును, చరిత్రమును అందును ఈ గ్రంథమును పరిశీలించినచో బా జన్మరాముని నొక మానవ మాత్రున కిన్ని విద్య లెంత యలవడినా యిది అగ్రజము మిక్కిలికము గాకమానదు. అందును ఈయన హరిదాస జగద్గురువే కాని మాయన కొక్క విద్య యందును నొక గురువనను లేదాయె. తొలిక గురువు నాశ్రయించినవా రొందు రెండు విద్యలు దొడ్డ లగుటయే అపూర్వము కాని జగజ్జగదీశులనే పరమ గురువులుగా పరిగణించిన పీరి కీ విద్య లలవడుట యేమి అపూర్వము? దాసుగారు గ్రంథాదని జన్మదైవిత ప్రార్థనమున 'ద్వాదశాత్మా! జగజ్జ్యోతి! ప్రభాకరా! అని సంబోధించిరి. సంపత్తుకు ప్రకాశము సంకేతము. దానిని దాసుగా రే సవితృదేవతాక మంత్రోపాసన వలననో సముపార్జించి తొక సంగ్రహార్థము ఆ వెలుగు నీ గ్రంథమున వెలయించి చరితార్థులైరి. మిత్ర భాషలో చిత్తరత్నము, అనవద్యము నైన గద్య రచన. ఇందు దాసు గారి పాటపేదా సమానానాచారి కించిదగూఢ సహస్ర పుట సంపుటముగా జాహిరియైనది. రచన : 1939.43.

ప్రచురణ : ఆ. జి. దాస అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణ సంఘము, విజయనగరము - సరిపుటము I - 1969, II - 1960.

2. నా యోజుక : దాసుగారి స్వీయచరిత్ర. సంగీత నృత్య సాహిత్య త్రికళా కుశల త్రిదశులైన వారి పూర్ణ పునుషాయుష జీవితమున చిత్రముగా విది మొదటి ముప్పదేండ్లకే పరిపితము. “స్వయముగ చెప్పవలసిన అగత్య మున్నంతటి తన జీవితకథను మాత్రమే స్వీయ చరిత్రకారుడు వస్తువుగా స్వీకరింప వలయును; అన్యయైన జీవితకథను ప్రదర్శించు పని జీవిత చరిత్రకారునిది” అను నభిప్రాయము గల ఆ గేశక్రిమ్యురి సుస్వతి ప్రచారకుని శేషజీవితము స్వయముగను వార్తాపత్రికల మూలమునను దేశమంతయు నెఱిగినదే. మొదటి ముప్పదేండ్ల జీవిత సన్నివేశములే వారికి దప్ప లోకమునకు దెలియవిని. అందుకే ఆ నామరణ మన్వర్త మగుచున్నది. తెలుగులో ‘స్వీయచరిత్ర’ ప్రకటనమునకు వీరేశలింగముగారే అద్యులైనను తద్రచన కాద్యు లీ అది భట్టే యని పెద్ద అనిగా చెప్పాడును ఆ. నా దాన జీవిత చరిత్ర 287వ పుట యందట్లే యున్నది. ఈ గ్రంథమున బాంబాసుయొక్క పాండిత్య పరా క్రమము, తద్విజృంభణ బట్టి విజయములతోసాటు ఆయన తోటుసొట్లను గూడ స్పష్టముగ గుర్తించగలము. ఆయన వానిని బాహుళ్యముగ చాటుకొనుటకు జంకలేదు, బొంకలేదు. కొన్ని కొన్ని సన్నివేశములు రసవత్తరములుగ నున్నవి. కథాసక్తి యేనాదు, అసహజములైన ఉపమాన్యంకారములతోడి కల్పనలు, పెద్దనలు నడుమ నడుమ కవికా కళ్యాణికి సేనలు వెట్టినవి. చందన చర్చలు చేసినవి ఆ నడుమ పత్రికలలో పరంపరగా నిందరి కొన్ని ముట్టములు ప్రకటితములైనవి కాని గ్రంథము నేటిదనుక అచ్చమొగము చూడకుండుట అబ్బునము. త్వరలో ఇది శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావుగారి “దాన భారతి ప్రచురణ” (గుంటూరు) గా వెలుయనున్నది. సంపాదకుడు : యస్వీ.

3. నూలుగంటి : చూ. అచ్చ తెలుగు కృతులు.

4. వ్యాసపీఠము : దీని విషయము పూర్వోక్తము. (చూ. ‘అచ్చ తెలుగు కృతులు’ - సం. 13). ఇందు పూర్వకాగమున నొక సునిశిత వైమర్శిక దృక్పథముగల ఒక మహాప్రస్థుడు, ఆ త్తరవాగమున సురుదిర కవికా దృక్పథము గల ఒక మహాప్రస్థుడు దాసుగారియందు ముసెము దర్శింపగలము. ఎప్పట్నును అనవద్యమైనది వారి గొడ్డలైరి. అది అచ్చబాగు యైనను అంటు బాస యైనను వైశద్యము దాని జీవగట్ట.

అనువాద గ్రంథములు

1. ఉమర్ ఖైయాము రుబాయత్ : శ్రీ దాసుగారు పాఠశీకమున కందలు తిరిగిన పండితుడు. తన కనేక విషయముల సద్భుతుడు, నమానధర్ముడు, తనవలె కవియు కళాప్రమాత రసికప్రపరుండు మహాప్రవక్త లక్ష్మవరుడు శాస్త్రవేత్త బహుదానవభావుడు యద్భవిస్యుడు అయిన ఉమర్ ఖైయాము మహాభాగుని అంతరంగ సంగీతమైన 'రుబాయతు' అపవ్యాఖ్యానములకు గురియగుచున్నదిని గుర్తించి మహాభాధపడి మధన పడి అందుకోసమన్నట్లు పట్టుబట్టి పాఠశీకము నేర్పి మూల గ్రంథ రీతి మలిస్తుచుండే కవి హృదయము నాచికొని దోచుకొని తత్పరమార్థమును మన కందిచ్చినారు. వారి గ్రంథము సమగ్ర సుందరముగా (అచ్చాంధ్ర పాఠ శీక పదటిప్పణులతో సహా) 1982 లో కొంజాయిలో బ్రిటిషిండియా ప్రెస్సులో ముద్రితమైనది. అందు 110 రుబాయతులు పరుసగా పాఠశీక, రోమను లిపులలో వ్రాసి అవియు ఫిట్ట్ గెరాల్డుగారి అంగ్లానువాద పద్యము లొకవైపుగను సంస్కృతాంధ్రానువాద పద్య గీతము లొక వైపుగను ముద్రితములైనవి. ఇందలి తెలుగు నిర్దపు ఉచ్చతెలుగు. ఇట్లు రుబాయతునకు సంస్కృత, దేశ్యాంధ్రము లందనువాదములు వెలయుచుటకు దాసుగారే ప్రథములు. వీరు ఫిట్ట్ గెరాల్డు ప్రతిపద్యమునకును ఒక సంస్కృత శ్లోకము ఒక తెలుగు పద్యము చొప్పున వ్రాసిరి. అసలు రుబాయతుయొక్క ఆపాత మదుర గీతిధర్మమునకు దగినట్లు సంస్కృతమున నొకగీతి, తెలుగున నొక పాట చొప్పున వ్రాసిరి. (తెలుగు పద్యములన్నియు కందములు. దానిని 'స్కంద' శబ్దభవముగా భావించి నాట తెలుగున దానికి "మూపు" అని నామకరణము చేసిరి. కొద్దిచోట్ల మాత్రము తెలుగుపాట తేటగీతి యాట వెలదు లందు పడినది కాని సలుతావుల "చెండు" అను పేర మంజరియే ప్రయుక్తమైనది.) సంస్కృతాంధ్రములందు మూలభావము నూదముట్టుగా సంగ్రహించుచు అనువాదమున స్వతంత్రకృతి యందు కవి యొక్క భావ వ్యక్తీకరణ శక్తి ప్రదర్శిత మగుటకు గల వెసులుబాటు నశ్రమముగ అల వోకగ ప్రకటించుట భాషాపరశేషభోగి యగు దాసుగారికే చెల్లినది.

౪ నవరస తరంగిణి : కవితలో విశ్వమును, విశ్వములో కవితను దర్శించి తమ కావ్య నాటకములం దొక రసజగత్తును ప్రగల్భింప జేసిన లోకైక మహా కవులు పేక్స్పియరు కాదాను లెట్లా యా నవరసములను పోషించిరో వై నము వారిగా పటిష్ఠ ప్రతాపముగా నిరూపింపబడిన బృహద్ద్రంథము. ఇందా మహా కవుల సర్వ కావ్య నాటకములందలి ప్రముఖ పద్యములు, ప్రసిద్ధ పంక్తు లన్నియు వచ్చినవి. ఆ మూల పంక్తులన్నియు వివిధ రస కీర్తికల క్రింద వింగడింపబడి యెదురుగా తదనువాద మెక్కివగా పద్యములలోను ఎదనెడ వచనములోను చూపబడినది. అంగ్లమున కనువాదము మిశ్రభాషయందును, సంస్కృత ప్రాకృతముల కనువాదము అచ్చ తెలుగు నందును సాగినది. ఒక భాష ననువదించు పట్టున ఆ భాషయొక్క పద మొక్కతైన అందు పదగూడ దని దానుగారి నియమము. అనువాద మెప్పుడును - "అహో" మూలచ్చేడి తవ పాండిత్యమును నట్లుండరాదు. మూలపంక్తి పరమార్థమును కరబదర మొనర్పవలెగాని దానిని మించిన కఠిన పాకమున బదరాదు. తాతకు దగ్గులు నేర్పవలెనా : దానుగారికి తెలియసిన కావీ సులువులు. వివిధ మూలపంక్తుల ఆకర మాచనలు, సందర్భ నివరణము, మూల గ్రంథముల ఇతివృత్త సంగ్రహము, అనువాదము నందలి కఠినశబ్దముల కర్థములను గలవు. వీని యన్నిటికిని మకుటాయమానముగ విపులమైన పీఠిక గలదు. అం దితఃపూర్వ మెవ్వరును గుర్తించని ఆ మహాకవుల లోటుపాటులను విమర్శించుటకు వెనుకాడలేదు సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడైన దానుగారు. అంద్రసాహిత్య సరస్వతి కొక అమూల్యాధరణ మీ గ్రంథము. ఇది యొక ఖోదక్షమమైన పరిశ్రమ ఫలితము. విజయనగర ప్రభువు శ్రీ అచకనారాయణ గజపతుల కంకితము.

ముద్రణ : విజయరామ విలాస (రాజప్రాసాద) ముద్రణాలయము - విజయ నగరము - 1922 (దీనికి యొక్కటే ముద్రణ విప్పటికి వచ్చినది. ఆ ప్రతులు 600 మాత్రమే. నేడు ప్రతి మిక్కిలి దుర్లభము. అవశ్యము పున ర్ముద్రణ చేయవలసిన గ్రంథము.)

- *3. తల్లివిన్ని : (లలితా సహస్రనామ వివృతి).
- *4. నూలుగంటి : (ఈనపు నీతి కథలు).
- *5. మొక్కుబడి : (ఋక్సంగ్రహము).
- *6. వెన్నుని వెయిపేర్ల వినకరి : (విష్ణు సహస్రనామ సంకీర్తనము).
- *7. వేల్పుమాట : (భగవద్గీత).

* ఇందు కొన్ని అనువాదములు, అనువాద ప్రాయములు. కొన్ని అనుసరణలు. ఈ అయిదింటి గురించియు "అచ్చ తెలుగు కృతులు" అను కీర్తిక క్రింద చూడదగును.

*

*

*

సంస్కృత కృతులు

1. ఉమర్ ఖై యామ్ రుబాయత్ : "అనువాద గ్రంథ" కీర్తిక క్రింద దీని స్వరూపము నిరూపింపబడినది. ఇందు పిట్ట గెర్రాల్దగారి అంగ్లసద్యములకును, పారసీక మూలమునకును సంస్కృతమున క్రమముగా నొక్కొక్క శ్లోకము నొక్కొక్క గీతము చొప్పున అనువాదము సాగినది. అవి ప్రాచీన కవి కృత శ్లోకములవలె ప్రౌఢముగా నున్నవి. కొన్ని కాళిదాసాదుల శ్లోకములవలె కమ్మగా నున్నవి. మరికొన్నిట వైయాకరణైకవేద్యము లైన ప్రౌఢప్రయోగములు గలవు. రుబాయత్ సంస్కృతీకరింపబడుట కిదే మొదలై యుండును. తద్గీతిధర్మమునకు తగినట్లది గీతి యందే అనూదితమగుట క్లామ్యము. దిపి దేవనాగరి. ఈ గ్రంథము విజయనగర ప్రభువులు శ్రీ విజయ రామరాజుగారికిని రాణి శ్రీ లలితకుమారిదేవిగారికిని కృతి. (ఇందు సంస్కృతాంధ్రాంగ్లములందు దాసుగారి పీఠికలు గలవు.)
2. కాళీ శతకమ్ : దాసుగారు 1913-14 లో సతీనమేతముగా కాళీపురిని దర్శించిరి. వారి తత్పుర దృశ్య పరిశీలనము, స్వానుభవము విందు మేల్తరముగ మేళవింపబడినవి. అంతి యంతి అనుష్టుప్పంజలో అపాతమదురమైన

శైలిలో అలంకార చమత్కారచాతువుగా సాగినది రచన 1914లో. ముద్రణ: 1921 ప్రాంతమున ప్రథమ ప్రచురణ జరిగినది. ద్వితీయము ఆ. నా. దాన అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణ సంఘము వారిది. కృష్ణా పబ్లికేషన్ ముద్రణ, విజయనగరము-1960. రిప్రెంట్లు.

3. చాతుర్వర్ణ్య సాధనమ్ : దీనికే “పురుషార్థ సాధనమ్” అని మారుపేరనుకొండును. 1930 లో విజయనగరము శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్ లో అచ్చయిన దాసుగారి హరికథామృతము వెనుకతట్టు అట్టమీద ఇది సంస్కృత కృతి యనియు, అప్పటికే అచ్చయిన ట్లుటంకింపబడినది. కాని చిత్రము ఒక్క ప్రతియు నాటోటివానికి లభించినదికాదు. (298 శ్లోకములు గల తారకమ్ వెల 5 అణాలు. దీని వెల 5 అణాలు. కాబట్టి ఇది మరలాస్త పెద్దగ్రంథమై యుండును).

4. తారకమ్ : ఇది దాసుగారి గీర్వాణము తారస్థాయి నందుకొన్న అపూర్వ ప్రౌఢప్రయోగ వైచిత్ర్యతో ఢట్టికావ్యమువలె గండుమీరిన పండితుల గుండెలు తడవిచూచిన ప్రౌఢ ప్రబంధము. కావ్య సారంభములో— “పాణినీయ సూత్రాణా మవైదికానా ముదాహరణ మేతత్కావ్యమ్” అని దాసుగారి ప్రతిజ్ఞ. అది నిర్వహించినది వారి ప్రజ్ఞ అయిదు సర్గాలు, సుమారు 500 శ్లోకాలు. కథ చిన్నది, కల్పితము. కావ్యమున నున్న చమత్కార మంతయు కవితలోనే యున్నది గాని కథా సంవిదానమున లేదు. వారు హరికథలలో మారుమూల రాగము లనేకము వాడినట్లే యిందలి చతుర్థ సర్గలో అన్యకవి ప్రయుక్తములు కాని విశేషవృత్తము లనేక ముపయోగించిరి. చందస్సు మీద వారికి గల ప్రభుత్వమున కిది యొక గుర్తు. వట్టి శాబ్దికమైన సాముగరిదీలే గాక లోకోత్తర వర్ణనలు కల్పనలు నున్నవి. అన్యకదేశ విన్యాసము, సారవత్సం దేశమును గలవు. “ఉపమా ఆదిభట్టస్య” అనెదగిన ఉపమలెన్నో వారి సార స్వత సర్వాంగీకరముగా నున్నట్లే యిందు నున్నవి. ప్రతి కృతియందు ప్రతి పరిచినట్లుగనే వారి అపూర్వ వ్యక్తిత్వ మిందును పలుకావుల ప్రతిపరిచి పడి. రచన : 1908-10 సం॥ల నడుమ. ముద్రణ : నిర్ణయసాగరి ముద్రణా లయము, తాండాయి-1910. (జర్మనీలో మార్బర్గ్ విశ్వవిద్యాలయ సంస్కృత శాఖాధ్యక్షుడు ప్రొఫెసర్ కె. గెర్ల్నర్ తారకకావ్యమును జూచి దాసుగారి కవితను కడు గొలిచియుండుచు ప్రశంసాశ్లోకములు రచించి పంపెను.)

5. దశవిధరాగ నవత గునుమకుంజరి : ఇది సంగీత ప్రచురణమున హనుమంతుని సముద్ర లంఘనము వంటిది. ఒక అపూర్వ కౌశల ప్రదర్శనము. 1908 లో దాసుగారు కన్యాకుమారి యందు అమ్మవారిని దర్శించుకొని ఆ పరమానుభూతితో పది వివిధ జాతులలో తొమ్మిదేసి పంక్తులకు తొమ్మిదేసి రాగముల తొప్పున అనగా మొత్తము 91 రాగములలో అమ్మవారి పరమగ అన్వర్థమగునట్లు రాగనామ నిర్దేశము చేయుచు సర్వకళాత్మక పంచ జాత్యేక భాగముతో సస్వరముగా విరచించిన దేవీస్తవము. అరోహణ క్రమమున సాగిన ఆ తొంటిది పంక్తులు చక్క-ని సంస్కృత రచన. అనంతరము అపరోహణక్రమమున సస్వరముగ నాగిన తొండది పంక్తులు మిశ్ర భాషాత్మకములు. ఇందలి సంగీత ప్రక్రియను పరికించిన పలువురు తద్భాష విద్వాంసులూ గడిదేరిన తైవాడమునకు ఆశ్చర్యభరితులైరి కాని అది యంత వరకు అచ్చుకాకపోవుట అన్నదాదుల కచ్చెడువు గొల్పుచున్నది. త్వరలో 'దానబారతి ప్రచురణము'గా వెలయగలదు.

6. మృత్యుంజయాష్టకమ్ : రచన 1908. ఆలబ్ధము. రచన పకర్పించుగా నున్నదనియు, వ్యాధిగ్రస్తులైన మిత్రులు తరచు దాసుగారిచే దీనిని చదివించు కొనెడివా రనియు తెలియుచున్నది.

7. రామచంద్ర శతకము : ఇది 'రామచంద్ర' ముఖటము గల భుజంగ ప్రయాత శతకము. తక్కి జ్ఞాన వైరాగ్య ప్రబోధాత్మకమైనది. దాసుగారి ఆద్వైత పీఠాంశ జ్ఞానమునకు నికషదృష్టుగ నున్నది. విషయము మహాగహనమైన తత్త్వమగుటచే భాషయందును బాలమునందును సారక్యమునే కోరి ప్రదిర్చించినారు దాసుగారు. ఇది 1921 నాటికే రచితపూర్వమైనను ఆ. నా. అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణ సంఘము వారిచే 1980 లో ప్రచురింపబడినది. ముద్రణ : శ్రీకృష్ణా పబ్లికేషన్, విజయనగరము.

8. శ్రీహరి కథామృతము : ఇది శ్రీకృష్ణ జననము, పితృబంధ విమోచనము, ధర్మసంస్థాపనము అను మూడు హరికథల సంపుటి. 1918 లో కలకత్తాలో ప్రథమ రథాగానము చేసి విశ్వకవి రవీంద్రుని గ్లాహితరంజనమునకు పాత్రులైరి దాసుగారు. వారి అభిష్ట సిద్ధాంతములకు: వైరుష్య పరిణాహము నకు, తక్కి భాషకలకు, లోకజ్ఞులకు దామలమైన కృతి. స్వయంకృతులలో వారి

కిది విక్కిరి ప్రతిపాత్రమైనదిగ తోచును. వాడు దీనిని దేవభాషలో వ్రాయుట, తొలుత 1930 లో విజయనగర శ్రీ వేదవ్యాస ప్రెస్సులో తెలుగు లిపిలో ముద్రించెను, పిదప 1939 లో మదరాసు వాణిజ్య ప్రెస్సున నాగరికిపిలో వేయించుట చూడ నర్వచేశఁడును దీనిని చదివి కృతార్థులు కావలెనని వారి యాశయ మనిపించును. అనుపద హృదయంగమ మైన రచన. సంస్కృత భాషకును, చంద్రశ్చంద్రాది కావ్య మర్యాదలకును కొంత చక్కని తెలుగు వారికము పై డిరి. (1921 లో విజయనగరము S. V. V. Press లో అచ్చయిన దాసుగారి సారంగధర నాటకము చివరిదైన 124 వ పుటలో “ముద్రితము లగుచున్న మద్విరచిత గ్రంథములు” అను శీర్షిక క్రిందనున్న పట్టికలో తొలుదొర్తి కాళీయనుర్దనము, కంసవధ, సారజాతాపహరణము అను మూడును సంస్కృత హరికథ లని ఉటంకింపబడియున్నది. ఆ పేరిటి కృతులు వేరే లభింపకపోవుటవలన వరుసగా నీ మూడే హరికథామృత సంపుటిలోని కథ లగునేమో యని అనుమానింపవలసి వచ్చుచున్నది. కాని ఆ ‘సారంగధర’ వెనుకటి యట్టపై “మద్విరచిత ముద్రిత గ్రంథములు” పట్టికలో సంస్కృత శ్రీకృష్ణజననము పేర్కొనబడియుండుటచే మీది యూహ యెంతవట్టు నతిసన్నిహిత మగునో చెప్పలేము)

*

*

*

అముద్రితములు : అలబ్ధములు

1. గోవర్ధనోద్ధారము : అలబ్ధము. (చూ. 'హరికథలు' క్షీక)
2. తర్కసంగ్రహము : అముద్రితము.
3. ధ్రువచరిత్రము : అలబ్ధము.
4. పురషార్థ సాధనము : అముద్రితము. ఇది దాసుగారి "చతుర్వర్ణ్య సాధనమ్" అను సంస్కృత కృతికి నామాంతరమే లేక ఆంధ్ర భాషా కృతియే!
5. బాలరామాయణ కీర్తన : రెండు చరణములు మాత్రమే దొరకినవి. ఆరెండును 'దానపాఠశాల' వారి పేరునంది యందు ప్రకటితములు
6. మృత్యుంజయాష్టకమ్ : అలబ్ధము. ఇదియు, మీది కీర్తనయు విజయ నగరమున నెవరైన పెద్దల యొద్ద దొరకవచ్చును.
7. వ్యాకరణసంగ్రహము : అముద్రితము.
8. సీమపల్కువహి : (ద్వితీయ భాగము) అముద్రితము.

గమనిక : 1960 లో ఆ. నా. దాన అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణసంఘము, విజయ నగరము వారు ప్రకటించిన దాసుగారి కాళికాతకమున తత్కార్యదర్శి చేసిన విజ్ఞప్తియందు వారు పైపట్టిక యందలి 2, 4, 7, 8 సంఖ్యల గ్రంథములను కామ ప్రకటింప నున్నట్లు వ్రాసిరి. కాని నేటిదనుక అవి ముద్రితములు కాలేదు. వాని ప్రతులు వారి కదనే యుంకియుండవలెను. మొన్న మొన్నటి దాసుగారి వంటివారి కృతులు కొన్ని యింకను అముద్రితములుగా నుండి పోవుటయు, కొన్ని అసలే అలబ్ధము లగుటయు, కొన్ని ముద్రిత పూర్వములయ్యు అతిదుర్లభము లగుటయు మిగుల కోవలీయము.

అకారాది గ్రంథ సూచిక

1. అంబరీష చరిత్రము-హ. 2. అచ్చ తెలుగు వలుకుబడి-అ. తె. 3. ఉమరుకై యామురుదాయతు-అను. 4. కచ్చపీఠుతులు (కవిరాసంకలనము) 5. కాశీశతకమ్-నం. 6. గణేంద్ర మోక్షణము-హ. -7. గోవర్ధనోద్ధారము-హ. 8. గౌరప్ప పెండ్లి-అ. తె. హ. 9. దాతుర్వర్ణ్య సాధనమ్-నం. 10. జగజ్జ్యోతి (అష్టాదశ విద్యా ప్రకాశిక-గ.) 11. జానకీ శవధము-హ. x 12. తర్క నంగ్రహము 13. తల్లివిమ్మి (లలితా నహస్ర నామము. అ. తె.) 14. తారకమ్-నం. 15. దశవిధరాగనవతి తుసుమ మంజరి-నం. & తె. 16. దంభపుర ప్రహసనము -17. ద్రువచరిత్ర-హ. 18. నవరసతరంగిణి-అను. 19. నా యెఱుక (స్వీయచరిత్ర) గ. 20. నూలుగంటి-అ. తె. x 21. పురుషార్థసారము-గ. 22. ప్రహ్లాదచరిత్ర-హ. 23. బాటసారి (కావ్యము) -24. బాలరామాయణ కీర్తన	25. భిష్మ చరిత్ర-హ. 26. మన్కిమిస్తు (అయ్యర్వేదసారము) 27. మార్కండేయచరిత్ర-హ. 28. ముకుందశతకము 29. మృత్యుంజయ శతకము 30. మృత్యుంజయాష్టకమ్-నం. 31. మేలుబంతి (దాటుప్రబంధము) 32. మొక్కుబడి (ఋక్సంగ్రహము) అను. 33. యతార్థరామాయణము-హ. 34. రామచంద్ర శతకమ్ 35. రుక్మిణీ కల్యాణము-హ. 36. వెన్నువి వెయిపేర్ల వినకరి-అ. తె., అను. (విష్ణు నహస్రనామ సంకీర్తనము) 37. వేల్పుమాట (భగవద్గీత) 38. వేల్పువంద-అ. తె. x 39. వ్యాకరణ నంగ్రహము 40. వ్యాసపీఠము-గ. 41. సంగీత తరంగిణి 42. సత్యవ్రతి శతకము 43. సారంగధర నాటకము 44. సావిత్రి చరిత్రము-హ. 45. సీమవల్క్యవహి- అ. తె. నిమంటువు. 46. సూర్యనారాయణ శతకము 47. హరికథామృతమ్-నం. హ. 48. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము-హ.

సంకేతములు : అ. తె.=అచ్చ తెలుగు.   అను.=అనువాదము.

గ=గద్యము.   హ=హరికథ

x = అముద్రితము.   - = అరిష్టము.

దాసభారత ప్రచురణములు

1. మేలుబంతి : చాట ప్రబంధము. (అనేక పటములతో)
పుటలు 284. వెల 12 రూ॥ సంపాదకుడు : యస్వీ జోగారావు.
2. కచ్చపీశులు : దాసుగారి సర్వకావ్యములనుండి యేర్పికూర్చిన పలు చక్కవి వద్యముల సంకలనము.
పుటలు 100. వెల 8 రూ॥ సంపాదకుడు : యస్వీ జోగారావు
3. వ్యాసపీఠము : భాషా సాహిత్యజీవిత సంబంధములగు అనేక విషయములపై విమర్శనాత్మకములు, నృజనాత్మకములు నగు వ్యాసముల సంపుటి.
పుటలు 300. వెల 16 రూ॥ సంపాదకుడు : యస్వీ జోగారావు
4. తల్లివిన్ని : లలితా సహస్రనామముల మహార్థ ప్రకాశిక—అగ్ని శైలుగు వద్యములందు వివృతి. (అచ్చులో నున్నది)
పుటలు సుమారు 280. వెల 12 రూ॥
సంపాదకులు : ఆచార్య శ్రీ ఓమగంటి సీతకలకాత్రి
5. నా యోజుక : దాసుగారి స్వీయచరిత్ర. (అచ్చులో నున్నది)
పుటలు సుమారు 300. వెల 16 రూ॥
సంపాదకుడు : యస్వీ జోగారావు
6. నంగీతతరంగిణి : పాటకచేరీల కనువగునట్లు ఏర్పి కూర్చి, స్వరపరిచిన అపురూపములైన దాసుగారి కృతులు, కీర్తనలు. 'దశవిధరాగ నవతి ఈసుమ మంజరి, పంచముఖీశాళ న్వరూప వివరణాత్మక పట్టికయు చేర్చబడినవి. (త్వరలో) సంపాదకుడు : శ్రీ నూకల చిననక్కనారాయణ.
7. **The Light of the Worlds : An abridgement and translation of the Jagajjyoti, an astounding product of learning and genius of Narayanadas by Sri Peri Suryanarayana, M. A., L. T. (dealing with the eighteen disciplines of the ancient Indian Wisdom.)—(Shortly)**

ప్రకాశకులు :

శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావు

B. Com. (Hons), B. L., F. C. A.
Manager, Leaf Stocks & Supply,
I. L. T. D. & Co., Guntur.

దాన సాహితీ జీవిత సమీక్ష గ్రంథములు

1. శ్రీ ఆదిభట్ట నారాయణదాన సారస్వత నీరాజనము :
దాసుగారి జీవితము, వ్యక్తిత్వము, సాహిత్య వైభవము (సర్వ గ్రంథ సమీక్షాసహితము), సంగీతప్రతిభ మున్నగు సర్వవిషయముల గురించి దేశములోని హేమాహేమీ లైన రచయితలు చేసిన సరసప్రౌఢ సమీక్షలు, అత్యవశ్యకములగు అనుబంధము లనేకము గల బృహద్గ్రంథము.
పుటలు : 1200. వెల : 50. రూ॥లు
ప్రచురణ : రచయితల సహకార సంఘము, గుంటూరు-1974.
సంపాదకుడు : యస్సీ జోగారావు
2. శ్రీ ఆదిభట్ట నారాయణదాన శతజయంత్యుత్సవ సంచిక :
దాసుగారి సర్వతోముఖ ప్రజ్ఞావైభవమును ప్రత్యక్షముగా ఎరిగిన పెద్దలు, శిష్యప్రశిష్యులనేకు లా మహానుభావునకు సప్రశ్రయముగా సమర్పించిన వ్యాస ప్రసూనాంజలి.
పుటలు : తెలుగు & ఇంగ్లీషు 302 + 51. వెల : 6 రూ॥లు
ప్రచురణ : సంస్కృతి సమితి, చీరాల - 1987.
3. నారాయణదాన జీవితచరిత్ర :
రచన : శ్రీ మరువాడ వెంకట చయనులు, B. A., B. L.
ప్రచురణ : కొండపల్లి వీరవెంకయ్య & సన్సు, రాజమండ్రి-1959.
పుటలు : 285. వెల : 4 రూ॥లు
4. Life of Adibhatla Narayana Das :
By Sri Vasantarao Brahmaji Rao, B. A., B. L. Advocate,
Vizianagaram—1956
Pages 105. Price Rs. 2.
5. శ్రీ నారాయణదాన జీవితచరిత్రము (యక్షగానము) :
రచన : కవికథకరత్న శ్రీ పెద్దింటి సూర్యనారాయణ దీక్షితదాసు,
నర్సాపురము, ప॥ గో॥ జిల్లా.
ముద్రణ : 1987. పుటలు : 60. వెల : 1 రూ॥

— [సరికల్పన : అచార్య యస్సీ జోగారావు]

అనుబంధము-3

అకారాది విషయానుక్రమణిక

అభ్యుదయాభాసము-20
 అరుణకిరణము-28
 అర్థోవర్ణన-53
 అర్మజ్ఞత-8
 ఆదర్శ పురజనులు-79
 ఆధునిక కవులు-13
 ఆమవి-34
 ఇంద్రసూక్తము-100
 ఈశ్వర తత్త్వము-78
 ఉత్తములు-31
 ఋతాన్విత వైఖరి-85
 కర్తవ్యబోధ-16
 కర్తవ్య పర్తమానము-96
 కర్మము-18
 కలుపు-52
 కలితలిక-101
 కవి-49
 కష్టసుఖములు-27
 కళాకౌశలము-46
 కళావిశూరిక-65
 కాశీపురి-76
 కాళిదాసు సౌగంధికము-89
 కుంభకర్ణుడు-28
 కులకాంత-63
 కృత్తి-2

కోరిక-70
 క్రతు నిరాసము-30
 గారడీ సూర్యుడు-40
 గురుకోకము-42
 చంద్రుని మొగము-64
 చంద్రోదయము-6
 చిత్రాంగిమేడ-63
 జగత్తు-భగవంతుడు-62
 జీవాత్మ-97
 చెన్నిన్ క్రిడ-55
 తత్త్వము-24
 తత్త్వ దర్శనము-72
 తిరువళ్ళూరు రాజాయి పాట-55
 తెలుగు తీపి-62
 తెలుగు తెలివి-67
 తొలకరి-41
 తొలిచూపులో వలపు-36
 త్రిలింగము-44
 దేశ దుర్దశ-44
 దేశభక్తి ప్రబోధము-52
 దైవోపహతుడు-84
 ధనలోభదంభము-37
 నదీసూక్తము-100
 నరసింహావతారము-15
 నవనధావరచేష్టలు-25

విదామవేళ-40
 వప్పు వెంకన్నగారి పాట-55
 పరిణామము-4
 పుంసాం మోహనరూప:-38
 పురవర్ణన-44
 పూర్వకపులు-13
 పౌషతోషము-38
 ప్రబోధము-9
 ప్రభాతము-24
 ప్రహ్లాదపాత్ర-14
 బలవానింద్రియగ్రామ:-62
 భక్త లక్షణము-18
 భక్త హృదయము-74
 భగవంతుని కొలత-27
 భరతఖండము-37
 భవనిరాసము-17
 భూతభూతేశతత్త్వము-35
 మనుషులపోకిళ్లు-20
 మళక మాధవము-52
 మాంసాశన విరాసము-38
 మూర్తి చిత్రణము-19
 మేలిమునుగు-64
 రాకాసి-23
 రామభక్తి-27
 రెంట్రాగుడు తిండి మెట్టంటువేల్పు!-68
 వనవాస రాజభోగము-28
 విజయలక్ష్మి వివాహము-35
 విద్య-42
 విద్యా గర్వము-37

విధివంచితుడు-99
 విధివ్రాత-98
 విషన్న ద్విపము-6
 విరాడ్రూపము-7
 విశ్వరూపిణి-32
 వీరాలాపము-36
 వేసవి-66
 వేసవి వేకువ-41
 వేసవివేళలు-11
 శోకహతశోకము-28
 శృంగార సంగీతము-50
 శ్మశానము-39
 షేక్స్పియరు సౌగంధ్యము-80
 సంగోరుగారు-9
 సంప్రార్థనము-2
 సగుణోపాసన-6
 సత్య దౌర్గత్యము-38
 సత్య వ్రతి-59
 నదసత్సంశయము-14
 నరోవరము-6
 సర్వ మత సామరస్యము-1
 సహోదర సౌహార్దము-81
 సుకవి-79
 సూర్యనమస్కారములు-57
 సూర్యాస్తమయము-6
 స్తుత్యమృత్యుంజయము-21
 హనుమద్విక్రమము-28
 హరివేంట్టా సిరి-8
 హృదయ నివేదనము-89

